

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO NA LATA
2021-2024**

Zielona Góra 2020

tekst- Barbara Czechowska
zdjęcia - Katarzyna Kozłowska

Spis treści

1.	Wprowadzenie.....	2
1.2.	Podstawa prawna opracowania programu	4
1.3.	Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	5
1.4.	Międzynarodowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	8
1.5.	Strategie krajowe – polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dokumenty strategiczne na poziomie wojewódzkim	12
	Dokumenty strategiczne na poziomie wojewódzkim.....	16
1.6.	Programy opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym i powiatowym w województwie lubuskim	21
1.7.	Struktura organizacyjna ochrony i opieki nad zabytkami na terenie województwa lubuskiego	24
2.	Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego.....	25
2.1.	Dane liczbowe dotyczące zabytków - rejestr zabytków, ewidencja, parki kulturowe, pomniki historii, zabytki UNESCO	26
	Rejestr zabytków	26
	Ewidencja zabytków.....	30
	Park kulturowy.....	31
	Pomniki Historii.....	32
	Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO	33
2.2.	Rys historyczny regionu.....	33
2.3.	Krajobraz kulturowy	36
2.4.	Zabytki archeologiczne	39
2.5.	Układy urbanistyczne i ruralistyczne.....	41
2.6.	Dzieła architektury i budownictwa	45
2.7.	Cmentarze	55
2.8.	Parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni	56
2.9.	Zabytki ruchome	58
2.10.	Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych.....	62
2.11.	Dziedzictwo niematerialne.....	64
2.12.	Lubuskie dziedzictwo kulturowe i turystyka	68
3.	Analiza stanu zachowania zabytków i krajobrazu kulturowego.....	74
4.	Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego – analiza SWOT.....	81
5.	Wizja, priorytety, kierunki działań i zadania	89
	Wyznaczona wizja to - wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.	89
	Jako cel strategiczny wyznaczono – zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego.	90
6.	Wdrażanie, monitorowanie i finansowanie programu opieki nad zabytkami	97
6.1.	Wdrażanie programu	97
6.2.	Monitorowanie realizacji programu	100
6.3.	Źródła finansowania programu	102
	Program regionalny na lata 2021-2027.....	105
7.	Zakończenie.....	107
8.	Aneksy	109
8.1.	Muzea.....	109
8.2.	Wojewódzkie Instytucje Kultury.....	114
8.3.	Szlaki kulturowe	114
8.4.	Wykaz wybranych dotacji na roboty budowlane, prace konserwatorskie	116
	i restauratorskie przy zabytkach w latach 2017-2020.....	116

1. Wprowadzenie

1.1. Przedmiot, zakres, cel i adresaci opracowania

Zabytki jako materialne i niematerialne świadectwo przeszłości stanowią ważną część dziedzictwa kulturowego, kształtującego tożsamość lokalnego społeczeństwa. Młode województwo lubuskie, powstałe w 1999 roku, nadal buduje swoją tożsamość kulturową. Położone w zachodniej części Polski, na terenie Środkowego Nadodrza, posiada wyjątkowe walory przyrodniczo-historyczne, dotychczas nie w pełni docenione. Liczne jeziora, doliny rzek i niewielkie, lecz malownicze wzniesienia, kształtują krajobraz kulturowy regionu, bogatego w sploty historycznych zdarzeń. Obecność wielu narodów i kultur, ludzi różnych wyznań i mówiących w różnych językach, zapisała się w historii lubuskich miast, miasteczek i wsi. Zachowanie zabytków, będących spuścizną tej zmiennej historii w należyłym stanie jest obowiązkiem wspólnym nas wszystkich. Niniejsze opracowanie ma za zadanie przyczynić się do poprawy stanu zachowania zabytków w województwie lubuskim.

Przede wszystkim jednak *Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2021-2024* (zwany dalej *Programem*) stanowi element polityki samorządowej i służyć będzie podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Ważnym jego celem jest także edukacja o dziedzictwie, a zarazem jego upowszechnianie i promowanie.

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych województwa lubuskiego. Głównym celem sporządzania i realizacji *Programu* jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego Ziemi Lubuskiej przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa. Celem *Programu* jako dokumentu kontynuującego założenia z lat 2009 – 2012, 2013 – 2016, 2017 – 2020 jest w szczególności realizacja wizji określającej założenia służące ochronie i opiece nad zabytkami. Wyznaczona wizja to: **wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.**

Niniejszy program obejmuje zagadnienia związane z bogactwem kulturowego dziedzictwa województwa lubuskiego, określa jego mocne i słabe strony, charakteryzuje

aktualne uwarunkowania prawne ochrony zabytków, a także wskazuje źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami. Meritum stanowi wytyczenie celów strategicznych i określenie kierunków działań i zadań z zakresu opieki nad zabytkami w perspektywie najbliższych czterech lat. Misją jest poprawa uwarunkowań wpływających na stan zachowania zabytków i umocnienie tożsamości lokalnej dla rozwoju społeczeństwa województwa lubuskiego poprzez kulturę, rozumianą, jako całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa. Przyjęte do realizacji *Programu* zadania mają sprzyjać rewaloryzacji i rewitalizacji zabytków i służyć procesom rozwojowym w obszarach gospodarczym, turystyczno-rekreacyjnym i społecznym, realizując jednocześnie politykę Państwa w tym zakresie.

Bezpośrednim realizatorem *Programu* będą jednostki organizacyjne samorządu, a także instytucje kultury samorządu województwa lubuskiego. Program adresowany jest ponadto do władz samorządowych wszystkich szczebli, instytucji, organizacji pozarządowych, których działalność obejmuje ochronę i opiekę nad zabytkami, a także do właścicieli i posiadaczy zabytków. Mamy nadzieję, że skorzystają z niego także inne osoby, które są zainteresowane problematyką dziedzictwa kulturowego naszego regionu. Jednym z założeń programu są działania edukacyjne, zmierzające do budzenia w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni.

Pałac i park w Zaborze, obecnie Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Centrum Leczenia Dzieci i Młodzieży w Zaborze

1.2. Podstawa prawna opracowania programu

Konieczność opracowania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami przez samorządy - zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy Zarząd Województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje Sejmik. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Województwa sporządza co 2 lata sprawozdanie, które następnie przedstawia Sejmikowi województwa. Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami zawarte są w art. 87 ust. 2 cytowanej wyżej ustawy i należą do nich:

- 1) ~~włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju~~ (uchylony w dn. 13.11.2020 r., Dz. U. z 2020 r. poz. 1378).
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) odejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Słońsku

1.3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

Aktem prawa nadrzędnego w zakresie podejmowania prac ukierunkowanych na działania zmierzające do ochrony i opieki nad zabytkami jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Art. 5 konstytucji stanowi pośrednią podstawę ochrony dóbr kultury, zawierając zapis: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...) kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*. Art. 6, ust. 1 - *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*. Art. 82 - *Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne*.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest zadaniem samorządów wojewódzkich wynikającym z ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2020 r. poz. 1668.). Zgodnie z art. 11 ust. 2 ustawy, samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się m. in. *wspieranie rozwoju kultury oraz*

sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie (pkt 7). Samorząd Województwa wykonuje ustawowe zadania o charakterze wojewódzkim, m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 14 ust. 1. pkt 3).

Podstawowym dokumentem regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, ze zm.).

Inne uregulowania prawne dotyczące zabytków znajdują się także w następujących ustawach :

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2020 r. poz. 293, ze zm.);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2020 r., Dz. U., Nr 62, poz. 1219, ze zm.);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55, ze zm.)
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2020 poz. 1990);
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2020 r. poz. 802, ze zm.);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontaria - cie (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057);
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2020 r. poz. 283, ze zm.);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902);
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479);
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. ustawa krajobrazowa (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, ze zm.). Nowa ustawa nakłada na władze samorządowe nowe obowiązki

w m. in w zakresie krajobrazu kulturowego i sporządzenia np. audytu krajobrazowego.

Mury miejskie i kościół farny w Koźuchowie

1.4. Międzynarodowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego

Wybrane najważniejsze dla dziedzictwa kulturowego ustalenia międzynarodowe, przyjęte przez Polskę są następujące:

Konwencja w sprawie ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego z dnia 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz.U. z 1976 r., nr 32, poz. 190)

Konwencja zobowiązuje do: ustanowienia *skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki*; uprawiania polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego; podejmowania środków prawnych, naukowych, technicznych, administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, waloryzacji i reanimacji tego dziedzictwa.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) z dnia 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564), zwana konwencją maltańską

Celem konwencji jest ochrona dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu do badań historycznych i naukowych. Zapisy konwencji definiują dziedzictwo archeologiczne, identyfikują je i przedstawiają środki ochrony. Odnoszą się do zagadnień związanych z finansowaniem badań i konserwacji, gromadzeniem i rozpowszechnianiem badań naukowych, kształtowaniem świadomości publicznej, zapobieganiem niedozwolonemu obiegowi przedmiotów dziedzictwa archeologicznego, a także wzajemną pomocą techniczną i naukową.

Europejska Konwencja Krajobrazowa –z dnia 22 października 2000 r. – Florencja (Dz.U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98), ratyfikowana przez Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 24 czerwca 2004 r.

Celem Konwencji jest promowanie ochrony, zarządzania i planowania krajobrazu, a także organizowanie współpracy europejskiej w zakresie zagadnień dotyczących krajobrazu.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE (Infrastructure for Spatial Information In Europe) ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej

W ustawie o infrastrukturze informacji przestrzennej z dnia 4 marca 2010 r., która weszła w życie 7 czerwca 2010 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego został zdefiniowany jako organ wiodący i współodpowiedzialny wraz z Ministrem Środowiska, w zakresie zagadnienia danych przestrzennych w części dotyczącej zabytków nieruchomości w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa stanowi przeniesienie na grunt legislacyjny Polski zapisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE. Założeniem dyrektywy jest opracowanie baz danych GIS oraz udostępnienie tych danych za pomocą usług sieciowych (serwisów internetowych) w celu upowszechnienia oraz darmowego ostępu, danych stanowiących rejestr publiczny.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (D.U. z 19 sierpnia 2011 poz. 1018)

W Polsce konwencja weszła w życie w 2011 roku i stanowi obecnie jedyny akt prawa (międzynarodowego), na jakim można oprzeć budowę systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w naszym kraju. Konwencja przyjmuje za cele ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup oraz jednostek. Sygnatariuszy konwencji zobowiązuje do podejmowania działań zapewniających ochronę dziedzictwa niematerialnego znajdującego się na terytorium sygnatariuszy, określenia i zdefiniowania jego elementów oraz sporządzenia rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W Polsce Krajową listę NDK prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a jej obsługą zajmuje się Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy przyjęta 3 października 1985 r. w Granadzie

Polska ratyfikowała tę konwencję w 2012 r. Zasadniczym celem dokumentu jest ochrona europejskiego dziedzictwa architektonicznego. Konwencja definiuje pojęcie dziedzictwa architektonicznego i zwraca uwagę na potrzebę jego ochrony nie tylko na szczeblu krajowym, ale i europejskim. Dokument postuluje konieczność identyfikacji zasobów mających podlegać ochronie oraz tworzenia i wdrażania systemu ich ochrony.

Pałac w Trzebiechowie

Karta ateńska

Jest dokumentem uchwalonym na konferencji w Atenach w 1931 roku dotyczącej zasad postępowania konserwatorskiego w wypadku budowli zabytkowych. Zebrane zasady postępowania konserwatorskiego miały w założeniu obowiązywać obligatoryjnie we wszystkich krajach, które podpisały Kartę. Najważniejsze ustalenia dokumentu dotyczą: ochrony autentyczności substancji zabytkowej, postulatu zaniechania rekonstrukcji czy restytucji, a pozostanie przy zabiegach restauracji i anastylozy; podkreślenia konieczności zaznaczenia nawarstwień stylowych i wszelkich ingerencji w tkankę zabytku, a przede wszystkim rzetelnych badań naukowych i konserwatorskich; postulat wprowadzenia w zabytku takich funkcji, które pozwalałyby na ciągłość jego istnienia i byłyby w zgodzie z jego wartościami historycznymi lub artystycznymi. Karta wskazała, iż ochronie powinno podlegać także otoczenie zabytków.

Karta wenecka

To międzynarodowa karta konserwacji i restauracji zabytków i miejsc zabytkowych, przyjęta przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji

w 1964 roku. Zdefiniowała i sprecyzowała zasady konserwacji i restauracji zabytków oraz prowadzenia badań konserwatorskich w trosce o ochronę i zachowanie substancji zabytkowej budowli i jej otoczenia. W dokumencie rozszerzono ochronę zabytków na grupy i zespoły budowli, podkreślając jednocześnie konieczność ochrony ich otoczenia. Przy zabiegach konserwatorskich nakazywano nawiązanie do materiału, z którego wzniesiony został zabytek, zabroniono zmiany dyspozycji wnętrza budowli i wystroju oraz przenoszenia czy usuwania jakichkolwiek fragmentów zabytku, z wyłączeniem sytuacji, gdy wymaga tego jego ratowanie.

Karta florencka

Zatwierdzona została przez Międzynarodową Radę Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS) 15 grudnia 1981 roku. Stanowi ona uzupełnienie Karty weneckiej w zakresie ochrony ogrodów historycznych. Dokument definiuje pojęcie ogrodu historycznego oraz określa zasady ochrony prawnej i administracyjnej ogrodów historycznych. Określa również sposoby ochrony, utrzymania, konserwacji, restauracji oraz restytucji.

Kościół pw. Narodzenia NMP w Chlastawie

Kościół pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Bojadłach

1.5. Strategie krajowe – polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dokumenty strategiczne na poziomie wojewódzkim

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami sporządzany jest na okres 4 lat, na podstawie art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. Zgodnie z zapisami ww. ustawy *w krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji* (art. 85 ust. 1).

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. Program ten jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej

służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Głównym celem Krajowego programu jest *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*, który realizowany będzie poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, w tym zadania:
  - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
  - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
  - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
  - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, w tym zadania:
  - wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
  - ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
  - wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
  - powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2:

Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
  - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego, w tym zadanie:
  - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3:

Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości, w tym zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
  - tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Pałac w Mierzęcinie

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r. Zakres Strategii został podporządkowany głównie regionom, jako podstawowym jednostkom podziału terytorialnego. Metodologia dokumentów strategicznych wchodzących w skład Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013 zobowiązuje Ministra Kultury do wydłużenia horyzontu czasowego Strategii Rozwoju Kultury do 2020 roku. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, bazując na Strategii na lata 2004-2013, rozszerza jej zakres do roku 2020. Celem strategicznym dokumentu jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. Jego realizacja odbywać się będzie przez osiągnięcie celów cząstkowych. W celu wdrożenia Strategii w dziedzinie ochrony zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego opracowano programy.

Wśród programów, które bezpośrednio dotyczą dziedziny ochrony zabytków należy wymienić: DZIEDZICTWO KULTUROWE, którego podstawowym celem jest: ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Program realizowany jest w ramach 4 priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, rozwój instytucji muzealnych, ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju, ochrona zabytków archeologicznych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą 2030 r.) została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. SOR jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. *Strategii Rozwoju Kraju 2020*. Jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego zostaną wsparte działaniami istotnymi dla sprawności gospodarki przestrzennej i planowania przestrzennego, w tym realizacją zasady wtórnego użytkowania przestrzeni w procesach inwestycyjnych.

Ponadto innymi ważniejszymi dokumentami strategicznymi i odnoszącymi się do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są:

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
- Krajowa Polityka Miejska do roku 2023,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony - miasta - obszary wiejskie,
- Strategia rozwoju Kraju 2020 (Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030);

Altana różana w parku w Zielonej Górze - Zatoniu

Dokumenty strategiczne na poziomie wojewódzkim

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego. Aktualizacja z horyzontem czasowym do 2020 roku oraz Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 stanowi najważniejszy dokument samorządu województwa, określający kierunki rozwoju regionalnego i wskazujący obszary szczególnej interwencji. Łączy w sobie diagnozę stanu regionu, stojące przed nim wyzwania rozwojowe i aspiracje jego mieszkańców. Strategia funkcjonować będzie jako plan postępo-

wania władz regionalnych, tak w procesie zarządzania województwem, jak i w inicjowaniu oraz rozwijaniu mechanizmów współpracy pomiędzy samorządem terytorialnym, sferą biznesową i mieszkańcami województwa. Uwzględnienie w Strategii dokumentów planistycznych szczebla międzynarodowego i krajowego gwarantuje skorelowanie procesów rozwojowych województwa lubuskiego z podstawowymi założeniami europejskiej i krajowej polityki rozwoju regionalnego. W ramach niniejszej Strategii wyodrębniono: Cel operacyjny 4.3: Wzmocnienie potencjału kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej, Kierunki interwencji: Propagowanie lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego, Kierunek interwencji: Promocja wybitnych Lubuszan i ich dorobku, popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej i badań naukowych związanych z regionem. Dokument podkreśla, iż województwo lubuskie posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego. Ochronę dziedzictwa kulturowego poddano analizie SWOT. Jej najważniejsze mocne strony to: liczne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz bogate dziedzictwo kulturowe regionu. Do słabych stron zaliczono: zły stan techniczny większości zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów oraz zróżnicowany stopień dostępności mieszkańców województwa do oferty turystycznej i kulturalnej.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 w odniesieniu do zabytków kontynuuje wyznaczone w ostatniej strategii cele i kierunki. W diagnozie społeczno-gospodarczej podkreślono, iż *województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki, dlatego istnieje potrzeba ich stałego wsparcia oraz większego inwestowania w infrastrukturę kulturalną*. Poza tym zauważono, że *należałoby się skoncentrować na popularyzacji dziedzictwa kulturowego i efektywniejszym wykorzystaniu go w ramach rozwoju turystyki kulturowej*.

Jednym z celów strategicznych jest inteligentna, zielona gospodarka regionalna, a celem operacyjnym jest m. in. - rozwój potencjału turystycznego (cel 1). Wśród działań służących realizacji tego celu operacyjnego jest - kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego. Także w kolejnym celu strategicznym, jakim jest – region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi (cel 2), wskazano wśród celów operacyjnych:

- zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego, a wśród kierunków interwencji (działań) do realizacji tego celu wskazano poprawę dostępności

do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów, ochronę i promocję cennych obiektów dziedzictwa kulturowego, a także kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury.

Kolejnym celem operacyjnym, służącym realizacji celu strategicznego (celu 2) jest wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poczucia tożsamości regionalnej, a wśród kierunków działań wymienić należy: promocję lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego, a także popularyzację historii Ziemi Lubuskiej.

Natomiast w obrębie trzeciego celu strategicznego – integracji przestrzennej regionu, wśród celów operacyjnych założono, m. in. rozwój funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich wraz z ich obszarami funkcjonalnymi. Kierunkiem interwencji (działań) jest prowadzenie racjonalnego zagospodarowania przestrzennego MOF-ów Gorzowa Wlkp. i Zielonej Góry, poprzez m. in. rewitalizację zdegradowanych terenów, zwiększenie udziału zieleni miejskiej i jej ochrony, a także przestrzeganie ładu urbanistycznego i dbałość o zabytki. Innym celem operacyjnym (dla celu strategicznego 3) jest Rozwój obszarów wiejskich, a kierunkiem interwencji określonym w strategii jest np. ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Strategia rozwoju Polski Zachodniej 2020;

Dokument określa rozwój zachodnich województw Polski do 2020 – obejmuje województwa dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie. Celem strategii jest wykorzystanie współpracy regionalnej, mającej na celu poprawienie konkurencyjności i przeciwdziałanie marginalizacji niektórych mikroregionów obszaru ujętego w programie.

W dokumencie wskazano na znaczący potencjał turystyczny Polski Zachodniej, o którym decyduje bogate i różnorodne dziedzictwo kulturowe, obejmujące zarówno kompleksy pałacowo-parkowe, zamki i dwory (dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie), zabytki techniki, założenia fortyfikacyjne i militarne (Kłodzko, Koźle, Międzyrzecki Rejon Umocniony, Nysa, Srebrna Góra, Kostrzyn nad Odrą, obiekty twierdzy Poznań), jak i zachowane zabytkowe układy urbanistyczne miast i średniowiecznych wsi (opolskie, zachodniopomorskie, lubuskie).

Regionalny program operacyjny - Lubuskie 2020

Na Regionalny Program Operacyjny składa się 9 Osi Priorytetowych wraz z poszczególnymi działaniami wśród których na szczególną uwagę z racji powiązań z Programem Opieki nad Zabytkami wskazać należy na oś 4. Środowisko i kultura. W ramach osi 4. Środowisko i kultura wskazano działanie 4.4 Zasoby kultury i dziedzictwa kulturowego oraz dwa typy projektów: I typ - Inwestycje w zakresie ochrony i zachowania zasobów kultury (w tym dziedzictwa kulturowego) na potrzeby rozwoju turystyki i II typ - Inwestycje w zakresie przebudowy instytucji kultury oraz dostosowanie obiektów do prowadzenia działalności kulturalnej i turystycznej. Dokument ten zaznacza, iż zasoby przyrodnicze, historyczno-kulturowe oraz mało zanieczyszczone środowisko stanowią niewątpliwie o potencjale województwa lubuskiego. Jednakże obecna jakość infrastruktury związanej kulturą i dziedzictwem kulturowym nie pozwala w pełni wykorzystać posiadanych zasobów. Stan techniczny wielu zabytków oraz innych obiektów kultury ulega stałemu pogorszeniu, co utrudnia ich właściwe wykorzystanie oraz promocję walorów historycznych i estetycznych. W ramach Programu wspierane są działania mające na celu ochronę i zachowanie obiektów zabytkowych i zasobów kultury. Dofinansowane mogą być inwestycje w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów, zespołów zabytków i zasobów kultury. Wsparcie otrzymają projekty służące poprawie funkcjonowania instytucji kultury oraz polegające na dostosowaniu istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych i edukacyjnych. Szczególne znaczenie mają projekty polegające na ochronie posiadanego dziedzictwa i jego zachowaniu dla przyszłych pokoleń, jak również zabezpieczeniu obiektów przed dewastacją i zniszczeniem. Realizowane działania w sposób pośredni wpłyną na poprawę atrakcyjności turystycznej regionu.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego, przyjęty uchwałą Nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r.

To dokument określający politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa. Wraz ze strategią rozwoju województwa stanowi on podstawę prowadzenia polityki rozwoju. Plan ma w założeniu warunkować korzystne przemiany rozwoju gospodarczego, wzrostu poziomu i jakości życia, konkurencyjności regionu z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Plan stanowi ramy dla studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a także określa uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa lubuskiego. W 2 celu strategicznym określonym jako - zrównoważony rozwój

społeczny ustalono jako cele operacyjne m. in.: ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego oraz budowanie na nich tożsamości regionalnej (2.7), a także rewitalizację obszarów zdegradowanych (2.8.). Natomiast w 3 celu strategicznym ustalonym jako - rozwój konkurencyjnej gospodarki jednym z celów operacyjnych jest rozwój potencjału turystycznego województwa (3.12). Wyznaczone w planie strategiczne cele rozwoju przestrzennego zostaną osiągnięte poprzez realizację szczegółowych kierunków rozwoju województwa lubuskiego, wyznaczonych dla poszczególnych stref tematycznych, w tym m. in. strefy przyrodniczej, społecznej, kulturowej.

W ramach systemu przyrodniczego wyznaczono kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego w tym: ochronę krajobrazu (kierunek 5). W celu realizacji tego kierunku ustalono działania: 1. ochronę najcenniejszych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego oraz 2. opracowanie audytu krajobrazowego. Zwrócono również uwagę na aleje drzew, które stanowią istotny element kształtujący krajobraz kulturowy i jeśli nie zagrażają bezpieczeństwu ludzi i mienia powinny podlegać ochronie.

W ramach ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki wyznaczono kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego:

Kierunek 1. Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych,

Kierunek 2. Kreowanie i ochrona spójnego oraz harmonijnego krajobrazu kulturowego,

Kierunek 3. Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne,

Kierunek 4. Kształtowanie tożsamości kulturowej,

Kierunek 5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.

W planie określono listę obiektów archeologicznych wskazanych do objęcia szczególną ochroną, ze względu na znaczenie ponadregionalne, zabytki proponowane do wpisu na listę pomników historii lub utworzenia parku kulturowego, a także inne zabytki, które ze względu na swoje cenne wartości w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa, powinny zostać objęte szczególną ochroną.

Inne dokumenty o charakterze strategicznym i programowym województwa lubuskiego, powiązane z opieką nad zabytkami to:

- Strategia rozwoju kultury województwa lubuskiego;
- Program rozwoju lubuskiej turystyki do 2020 roku;

Pałac w Bojadłach

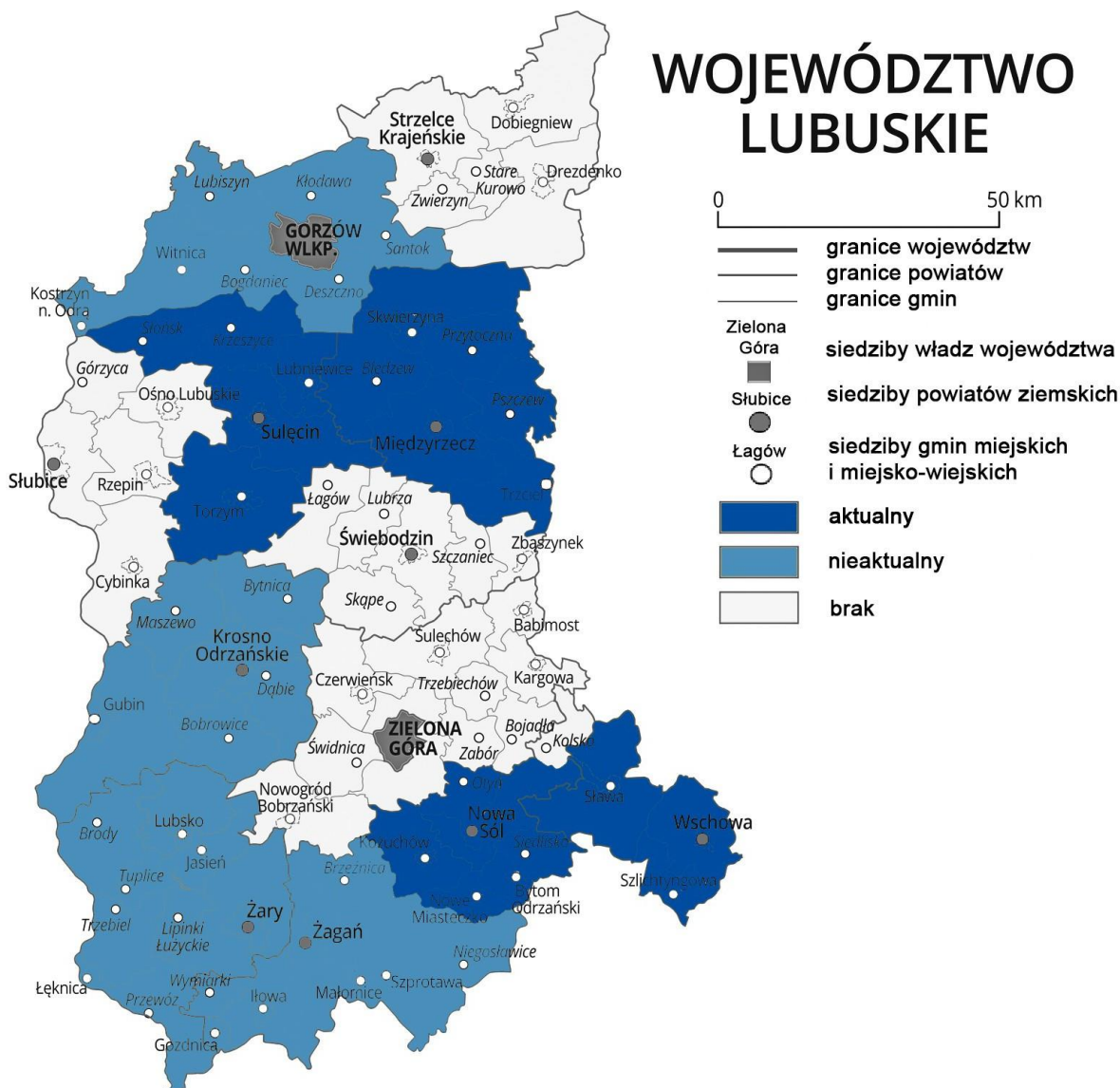
1.6. Programy opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym i powiatowym w województwie lubuskim

Na terenie województwa lubuskiego stan opracowania programów opieki nad zabytkami przedstawia się następująco¹:

Spośród 12 powiatów:

- 4 powiaty posiadają aktualny program opieki nad zabytkami (z perspektywą dłuższą niż rok 2020): międzyrzecki, nowosolski, sulęciński, wschowski,
- 4 powiaty posiadają nieaktualny program opieki nad zabytkami (wśród nich także programy opracowane z perspektywą do 2020): gorzowski, krośnieński, żagański, żarski,
- 4 powiaty nie opracowały dotychczas programu opieki nad zabytkami, są to: ślubicki, strzelecko-drezdenecki, świebodziński, zielonogórski.

1 Informacje aktualne na dzień 20.11.2020 r.

Ilość opracowanych programów opieki nad zabytkami na poziomie powiatowym

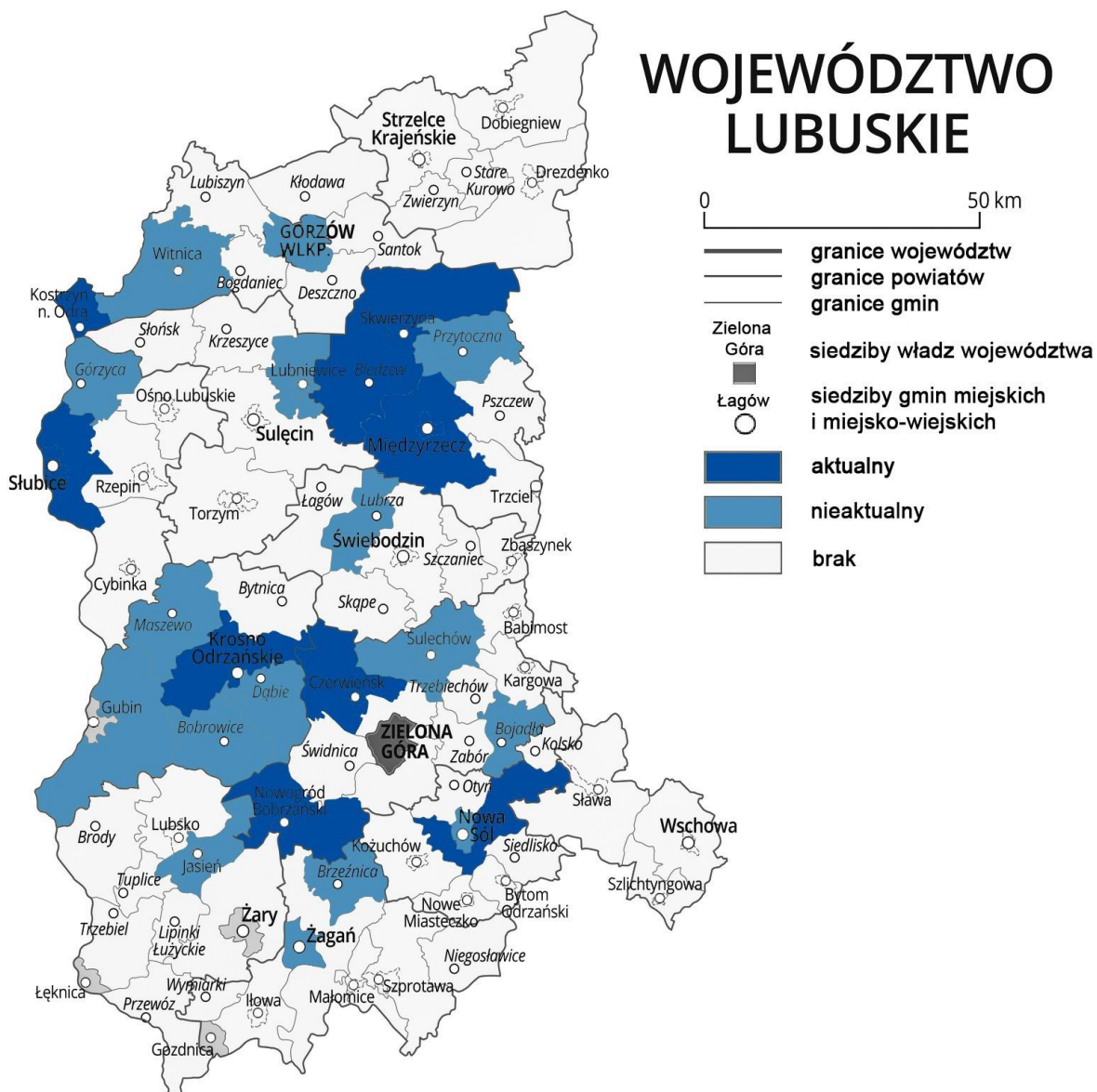
Spośród 82 gmin (miejskich, miejsko-wiejskich lub wiejskich, miast na prawach powiatu):

- aktualny program opieki nad zabytkami (z perspektywą dłuższą niż rok 2020) posiada 8 gmin, są to:
  - gmina miejska Kostrzyn nad Odrą,
  - gmina miejsko-wiejska Krosno Odrzańskie,
  - gmina miejsko-wiejska Międzyrzecz,
  - gmina wiejska Bledzew,
  - gmina wiejska Nowa Sól,

- gmina miejsko-wiejska Słubice,
- gmina miejsko-wiejska Czerwieńsk,
- gmina miejsko-wiejska Nowogród Bobrzański.
- nieaktualny program opieki nad zabytkami (wśród nich także programy opracowane z perspektywą do roku 2020) posiada 15 gmin, są to:
  - gmina miejsko-wiejska Witnica,
  - gmina wiejska Bobrowice,
  - gmina wiejska Maszewo,
  - gmina wiejska Dąbie,
  - gmina miejsko-wiejska Skwierzyna,
  - gmina wiejska Przytoczna,
  - gmina miejska Nowa Sól,
  - gmina wiejska Górzycza,
  - gmina miejsko-wiejska Lubniewice,
  - gmina wiejska Lubrza,
  - gmina miejsko-wiejska Sulechów,
  - gmina wiejska Bojadła,
  - gmina miejska Żagań,
  - gmina wiejska Brzeźnica,
  - gmina miejsko-wiejska Jasień.

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE

Ilość opracowanych programów opieki nad zabytkami na poziomie gminnym

Pozostałych 59 gmin (w tym 2 miasta na prawach powiatu – Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra), nie opracowało dotychczas programu opieki nad zabytkami. Porównując stan z roku 2016 (wówczas spośród 82 gmin - 60 z nich nie posiadało aktualnego programu) z obecnym - sytuacja nieznacznie się poprawiła.

1.7. Struktura organizacyjna ochrony i opieki nad zabytkami na terenie województwa lubuskiego

Na terenie województwa lubuskiego zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków działający w imieniu Woje-

wody Lubuskiego. Konserwator kieruje całokształtem działalności urzędu przy pomocy swojego Zastępcy oraz Kierownika Delegatury. Zgodnie z art. 92 ust. 1 ustawy i ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wojewódzki konserwator zabytków, kierując wojewódzkim urzędem ochrony zabytków, wchodzi w skład zespolonej administracji wojewódzkiej. Do zadań znajdujących się w gestii tego organu należy m. in.: prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie, wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych (w tym wydawanie decyzji o wpisie do rejestru zabytków oraz pozwoleń na prowadzenie określonych działań przy zabytku), sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych, a także organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków realizacja części z ww. zadań może zostać powierzona gminom i powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, a także związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym położonym na terenie województwa na mocy porozumienia administracyjnego zawartego pomiędzy wojewodą a właściwą jednostką samorządu terytorialnego. W województwie lubuskim samorządowi konserwatorzy zabytków powoływani na podstawie porozumień czynni są w następujących miastach, miastach na prawach powiatu i powiatach:

- Miejski Konserwator Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim (od 18.05.2006)
- Miejski Konserwator Zabytków w Zielonej Górze (od 15.11.2007)
- Miejski Konserwator Zabytków w Żaganiu (od 24.05.2010)
- Miejski Konserwator Zabytków w Żarach (od 24.11.2008)
- Powiatowy Konserwator Zabytków w Nowej Soli (od 02.07.2012)

2. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego

Zasoby dziedzictwa kulturowego w Lubuskiem były już kilkakrotnie szczegółowo charakteryzowane na potrzeby dokumentów strategicznych np. w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego, a także w poprzednich programach opieki nad zabytkami na lata 2009-2012, 2013-2016 oraz 2017-2020. Z tego względu w niniejszym *Programie* zawarta została zwięzła charakterystyka zasobu. Zaktualizowane zostały dane dotyczące ilości zabytków wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w ewidencji zabytków, przybliżona została historia regionu oraz po raz kolejny zebrano najważniejsze infor-

macje dotyczące zasobu zabytków, w tym również dziedzictwa niematerialnego, a także krajobrazu kulturowego.

Pałac Lobkowitzów w Żaganiu

2.1. Dane liczbowe dotyczące zabytków - rejestr zabytków, ewidencja, parki kulturowe, pomniki historii, zabytki UNESCO

Rejestr zabytków

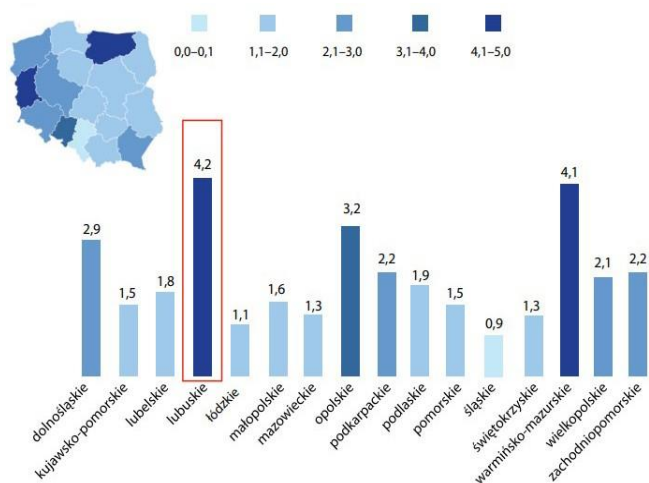
Województwo lubuskie należy do jednych z zasobniejszych w zabytki. Z uwagi na różnorodną przeszłość krain historyczno-geograficznych wchodzących w skład istniejącego od 1999 roku województwa, można zaobserwować odmienność form architektonicznych i rozwiązań artystycznych kształtujących jego krajobraz kulturowy w południowej i północnej części. Widoczne jest zróżnicowanie tych części województwa także pod kątem ilości zabytków. Najkorzystniej wypada południowa część województwa, w przeszłości stanowiąca obszar Dolnego Śląska i Dolnych Łużyc, w obrębie której zlokalizowane jest blisko 3/4 zasobu. Skromniej prezentuje się w tym zestawieniu dziedzictwo kulturowe północnej części, będącej w przeszłości obszarem Nowej Marchii, które pozostawało pod wpływem Mar-

chii Brandenburskiej, a także Pomorza Zachodniego. Z kolei część wschodnia - w przeszłości Wielkopolska, wykazuje duże związki ze sztuką Śląska.

Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa liczba zabytków z terenu województwa lubuskiego wynosi:

- **4 609** zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księga A)²
- **6 681** zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księga B)³
- **549** zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (księga C)⁴

Województwo lubuskie zajmuje siódmą pozycję w kraju, ze względu na ilość zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru. W porównaniu z danymi z roku 2016, liczba obiektów objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru wzrosła o 298 pozycji. Należy zauważyć, iż zgodnie z danymi zawartymi w dokumencie pn: *Informacja o wynikach kontroli - Ochrona zabytków w województwie lubuskim na wypadek sytuacji kryzysowych*, opracowanym przez Naczelną Izbę Kontroli w 2018 r., (biorąc pod uwagę dane liczbowe na dzień 30 kwietnia 2016 r. - 4300 obiektów w rejestrze zabytków nieruchomości), w przeliczeniu na 1000 mieszkańców poszczególnych województw województwo lubuskie posiadało najwyższy wynik w kraju – 4,2 (najniższy w województwie śląskim – 0,9), co obrazuje poniżej zamieszczony wykres.

Źródło: Publikacja Narodowego Instytutu Dziedzictwa i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pt. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce (księgi A i C)*, str. 75 (dane liczbowe wg stanu na 30 kwietnia 2016 r.)

Dane liczbowe zabytków województwa lubuskiego z podziałem na funkcję prezentuje tabela (opracowano na podstawie danych NID-u):

2 Dane na dzień 20 lipca 2020 r. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130>, dostęp w dniu 20.11.2020 r.

3 Dane na dzień 18.06.2019 r. https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-ruchomych/, dostęp w dniu 20.11.2020 r.

Kategoria obiektu	Liczba
<u>założenia przestrzenne</u> : układy urbanistyczne, ruralistyczne, dzielnice, osiedla, ulice, place	37
<u>obiekty sakralne</u> : kościoły (różnych wyznań), klasztory, dzwonnice, kaplice, kapliczki, figury, zespoły klasztorne i zespoły kaplic	564
<u>obiekty budownictwa obronnego</u> : mury obronne, forty, fosy, bastiony, baszty, bramy forteczne, schrony, wieże obronne, zespoły twierdz	133
<u>budowle użyteczności publicznej</u> : siedziby władz, szkoły i internaty/bursy, banki, poczty, hotele i zajazdy, teatry i kina, koszary i więzienia, sądy, dworce kolejowe, szpitale i sanatoria, przytulki i sierocińce, pawilony zdrojowe, budynki administracyjne zakładów przemysłowych, apteki, domy kultury, obiekty sportowe (sale gimnastyczne, hale widowiskowo-sportowe, stadiony, pływalnie), łaźnie, muzea, remizy	171
<u>zamki</u>	24
<u>rezydencje</u> : pałace, dwory, wieże pałacowe, zespoły dworskie, zespoły pałacowe, wieże mieszkalne (rycerskie)	290
<u>zielen komponowana</u> : parki pałacowe i dworskie, ogrody dworskie, ogrody willowe (elementy komponowanych założeń), parki miejskie, aleje	206
<u>zabudowa folwarczna</u> : zespoły folwarczne, spichlerze folwarczne, stajnie, wozownie, obory, stodoły, wartownie (kordegardy), chlewy, chłodnie, gołębniki, magazyny, lodownie, szklarnie, lamusy, pojedyncze obiekty pozostałe po zespołach folwarcznych	259
<u>budynki gospodarcze</u> : wszelkie pojedyncze obiekty gospodarskie w zagrodach wiejskich, spichlerze, obory, owczarnie, kuźnie, budynki pomocnicze przy obiektach użyteczności publicznej i domach mieszkalnych	115
<u>budynki mieszkalne</u> : domy, kamienice, chałupy wiejskie, plebanie, domy parafialne i organistówki, gajówki/leśniczówki, domki dozorczy, oficyny mieszkalne (miejskie i w zespołach pałacowych/dworskich), czworaki, rządówki, wille, zespoły kamienic, zespoły willowe, zespoły budynków	2410

mieszkalnych	
<u>obiekty przemysłowe</u> : fabryki, budynki przemysłowe, produkcyjne lub magazynowe, gorzelnie, browary, cegielnie, warsztaty, obiekty towarzyszące, kotłownie, młyny, wiatraki, piekarnie, winiarnie, rzeźnie, papiernie, stolarnie, tartaki, tkalnie, urządzenia hydrotechniczne, wodociągowe wieże ciśnień, inne obiekty kolejowe, mosty i wiadukty, gazownie i wodociągi, trafostacje	159
<u>cmentarze i obiekty cmentarne</u> : cmentarze komunalne, wojenne, wyznaniowe (protestanckie, rzymsko-katolickie, żydowskie), więzienne, przyszpitalne, grobowce, mauzolea, katakumby, kostnice, miejsce straceń	91
<u>inne</u> : ogrodzenia, bramy/furtki, dzwonnice alarmowe, wieże widokowe i obserwacyjne, fundamenty, fasady, fontanny, sztuczne ruiny, pawilony parkowe, pomniki, wybiegi dla zwierząt, bażantarnie i oranżerie, skanseny	151
Łącznie	4 609

W rejestrze zabytków ruchomych województwa lubuskiego znajduje się w sumie 6681 obiektów wpisanych do rejestru na podstawie 408 decyzji o wpisie dotyczących pojedynczych obiektów oraz całych zespołów (czyli o 423 obiekty więcej niż w 2016 r). Wśród nich 5878 stanowi wyposażenie świątyń. Pozostałe obiekty to elementy wystroju parków i cmentarzy, bądź wystrój budynków użyteczności publicznej. Zabytki ruchome znajdujące się w inwentarzach muzealnych nie są wliczane do rejestru zabytków ruchomych prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Z liczbą 549 zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwo lubuskie plasuje się na 5 pozycji w kraju. Wśród zabytków archeologicznych, objętych ochroną prawną na podstawie wpisu do rejestru zabytków, możemy wyróżnić (na podstawie danych NID-u):

- osady, punkty osadnicze, ślady osadnicze, obozowiska oraz kompleksy osadnicze, obozowiska - 375
- groby płaskie, groby birtualne i grodziska – 50
- cmentarzyska, cmentarzyska ciałopalne – 88
- miejsca produkcji - 4
- fortyfikacje – 1

- wały – 2
- inne (nieznane) - 29

Ewidencja zabytków

Poza rejestrze zabytków Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków (WEZ). Na terenie województwa lubuskiego aktualnie znajduje się 58 871 zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji. Zbiór ten obejmuje zabytki architektury i budownictwa, zieleni komponowaną oraz zabytki ruchome¹. Pozostałe to stanowiska archeologiczne (około 17480 zabytków archeologicznych).

Drugim ważnym zbiorem obiektów zabytkowych jest gminna ewidencja zabytków (GEZ), do prowadzenia której zobowiązani są odpowiednio wójt, burmistrz i prezydent miasta na podstawie art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. GEZ prowadzony jest w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu właściwej gminy. Zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r., Nr 113 poz. 661), a także Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U z 2019, poz. 1886).

Zgodnie z wprowadzonymi zmianami GEZ jest zbiorem kart adresowych, z których każda określa zabytek nieruchomy, miejsce jego położenia, historię i opis wartości, stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji. Istotną zmianą wprowadzoną w ww. rozporządzeniu jest obowiązek informowania przez organy ochrony zabytków właścicieli lub posiadaczy zabytków o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków (albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej), o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty. Te same obowiązki nałożono odpowiednio na wójta, burmistrza, prezydenta miasta prowadzącego gminną ewidencję zabytków. Wprowadzenie obowiązku informacyjnego

---

¹ Według danych WUOZ z grudnia 2020.

powinno przyczynić się do wzrostu świadomości społeczeństwa dotyczącego zasobu dziedzictwa kulturowego, a także może pozytywnie wpłynąć na relacje społeczeństwa z organami ochrony zabytków.

Ujęcie zabytku nieruchomego w ewidencji nie jest bezpośrednią formą ochrony konserwatorskiej. Stanowi jednak wraz z zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków podstawę do uwzględnienia ochrony zasobu w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego a także w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń (art. 19). Daje też podstawę do sporządzenia programów opieki nad zabytkami na szczeblu województwa, powiatu, gminy.

Park kulturowy

Park kulturowy jest jedną z formą ochrony zabytków określoną w ustawie o ochronie zabytków (art. 7). Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest jedyną formą ochrony zabytków uzależnioną od inicjatywy jednostki samorządu terytorialnego. Na terenie kraju według danych NID- u na dzień 29.11.2019 r. znajduje się 40 parków kulturowych, w tym dwa z nich położone są w Lubuskiem: *Park kulturowy Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu* (utworzony w 2006 r.) oraz *Park kulturowy Grodzisko w Wicinie* (utworzony w 2013). Park kulturowy w Bogdańcu obejmuje dolny bieg rzeki Bogdanki z trzema młynami, z których Młyn Górny z 1828 roku zachował oryginalną konstrukcję ryglową i częściowo urządzenia techniczne. Młyn ten mieszczący oddział Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta w Gorzowie Wielkopolskim jest obecnie poddawany kompleksowym pracom remontowo-konserwatorskim, ze środków województwa lubuskiego i funduszy europejskich. W wyremontowanych i profesjonalnie zaaranżowanych pomieszczeniach będą realizowane nowoczesne wystawy edukacyjne dla dzieci.

Grodzisko w Wicinie zostało wzniesione przez ludność kultury łużyckiej, we wczesnej epoce żelaza, w tzw. okresie halsztackim (pomiędzy 700, a 450 lat p.n.e.). Relikty założenia obronnego są jednym z najcenniejszych zabytków archeologicznych na terenie

Polski.

Warto przypomnieć w tym miejscu, iż w *Programie opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2009-2012* wytypowano listę czterdziestu zabytków i zespołów zabytkowych proponowanych do objęcia ochroną jako parki kulturowe.

Pomniki Historii

Pomnik historii to jedna z czterech form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju. Jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej mocą rozporządzenia, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na terenie naszego kraju według danych NID-u aktualnie 109 zabytków uznanych zostało za pomnik historii. W województwie lubuskim znajdują się 4 z nich:

- *Park Mużakowski w Łęknicy – park w stylu krajobrazowym (2004),*
- *Poaugustiański zespół klasztorny z kościołem Wniebowzięcia NMP w Żaganiu (2011),*
- *Kłępsk - kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (2017),*
- *Gościkowo-Paradyż - pocysterski zespół klasztorny w Gościkowie (2017)*

Gościkowo-Paradyż - pocysterski zespół klasztorny w Gościkowie

Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO

Zabytki mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki mogą zostać objęte wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Tym szczególnym wyróżnieniem mogą zostać objęte zarówno obiekty dziedzictwa kulturowego (np. zabytki architektury, zespoły zabytkowe, zabytki archeologiczne) jak również obiekty przyrodnicze, których zachowanie jest istotne ze względu na ochronę dziedzictwa przyrodniczego. W Polsce mamy obecnie 16 obiektów dziedzictwa kulturowego – w tym 1 na liście obiektów przyrodniczych. Jeden z nich – Park Mużakowski/Muskauer Park, mający status obiektu transgranicznego, znajduje się na terenie województwa lubuskiego. Położony jest po obu stronach granicznej rzeki – Nysy Łużyckiej. Park ma powierzchnię ok 700 ha, z czego 552 ha znajdują się po polskiej stronie. Objęty został wpisem w roku 2004 jako arcy-dzieło geniuszu ludzkiego. Jest to park krajobrazowy, jedno z czołowych dzieł europejskiej sztuki ogrodowej XIX wieku. Inicjatorem utworzenia parku był książę Hermann von Pückler-Muskau, właściciel majątku Muskau, literat a zarazem propagator i teoretyk ogrodnictwa krajobrazowego.

Lista UNESCO nie jest zbiorem zamkniętym, poprzedza ją Lista informacyjna, zawierająca obiekty, które mają być rozpatrzone do objęcia tą szczególną formą ochrony. Aktualnie na terenie województwa lubuskiego nie wytypowano takich zabytków.

2.2. Rys historyczny regionu

Województwo lubuskie jest stosunkowo młodym tworem, powstałym w wyniku reformy administracyjnej, wprowadzonej w dniu 1 stycznia 1999 r. Obszar województwa złożony jest z kilku różnorodnych krain historycznych charakteryzujących się złożoną przeszłością i związanych z różnymi organizmami państwowymi. Są to przede wszystkim Śląsk, Wielkopolska, Nowa Marchia oraz Dolne Łużycy. Na złożony obraz krajobrazu kulturowego dzisiejszego lubuskiego składają się:

- północna część Dolnego Śląska (powiat krośnieński, nowosolski, zielonogórski, świebodziński, żagański),
- wschodnia część Dolnych Łużyc (powiat żarski i rejon gubiński w powiecie krośnieńskim),
- historyczna Ziemia Lubuska (powiat słubicki i sulęciński),
- historyczna Nowa Marchia jako część Marchii Brandenburskiej (powiat gorzowski i strzelecko-drezdenecki),

- zachodnia część Wielkopolski (powiaty międzyrzecki i wschowski, gminy Babimost i Kargowa w powiecie zielonogórskim, a także gmina Zbąszynek w powiecie świebodzińskim).

Zachodnia część powiatu świebodzińskiego związana była historycznie z Ziemią Lubuską i włączona została w XIII wieku do Marchii Brandenburskiej. Natomiast teren gminy Przewóz w powiecie żarskim i gminy Sława w powiecie wschowskim posiadają genezę śląską. W okresie wczesnego średniowiecza (X – połowa XIII wieku) cały obszar obecnego województwa lubuskiego znajdował się w granicach monarchii piastowskiej, a następnie należał do wielkopolskich i śląskich piastowskich książąt dzielnicowych. W pierwszej połowie XIII wieku zostały utracone tereny związane z Łużycami, Ziemią Lubuską i Pomorzem Zachodnim na rzecz Marchii Wschodniej i Marchii Brandenburskiej. Należące obecnie do województwa lubuskiego tereny Dolnego Śląska znalazły się w wydzielonym w połowie XIII wieku księstwie głogowskim, a od 1279 roku wchodziły w skład księstwa głogowsko-żagańskiego. W pierwszej połowie XIV wieku księstwo znajdowało się w zależności lennej od korony czeskiej. W 1482 roku Ziemia Krośnieńska z Krosnem Odrzańskim, Sulechowem i Lubkiem znalazła się w granicach Marchii Brandenburskiej. Przy Śląsku pozostał jedynie okręg świebodziński, tworzący enklawę pomiędzy posiadłościami Wielkopolski i Marchii Brandenburskiej. W 1484 roku, po przegranej wojnie z królem czeskim Maciejem Korwinem, księstwo żagańskie stało się częścią posiadłości czeskich, zarządzaną przez namiestników. Byli wśród nich późniejsi królowie Polski: Jan Olbracht i Zygmunt Stary.

W XVII wieku Śląsk wraz z Czechami znalazł się pod panowaniem katolickich Habsburgów. Po 1740 roku, w wyniku wojny o Śląsk, dawna dzielnica śląska anektowana została do Królestwa Prus, a po drugim rozbiórze Rzeczypospolitej włączono do niego również ziemie wielkopolskie. Z tego względu w 1793 roku obszar obecnego województwa lubuskiego znalazł się w granicach jednego państwa – Królestwa Prus, a następnie stał się częścią Rzeszy Niemieckiej.

Po II wojnie światowej, w wyniku ustaleń konferencji jałtańskiej, ziemie na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej znalazły się w granicach państwa polskiego. Północna część omawianego obszaru weszła w skład województwa poznańskiego, a część południowa – województwa wrocławskiego. W 1950 roku powstało województwo zielonogórskie ze stolicą

w Zielonej Górze w granicach zbliżonych z obecnym województwem lubuskim, z wyłączeniem powiatu głogowskiego i gminy Przemków (powiat szprotawski). W wyniku reformy administracyjnej kraju z 1975 roku powstały dwa nowe województwa. Województwo gorzowskie, w którego skład weszły północne obszary regionu, a także dawne powiaty choszczeński i myśliborski, wydzielone z województwa szczecińskiego oraz Międzychód z województwa poznańskiego. Nowe województwo zielonogórskie powstało na obszarze południowej części regionu, sięgając po Świebodzin na północy, lecz już bez regionów głogowskiego i wschowskiego, z nowymi gminami: Wolsztyn, Siedlec i Zbąszyń, wyłączonych z województwa wielkopolskiego. Kolejna reforma administracyjna przeprowadzona w 1999 roku spowodowała powstanie województwa lubuskiego. W ramach nowo powstałego organizmu administracyjnego przywrócono stan sprzed reformy w 1975 roku. Wyłączono jednak z niego teren powiatu głogowskiego.

Różnorodna przeszłość historyczna oraz brak silnego ośrodka kulturotwórczego, poza epizodycznymi rolami Kostrzyna, Głogowa i Żagania jako stolicami księstw, spowodowało brak jednorodnego oblicza dziedzictwa kulturowego na terenie województwa. Znaczące centra kulturowe, takie jak Wrocław, Poznań, Frankfurt nad Odrą, Berlin, a także Szczecin, były punktami odniesienia dla tego regionu. W każdym z odmiennie ukształtowanych regionów, architektura, budownictwo, dzieła malarstwa, rzeźby oraz rzemiosła artystyczne, otrzymały indywidualne cechy. Przygraniczny charakter tych ziem spowodował odciśnięcie na zabytkach szczególnego piętna, związanego ze zjawiskiem przenikania się kultur. Panująca w naszym regionie wielość stylów architektonicznych, ich przemieszanie stanowi o wyjątkowości dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego.

Zamek joannitów w Łagowie, z widokiem na Jezioro Trześniowskie

2.3. Krajobraz kulturowy

Zgodnie z aktualną definicją określoną w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajobraz kulturowy jest to *postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka*. Warto zaznaczyć, iż do roku 2015 obowiązywała definicja określająca krajobraz kulturowy jako *przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze*. Natomiast po wejściu w życie tzw. ustawy krajobrazowej, tj. od dnia 11 września 2015 r. krajobraz kulturowy definiowany jest w obecnym brzmieniu. Definicja ta nawiązuje do definicji krajobrazu przedstawionej w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która brzmi podobnie. Ta z kolei definicja jest wzorowana na definicji krajobrazu przedstawionej w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, przyjętej i ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polskę RP 24 czerwca 2004 r.

Województwo lubuskie charakteryzuje się zróżnicowanym krajobrazem kulturowym, który łączy w sobie szereg cech odzwierciedlających dawne metody gospodarowania i adaptacji środowiska naturalnego. Charakter krajobrazu, obok cech środowiska przyrodniczego jest określany spuścizną materialną w postaci architektury sakralnej, rezydencjonalnej, mieszkalnej, użyteczności publicznej, obronnej, cmentarzy, a także zieleni komponowanej oraz dziedzictwa archeologicznego. Składnikami określającymi krajobraz kulturowy są również takie elementy jak szlaki drogowe, rolnictwo oraz przemysł wpływające na współczesne przemiany i formy krajobrazu, a także tereny o znacznie mniejszym nasyceniu zaludnienia, gdzie środowisko naturalne jest mniej przekształcone przez działalność człowieka - przede wszystkim zwarte kompleksy leśne.

Krajobraz kulturowy województwa lubuskiego ukształtowany został w realiach pogranicza, w wyniku przenikania się wpływów różnorodnych kultur i tradycji. Najstarszymi elementami tego krajobrazu są stanowiska archeologiczne o własnych formach terenowych, takie jak grodziska, wały, czy kurhany. W okresie średniowiecza kolonizacja na prawie niemieckim spowodowała procesy kształtowania układów przestrzennych miast i wsi oraz pozostawiła w krajobrazie regionu fortyfikacje miejskie, murowane kościoły, niekiedy z masywnymi wieżami, do dnia dzisiejszego stanowiącymi dominanty w zabudowie miejscowości. Ich zabudowa, w obecnym kształcie, jest wynikiem wielowiekowych przekształceń i nawarstwień zróżnicowanych stylowo w różnych częściach obecnego lubuskiego. Dzisiejszy krajobraz kulturowy miast i miasteczek w większości kształtuje zabudowa XIX i XX-wieczna, głównie mieszkalna i zagrodowa. Negatywny wpływ na krajobraz kulturowy miały zniszczenia II wojny światowej, powojenne rozbiórki, późniejsze przebudowy oraz nierzadko odbudowy, podejmowane bez sankcjonowania historycznych wartości przestrzennych, a także wieloletnie zaniedbania właścicieli i użytkowników zabytków.

Poza szeroko pojętą działalnością człowieka innym czynnikiem, który również ma istotny wpływ na kształt krajobrazu kulturowego, są elementy środowiska naturalnego, takie jak lasy, tereny uprawne oraz układ hydrograficzny, także ulegające powolnym przemianom. Województwo lubuskie jest najbardziej zalesionym w Polsce, lasy zajmują ponad połowę powierzchni regionu (ok. 52 %). Największymi rzekami regionu są Odra, Warta, Bóbr i Nysa Łużycka. Ważnym czynnikiem układu hydrograficznego są jeziora, które stanowią istotny element krajobrazu północnej części województwa. Należy podkreślić, iż właściwa gospodarka leśna, rolna oraz gospodarka w obrębie układu hydrograficznego pozostaje w ścisłym związku z zagadnieniami ochrony krajobrazu kulturowego.

Na Ziemi Lubuskiej utworzono dotychczas dwa Parki Narodowe – Park Narodowy Ujście Warty oraz Drawieński Park Narodowy (częściowo położony na terenie woj. zachodniopomorskiego) oraz 8 parków krajobrazowych. Wśród nich wyróżnia się szczególnie Park Krajobrazowy Łuk Mużakowa, który w od 2011 zyskał certyfikat Geoparku Europejskiego, obejmujący zarówno polską, jak i niemiecką część geoparku. Jako jedyny w Polsce należy do Światowej Sieci Geoparków zrzeszającej geoparki narodowe o statusie Światowego Geoparku UNESCO. Dużym zainteresowaniem cieszy się zwłaszcza Ścieżka Turystyczna „Dawna Kopalnia Babina”.

Warto nadmienić, iż w wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego uchwalonym w 2018 r. wyznaczono obszary ochrony krajobrazów kulturowych, w celu ich ochrony przed degradacją oraz w celu zrównoważonego rozwoju uwzględniającego walory krajobrazowe i kulturowe regionu. Przy wyznaczaniu obszarów ochrony krajobrazów kulturowych uwzględniono obiekty zabytkowe o wysokich walorach kulturowych i turystycznych, mające znaczenie międzynarodowe, krajowe oraz regionalne. W obszarze znalazło się 65 gmin (czyli ponad 75 % wszystkich gmin): Babimost, Bledzew, Bobrowice, Bogdaniec, Bojadła, Brody, Brzeźnica, Bytom Odrzański, Czerwieńsk, Dąbie, Deszczno, Dobiegniew, Drezdenko, Gorzów Wlkp., Gubin (gmina miejska), Gubin (gmina wiejska), Iłowa, Jasień, Kargowa, Kłodawa, Kożuchów, Krosno Odrzańskie, Lubniewice, Lubrza, Lubsko, Łagów, Łęknica, Małomice, Międzyrzecz, Niegosławice, Nowa Sól (gmina miejska), Nowe Miasteczko, Nowogród Bobrzański, Ośno Lubuskie, Otyń, Przewóz, Przytoczna, Pszczew, Rzepin, Santok, Siedlisko, Skąpe, Skwierzyna, Sława, Słońsk, Słubice, Strzelce Krajeńskie, Sułechów, Sulęcín, Szlichtyngowa, Szprotawa, Świebodzin, Torzym, Trzciel, Trzebiel, Witnica, Wschowa, Zabór, Zbąszynek, Zielona Góra, Zwierzyn, Żagań (gmina miejska), Żagań (gmina wiejska), Żary (gmina miejska), Żary (gmina wiejska).

Aktualnie Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego jest w trakcie opracowywania audytu krajobrazowego, który ma na celu identyfikację krajobrazów występujących na całym obszarze województwa, określenie ich cech charakterystycznych oraz dokonanie oceny ich wartości. Ważnym zadaniem audytu jest również wyznaczenie krajobrazów priorytetowych, czyli krajobrazów szczególnie cennych dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i jako takie wymagające zachowania lub określenia zasad i warunków ich kształtowania.

2.4. Zabytki archeologiczne

Liczne znaleziska archeologiczne z terenu województwa lubuskiego świadczą o zaludnieniu tych ziem już od paleolitu schyłkowego (ok. 11-10 tys. lat p. n. e.). Wśród 16 800 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych najliczniejszą grupę stanowią miejsca związane z tzw. luźnymi znaleziskami, głównie fragmentami ceramiki, pozyskanymi podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Są to przede wszystkim relikty związane z miejscem zamieszkiwania człowieka (obozowiska, ślady gospodarki, osady, grodziska – pozostałości grodów, obecnie widoczne w postaci własnej formy terenowej), czy też obiekty militarne takiej jak wały, umocnienia ziemne i twierdze, a także miejsca pochówku (cmentarzyska różnego obrządku, w tym z grobami kurhanowymi, które podobnie jak grodziska posiadają czytelne w krajobrazie formy w postaci wyniesień, pagórków, kopców). Stanowiska te pochodzące z wszystkich epok (z wyjątkiem najstarszych faz epoki kamienia) i okresów archeologicznych rozmieszczone są w sposób nierównomierny. Największa ilość zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych występuje w południowej i południowo-wschodniej części województwa lubuskiego.

Pierwsi osadnicy, którzy przybyli na te tereny w środkowej epoce kamienia trudnili się myślistwem i zbieractwem. Kolejni - z czasów młodszej epoki kamienia przynieśli ze sobą umiejętność uprawy ziemi. Do znaczącego zaludnienia Ziemi Lubuskiej doszło w epoce brązu (2100-700 p.n.e.), dzielącej się na pięć okresów (według periodyzacji opracowanej przez Józefa Kostrzewskiego). Pierwsze dwa pozostają stosunkowo słabo rozpoznane. Cechą charakterystyczną starszej epoki brązu na terenie Środkowego Nadodrza jest występowanie licznych skarbów zawierających importy z odległych terenów pradziejowej Europy, takich jak dzisiejsze Włochy, Węgry, a także Anglia.

Na przełomie II i III okresu (1300-1100 p.n.e.) epoki brązu wykształciła się kultura łużycka. Ludność tej kultury, stanowiącej część kręgu kultur popielnicowych, obejmującego większą część Europy, zamieszkiwała tereny od Łaby do Wisły i od Bałtyku po Sudety. Wówczas nastąpił znaczący rozwój osadnictwa na omawianym terenie, a kultura łużycka przetrwała ponad tysiąc lat. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, trudniąc się rolnictwem, hodowlą bydła oraz rzemiosłem. Do ciekawszych znalezisk z tego okresu należą cmentarzyska kurhanowe, licznie występujące na Ziemi Lubuskiej. Archeolodzy odkryli ponad pięć tysięcy miejsc, gdzie znajdowały się osady kultury łużyckiej. Do najważniejszych z nich zalicza się grodzisko w Wicinie. Gród pełnił funkcję faktorii handlowej, na co wskazuje duża ilość znalezionych na jego terenie przedmiotów importowanych. W okre-

sie halsztackim epoki żelaza (750-450 p.n.e.) powstała sieć osad obronnych – od Polanowic, Starosiedla, Wiciny i Żar na zachodzie, przez Pomorsko, Miłsko na północy, po Solniki, Bobrowniki i Gołaszyn i Bobrowniki na wschodzie. Kres rozwiniętego osadnictwa nastąpił na przełomie VI i V w. Ważnym wydarzeniem z tego okresu był najazd Scytów na grodzisko w Wicinie, po którym nie zostało ono już odbudowane.

W późniejszym okresie występowały okresowo również inne kultury, np. kultura pomorska (od IV w. p.n.e.), kultura luboszycka, a także kultura przeworska, wielbarska i grupy gubińskiej kultury jastorfskiej. Ludność tych kultur skupiała się głównie wzdłuż dolin rzeki Odry, Obry, Nysy Łużyckiej i Warty. Kres kultur epoki żelaza na omawianym obszarze nastąpił we wczesnym okresie wędrówek ludów (początek IV w n.e. do I. poł. V w.). Wówczas cały obszar obecnego województwa lubuskiego uległ prawie całkowitemu wyludnieniu.

Od drugiej połowy V - VI wieku, gdy kończył się późny okres wędrówek ludów oraz w początkowych fazach wczesnego średniowiecza – VII wiek – połowa X wieku, rozpoczął się okres napływu osadnictwa słowiańskiego. W starszych fazach wczesnego średniowiecza, zwanych okresem plemiennym, pojawiły się osady otwarte oraz obronne, zachowane do dziś w krajobrazie leśnym lub rolniczym w postaci grodzisk (ok. 50). W okresie od połowy X wieku od końca XIII powstawały liczne drewniane i drewniano-kamienne kościoły, a także kaplice na grodach i poza nimi, nieliczne grody-twierdze o znacznych rozmiarach oraz liczne małe grody o charakterze militarnym. Spotykamy także z tego okresu zamki drewniane i murowane, kasztelanie, a także pierwsze miasta z obwarowaniami, klasztory, ośrodki włości czy gródki stożkowate. Spora ilość stanowisk archeologicznych pochodzi właśnie z okresu wczesnego średniowiecza (VI/VII-XIII w.)– ponad 2, 5 tys.

Okres ten to jednak przede wszystkim początek kształtowania się monarchii piastowskiej. Z tego czasu pochodzą potężne grody państwowe o znaczeniu administracyjnym i obronnym, takie jak gród w Santoku, nazwany w kronice Galla Anonima *kluczem i strażnicą Królestwa Polskiego*, a także grody w Międzyrzeczu, Krośnie Odrzańskim i w Bytomiu Odrzańskim. Grody te były warowniami granicznymi – strategicznymi punktami obronnymi zachodniej granicy monarchii piastowskiej. Z XII-XIII wieku pochodzi również kilkanaście grodów kasztelańskich i mniejszych grodów rycerskich (np. w Tarnowie Jeziernym).

Szczególnym zabytkiem archeologicznym w krajobrazie kulturowym województwa są Wały Śląskie (zwane także Wałami Chrobrego), niekiedy określane jako najdłuższy zabytek Europy. Wały Śląskie występują głównie na południu województwa, w gminie Szprotawa. Ich drugi istotny odcinek rozciąga się od Niwisk do Marcinowa. W świetle

ustaleń badaczy zajmujących się problematyką ich genezy, chronologii i przeznaczenia, powstanie Wałów można wiązać z okresem średniowiecza, a pełniły one funkcje strategiczne, graniczne i gospodarcze.

Z okresu nowożytnego odnotować należy objęte ochroną konserwatorską jako stanowiska archeologiczne pola bitewne, upamiętniające Bitwę pod Wschową (1706) czy też dwa pola bitewne z okresu wojny siedmioletniej 1756-1763 – stanowiska w Kijach i Kunowicach. Cennymi stanowiskami archeologicznymi są także nowożytne fortyfikacje, jak np. twierdza Szydłów, malowniczo położona w zakolu Odry, w pobliżu miejsca, gdzie Nysa Łużycka wpływa do Odry. Twierdza budowana była od 1704 z rozkazu króla polskiego a zarazem księcia elektora Saksonii - Augusta II Mocnego, w celu umocnienia granicy państwa. Z powodów finansowych nigdy nie została ukończona.

W województwie lubuskim znajduje się kilkadziesiąt miast o średniowiecznej genezie oraz znacznie więcej wsi, które zostały założone we wczesnym lub późnym średniowieczu. Stąd też zarówno założenia staromiejskie, często w obrębie murów obronnych, jak i starsze części wsi są stanowiskami archeologicznymi, które są sukcesywnie ujmowane w ewidencji konserwatorskiej. Stanowią one dokument nawarstwień historycznych od średniowiecza, przez czasy nowożytne, aż do współczesności. Wymóg prowadzenia badań archeologicznych w przypadku prowadzenia prac ziemnych na tych obszarach i wynikające z tego liczne odkrycia i znaleziska, stanowią cenny materiał wzbogacający naszą wiedzę o regionie.

2.5. Układy urbanistyczne i ruralistyczne

Województwo lubuskie charakteryzuje się dużym nasyceniem zabytkowych układów urbanistycznych. Około 30 z nich posiada średniowieczną genezę z czasów lokacji. Większość miast wywodzi się z wcześniejszych podgrodzi i osad targowych zakładanych w X i XI wieku oraz z wczesnośredniowiecznych systemów grodów obronnych. Regularne rozplanowanie miast na tym obszarze jest efektem szeroko zakrojonej reformy przestrzennej przeprowadzonej przez Henryka Brodatego w pierwszym czterdziestoleciu XIII wieku na Śląsku oraz działań margrabiów brandenburskich, na włączonych do Marchii Brandenburskiej terenach Ziemi Lubuskiej. Wśród miast objętych lokacją w XIII znalazły się m. in. Bytom Odrzański, Dobiegniew, Gorzów Wielkopolski, Gubin, Kożuchów, Krosno Odrzańskie, Lubsko, Międzyrzecz, Nowe Miasteczko, Otyń, Przewóz, Skwierzyna, Sława, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szprotawa, Wschowa, Zielona Góra, Żagań, Żary. Zazwyczaj przy lokacji wytyczano centralnie położony kwadratowy bądź prostokątny rynek, z ratuszem usytuowa-

Mury obronne w Ośnie Lubuskim

nym pośrodku. Z narożników rynku wybiegały pod kątem prostym po dwie prostopadłe do siebie ulice. Rozdzielały one osiem prostokątnych przestrzeni przeznaczonych pod zabudowę mieszkalną oraz tworzyły podstawę w miarę regularnej sieci ulic ciągnących się do miejskich wałów i rowów, zastępowanych zwykle murami obronnymi. System kamienno-ceglanych średniowiecznych obwarowań zachował się w niezłym stanie w Kożuchowie, Ośnie Lubuskim, Strzelcach Krajeńskich oraz częściowo w Gubinie i Zielonej Górze.

W czasach nowożytnych na obszarze obejmującym obecne województwo lubuskie powstało kolejnych 11 miast, założonych zazwyczaj z inicjatywy prywatnej. Nowe ośrodki urbanistyczne różnią się od założeń średniowiecznych mniejszą skalą, a niekiedy także odmiennością rozplanowania. Wśród nowożytnych miast wyróżniają się Brody, ukształtowane w połowie XVIII wieku, według zasad urbanistyki barokowej, a także pochodzące z II poł. XVII w. Krzystkowice, stanowiące obecnie część Nowogrodu Bobrzańskiego, których plan wyznaczony został w kształcie litery C (od imienia ówczesnego władcy Łużyc, Chrystiana). Oryginalny plan, oparty na starej osadzie solnej, otrzymała w połowie XVIII wieku Nowa Sól. W sposób indywidualny ukształtowane zostały ośrodki miejskie w Bobrowicach (a właściwie tzw. Nowego Osiedla, założonego po pożarze w 1648 starej części

miasta), Ja-sieniu (1660) i Trzebiechowie (1707).

Wśród miast o najlepiej zachowanej zabytkowej strukturze urbanistycznej najwyżej plasują się Wschowa, Świebodzin, Lubsko, Drezdenko, Ośno Lubuskie i Zielona Góra. Szczególną wartość posiada Wschowa, dzięki zachowanemu kompleksowi trzech układów planistycznych – ośrodka średniowiecznego i dwóch przedmieść – tzw. Nowych Miast (1663 i 1683), będących niegdyś niezależnymi jednostkami osadniczymi. Unikatowe walory posiada także miniaturowe założenie urbanistyczne Łagowa, ulokowane pomiędzy dwoma jeziorami. Godny zauważenia jest również fakt, iż często założenia pałacowo-parkowe były włączane w kompozycję urbanistyczną miast, jak to miało miejsce w Brodach w XVIII w., czy w Łęknicy podczas XIX-wiecznych przekształceń. Wielkie założenia parkowe stanowią istotny komponent miast takich jak Żagań, Żary, Iłowa Żagańska, Kargowa czy Trzebiechów.

Krajobraz kulturowy województwa lubuskiego tworzą jednakże przede wszystkim niewielkie miasta i miasteczka. Szczęśliwie zniszczenia II wojny światowej, jakie były udziałem wielu większych ośrodków, ominęły mniejsze z nich. Miasta i miasteczka o zachowanym układzie przestrzennym z tradycyjną zabudową, zachowały się w kilkunastu ośrodkach, takich jak m. in. Babimost, Bledzew, Bobrowice, Brody, Brójce, Bytnica, Czerwieńsk, Jasień, Lubniewice, Lubrza, Nowe Miasteczko, Otyń, Sława, Słońsk, Szlichtyngowa, Torzym.

Nie można pominąć, iż w rezultacie zniszczeń, powojennych rozbiórek i późniejszych niewłaściwych działań, częściowo lub całkowicie zabudowę śródmiejską utraciły miasta: Dobiegniew, Gorzów Wielkopolski, Gubin, Krosno Odrzańskie, Kostrzyn, Nowogród Bobrzański, Ośno Lubuskie, Przewóz, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Trzebiel, czy Żagań, a w mniejszym stopniu również Bytom Odrzański, Kozuchów, Rzepin, Szprotawa i Żary.

Układy ruralistyczne

Układy ruralistyczne stanowią znaczący element krajobrazu kulturowego województwa lubuskiego. Większość wsi zachowała historyczne rozplanowanie, a najczęściej także zabudowę zagrodową oraz skromne budynki użyteczności publicznej, jak np. świetlice wiejskie czy karczmy. Przede wszystkim jednak niezwykle cennym komponentem lubuskiej wsi są zabytkowe pałace, dwory, często zachowane w formie ruiny, a także związane z nimi folwarki i zieleń komponowana. Większość wsi na terenie województwa lubuskiego posiada

średniowieczny rodowód, są to najczęściej wielodrożnice i owalnice. Wsie nowożytne, głównie te założone podczas kolonizacji fryderycjańskiej na terenie mokradeł warciańskich i noteckich, charakteryzują się zabudową typu zagrodowego, rozproszoną na znacznym obszarze i usytuowaną na niewielkich wyniesieniach terenu. Dla wsi będących własnością rycerską, a następnie szlachecką, typowe są realizacje założeń dworskich i pałacowych, sprzężonych z parkami i zespołami folwarcznymi. W budownictwie wiejskim przeważają XIX i XX-wieczne budynki mieszkalne i gospodarcze, murowane lub wzniesione w konstrukcji ryglowej, nakryte ceramicznymi dachami, niekiedy z dobrze zachowaną stolarką okienną i drzwiową.

Ważnym składnikiem kulturowym osady wiejskiej jest jej rozplanowanie, świadczące o czasie i okolicznościach powstania. Kulturowo najcenniejsze i zwykle najstarsze są wykształcone prawdopodobnie już w XII wieku okolnice, będące zwartymi osadami skupionymi wokół kolistego placu (Koło, Kuligowo, Łąkie). W XIII wieku przeobrażone lub nowo założone wsie otrzymały układy w postaci owalnic, ulicówek, łańcuchówek. Najwięcej, bo aż około 400 utrzymało się czytelnych układów ulicówek. Wieś tego typu założona jest na prostym odcinku drogi i posiada zwartą zabudowę po obu jej stronach (Zabłocie, Stary Kisielin/obecnie dzielnica Zielonej Góry, Łągów i Gronów). Łańcuchówki rozciągnięte są niekiedy kilometrami, a ich zabudowa jest nieregularna i rozluźniona.

Zasadnicza sieć osadnictwa wiejskiego na obszarze województwa lubuskiego ukształtowała się w okresie od XIII do XIV wieku. Ponowny ruch osiedleńczy rozwinął się w XVI wieku, wraz z rozwojem gospodarki folwarcznej, karczunkiem lasów oraz przejmowaniem pod uprawy gorszych gleb. Przy folwarkach oddalonych od wsi powstawały nieduże osady, najczęściej rzędówki. Innym typem rozplanowania, powstałym pod koniec XVIII wieku, jest widlica, czyli rozwidlająca się ulicówka (Kołczyn, Żółwin).

Proces industrializacji w XIX wieku wywarł znaczący wpływ na rozwój przestrzenny wielu wsi. Rozwinęły się one w wielodrożnice, a pierwotny plan owalnicy i ulicówki często tracił na czytelności. Jednakże nadal wiele miejscowości posiada dawny lub tylko nieznacznie zmieniony układ ruralistyczny. Drewniane domy zastąpione zostały w XIX-XX wieku murowanymi, bardziej okazałymi. Dzisiejszy obraz wsi lubuskiej koresponduje z historycznym. Istotnym elementem krajobrazu wsi jest drewniana architektura szkieletowa, szczególnie narażona na proces niszczenia. Warto w tym miejscu zasygnalizować również jakże istotnym komponentem lubuskiej wsi są aleje przydrożne, zarówno w obrębie układów, jak i poza nimi, jako element łączący kompozycyjnie sąsiednie miejscowości.

Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Klepsku

2.6. Dzieła architektury i budownictwa

Obiekty sakralne

Zabytki sztuki sakralnej stanowią obok budynków o funkcji mieszkalnej grupę najliczniej zachowanych obiektów zabytkowych na terenie województwa lubuskiego. Są one także obiektami o wysokiej klasie artystycznej. Wśród 481 kościołów wpisanych do rejestru zabytków odnajdziemy przykłady wszystkich epok i stylów.

Do najstarszych zabytków zaliczamy wiejskie kościoły romańskie, powstałe w południowej części województwa – w Starym Żaganiu (XII wiek), Iławie, Biedrzychowicach Dolnych – z I poł. XIII wieku. Z drugiej połowy XIII wieku pochodzi liczna grupa kamiennych kościołów wiejskich (ponad 20) zlokalizowanych w rejonie Kożuchowa, Szprotawy i Żagania (Niwiska, Studzieniec, Mirocin Dolny, Bożnów, Bieniów, Mycielin). Wysokiej jakości architekturę reprezentują gotyckie kościoły farne w Dobiegniewie, Gorzowie Wlkp., Kożuchowie, Lubniewicach, Lubsku, Międzyrzeczu, Ośnie Lubuskim, Sulechowie, Szprotawie, Zielonej Górze, a także gotycka fara w Gubinie,

pozostająca od końca II wojny światowej w stanie ruiny. W XIV i XV wieku na terenach wiejskich powstały liczne kościoły wczesnogotyckie i gotyckie, jako obiekty jednonawowe – w Bogaczowie, Dębowej Łęce, Gołaszynie, Jabłonowie, Jędrzychowicach, Koninie Żagańskim i in.

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Osie Lubuskim

W Lubuskiem odnajdujemy również ślady działalności zakonów – cystersów w Mironicach, Bledzewie (niezachowany), Gościkowie, augustianów w Żaganiu, jezuitów w Otyniu i Międzyrzeczu oraz zakonów rycerskich: templariuszy w Ostrowie k. Sulęcina, a także joannitów w Łagowie i Słońsku.

Renesans w architekturze sakralnej zaznaczył się skromnie, z uwagi na brak ośrodków władzy książęcej i związanego z nim mecenatu. Reprezentowany jest głównie w rozbudowie gotyckich świątyń, np. o kaplice oraz przebudowie i modernizacji wnętrz. Zmiany podyktowane były przyjęciem luteranizmu i nowymi wymogami liturgii. Za to barok pozostawił po sobie znaczną ilość budowli sakralnych o wysokiej jakości artystycznej. Od podstaw założono klasztor bernardynów we Wschowie, kolegium jezuickie w Żaganiu oraz kościół cysterski w Rokitnie. W wyniku przebudowy barokową szatę otrzymał klasztor

jezuitów w Otyniu (dawny zamek), klasztor cystersów w Gościkowie i augustianów w Żaganiu oraz fara we Wschowie.

Odrębna grupa wyjątkowych zabytków sakralnych na terenie lubuskiego to kościoły drewniane wzniesione w konstrukcji zrębowej. Najcenniejsze są świątynie w Kosieczynie, Borszynie, Nowej Wiosce, Niedźwiedziu i Trzebulach. Kościół w Kosieczynie datowany na 1389 r. jest jednym z najstarszych tego typu obiektów w kraju. Równie cenny jest kościół w Klepsku. Wśród kilkudziesięciu obiektów konstrukcji ryglowej wymienić należy – kościoły w Bojadłach, Chwałowicach, Gorzycy, Gralewie, Janczewie, Lubięcinie, Lubiechni Małej, Poźrzadle, Rokitnicy, Sękowicach, Zielonej Górze, Żelechowie. Niekiedy występują rozwiązania mieszane zrębowo-szkieletowe, jak np. w Chlastawie. Wyjątkowym pod względem konstrukcyjnym jest kościół w miejscowości Kalsko, posiada on bowiem konstrukcję podwójną – od wewnątrz zrębową, na zewnątrz późniejszą - szkieletową.

Kościół pw. śś Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Kosieczynie

Wśród przykładów architektury sakralnej XIX -wiecznej należy wskazać kościoły związane z nazwiskiem słynnego berlińskiego architekta Karla Friedricha Schinkla lub związane z jego kręgiem, zachowane m. in. w Gliźnie (1837 r.), Trzebiechowie (1823 r.),

Torzymiu (1831–1835), Międzyrzeczu (1833 r.) i Dąbroszynie (przebudowa XVIII-wiecznej świątyni zrealizowana została w latach 1825–1828).

Nadal nie rozpoznany i wymagającym badań naukowych jest nurt modernistyczny w architekturze sakralnej. Przykładem zabytkowej świątyni w tym stylu jest kościół pw. Chrystusa Króla w Gorzowie Wielkopolskim, zaprojektowany z ekspresjonistycznym szykiem przez berlińskiego architekta Curta Steinberga w 1930 r. w rozwijającej się wówczas dzielnicy przemysłowej.

Obiekty rezydencjonalne

Zamki, dwory i pałace stanowią ważną część dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego. Obiekty rezydencjonalne zachowały się w niemal każdej wiosce, a połączone funkcjonalnie i kompozycyjnie z folwarkami i parkami, do dziś stanowią istotny element kształtujący krajobraz kulturowy regionu. Chronionych wpisem do rejestru jest ok 300 tego typu zespołów zabudowy. Z uwagi na złożoną przeszłość lubuskiego w zbiorze architektury rezydencjonalnej odnajdujemy całe bogactwo stylów i form sztuki, będące wyrazem różnorodnych tendencji w architekturze. Przykładowo północny region Dolnego Śląska, położony na terenie Środkowego Nadodrza, stanowił bezpośrednie rezydencjonalne zaplecze Berlina, a jednocześnie stanowił historyczne pogranicze polsko-pruskie o dużym znaczeniu politycznym.

Do najstarszych rezydencji, powstałych w XIII wieku, należą zamki zachowane do naszych czasów w formie ruiny lub reliktyw wchłoniętych w późniejsze rozbudowy, np. w Krośnie Odrzańskim, Przewozie i w Żarach. Z krośnieńskiego zamku przetrwała XIII-wieczna ściana kurtynowa, z książęcego zamku w Przewozie – cylindryczna wieża, a z rycerskiego założenia w Żarach pierwotne skrzydło. Nieco późniejsze, bo XIV-wieczne są zamki w Kożuchowie, Łagowie, Międzyrzeczu (trwała ruina) i w Świebodzinie (częściowo w ruinie). Obiekty te podlegały wielokrotnym przebudowom i rozbudowom.

Zamek w Kozuchowie

Z gotyckich wież rycerskich, tzw. wież mieszkalnych, do najlepiej zachowanych należą obiekty w Witkowie i Dietrzychowicach. W Chomętowie przetrwał z kolei średniowieczny dwór obronny. Zachowały się również czytelne w obrębie rozbudowanych założeń, wieże w Borowie Polskim, Janowcu, Lipinkach Łużyckich, Miodnicy, a także ich relikty w Letnicy, Lubrzy, Sękowicach, Trzebielu i Żarkach Wielkich.

Największym założeniem rezydencjonalnym z okresu manieryzmu na Śląsku jest zamek w Siedlisku. Malowniczo położony zespół zabudowy - na wzniesieniu przy zakolu Odry, obecnie znajduje się stanie częściowej ruiny. Z XVI i pierwszej połowy XVII wieku pochodzą dwory obronne, często otoczone fosą, lokalizowane głównie w południowej części województwa (Borowina, Broniszów, Chotków, Czciradz, Iłowa Żagańska, Niwiska, Przybyszów, Siecieborzyce, Świdnica, Trzebiel).

Wśród wielkich założeń pałacowych z okresu baroku wyróżniają się pałace w Brodach, Żaganiu i Żarach. Skromniejsze założenia pałacowe w Bojadłach i Zaborze odznaczają się także walorami architektonicznymi i artystycznymi. Nieodłącznym dopełnieniem barokowych rezydencji są cenne założenia parkowe, połączone z nimi kompozycyjnie. Spośród innych barokowych rezydencji wymienić należy pałace

w Białkowie, Bieczu, Bobowicku, Długiem, Drezdenku, Henrykowie, Jasieniu, Kargowej, Lasocinie, Lubniewicach (stary zamek), Ochli, Sławie, Suchej Dolnej i Żubrowie. Przebudowany w okresie baroku zamek joannitów w Słońsku, będący w stanie ruiny, jest jedynym w tej części Europy przykładem niderlandzkiej architektury zamkowej z połowy XVII w. Obecnie przy obiekcie prowadzone są prace zabezpieczające, polegające m. in. na zadaszeniu zamku.

Cennym przykładem architektury klasycystycznej jest pałac w Gliźnie, w którego architekturze odnaleźć możemy wpływy pałacu Sanssouci w Poczdamie. W tym stylu zbudowane zostały również dwory i pałace, m.in. w Bobrówku, Dobruszowie Wielkim, Kolesinie, Kruszynie, Marysinie, Ochli, Osowej Sieni, Rokitnicy, Sosnach, Stypułowie Górnym, Wiechlicach. Wiele rezydencji, nowych bądź powstałych w rezultacie przekształceń starszych budowli, powstało w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Pałace z tego okresu reprezentują wszystkie style eklektyczne: neogotycki (Mierzęcín, Drwalewice, Dąbroszyn, Luboszyce), neorenesans francuski (Trzebiechów, Nowa Wieś, Przełazy), neoklasycyzm (Jelenin, Osiecznica, Osiek, Zielona Góra - Zatonie), eklektyzm (Bogaczów, Kalsk, Klenica, Dąbrówka Wielkopolska).

Pałac w Dąbrówce Wielkopolskiej

Budynki użyteczności publicznej

Wzrost prestiżu miast i ich rozwój gospodarczy symbolizowały ratusze wznoszone już w pierwszej połowie XIV wieku. Wśród nich wyróżnia się ratusz w Gubinie. Prawdopodobnie w końcu XIV lub początkach XV wieku powstał gotycki ratusz w Zielonej Górze, którego mury obwodowe zachowały się na wysokości dwóch kondygnacji i piwnic. Gotyckie relikty murów odnajdujemy w architekturze ratusza w Kozuchowie, Sulechowie, Szprotawie, Świebodzinie, Wschowie i Żarach. Renesansowe ratusze w Bytomiu Odrzańskim i Lubsku, charakteryzują się oryginalną formą i bogatym wystrojem. Wysokie wartości artystyczne posiada także barokowy ratusz z detalem renesansowym w Szprotawie. Do cennych siedzib rajców z okresu XIX -wiecznego zaliczamy ratusze w Ośnie Lubuskim, Skwierzynie i Strzelcach Krajeńskich, w formach nawiązujących do stylów historycznych. Ich projektantami byli wybitni architekci z kręgu Karla Friedricha Schinkla. Przykładem XX -wiecznym jest modernistyczny budynek ratusza z lat 1924- 1926 w Gorzowie Wlkp.

Najstarsze szkoły powstawały już w średniowieczu. Ze źródeł wiemy, iż w okresie tym funkcjonowała szkoła parafialna w Gubinie. Z przełomu XVI i XVII wieku pochodzi natomiast szkoła parafialna w Świebodzinie, przebudowana w XIX wieku. W renesansowej formie zachowała się natomiast szkoła ewangelicka z 1607 roku we Wschowie. W Szprotawie istnieje do dnia dzisiejszego budynek dawnej szkoły katolickiej z 1593 roku, przebudowany kolejno w XVIII i XIX wieku oraz budynek dawnej szkoły ewangelickiej z 1773 roku. Bytom Odrzański posiada renesansowy budynek kalwińskiego gimnazjum akademickiego, wzniesiony na początku XVII wieku i przekształcony w 1716 roku na zbór ewangelicki, aktualnie poddawany pracom adaptacyjnym na siedzibę Centrum Historyczno-Kulturalnego.

Budowle użyteczności publicznej to także liczne przytułki, szpitale i domy opieki społecznej. W tej grupie wyróżnia się barkowy szpital w Broniszowie z 1765 r. Wśród innych tego typu obiektów wymienić należy budynki pocztowe, np. zajazd pocztowy w Zielonej Górze z 1770 r. związany z pocztą kurierską. Wraz z rozwojem komunikacji ważnym elementem wpływającym na rozwój miast i miasteczek były linie kolejowe, a wraz z nimi powstawały zespoły dworcowe, wieże ciśnień, mosty i wiadukty.

Cennym przykładem budynku użyteczności publicznej z doby modernizmu jest obecna siedziba Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze, zbudowana w 1931 jako wielofunkcyjna hala miejska, przystosowana do przedstawień baletowych, operowych, teatralnych, a także do projekcji filmów, zespolona z kasą miejską (obecnie część administracyjna te-

atru). Powstała według projektu cenionego architekta Oskara Kaufmanna, twórcy słynnego berlińskiego teatru Volksbühne.

Zabytki techniki

Obiekty techniki stanowią istotny element kształtujący krajobraz kulturowy miast i mniejszych ośrodków. Wiele obiektów przemysłowych utraciło swoją dawną funkcję wraz ze zmianami ustrojowymi po 1989 r. Niektóre z nich zyskały nowe współczesne funkcje, inne pozostają niezagospodarowane, bądź ulegają rozbiórkom.

Z okresu poprzedzającego industrializację zachowały się nieliczne zabytki techniki, takie jak młyny wodne, z późniejszymi urządzeniami mechanicznymi i elektrycznymi (młyn w Kuźniku k. Międzyrzecza oraz w Iłowej Żagańskiej, Bogdańcu), czy wiatraki (trzy wiatraki w Lubięcinie wzniesione w latach 1795 i 1817 i na początku XIX wieku). Na początku XX wieku część młynów wodnych przerobiono na elektrownie, np. w Głusku, Dobiegniewie i w Bledzewie. Elektrownie wodne zlokalizowane są wzdłuż rzek - Bobru i Nysy Łużyckiej. Do najstarszych należą dwie elektrownie żagańskie. Inne elektrownie bobrzańskie to elektrownia w Małomicach z 1920 roku, Grajówka z 1922 roku, w Gorzupi z 1911 roku, w Dy - chowie oraz Starym Raduszczu z 1935 roku. Elektrownie nad Nysą Łużycką zlokalizowane są m.in. w Sobolicach, Przesiece, Żarkach Wielkich, Zasiekach, Gubinie. Na rzece Drawie niedaleko Dobiegniewa znajduje się jedna z najstarszych na świecie elektrownia wodna „Kamienna” z 1898.

Istotną częścią zabytkowej zabudowy przemysłowej Ziemi Lubuskiej są jednak przede wszystkim budynki fabryczne z II połowy XIX i I połowy XX w. Na ten okres przypadał dynamiczny rozwój gospodarczo - ekonomiczny ziem regionu Odry, Nysy i Warty, które wówczas znajdowały się w granicach państwa niemieckiego. Od ok. 1865 r. datuje się rozkwit przemysłu, zwłaszcza włókienniczego, metalowego oraz związanego z produkcją alkoholi, głównie wina i winiaków. Z końca XIX i początku XX wieku pochodzą zakłady przemysłowe: rzeźnie, piekarnie i mleczarnie. Budynki browarów z końca XIX wieku zachowały się w Gorzowie Wlkp. (leżakownia piwa), Nowej Soli, Witnicy (słodownia wraz z wyposażeniem), Zielonej Górze i Żarach. Browar w Witnicy, z około 1900 roku, jest jedynym tego typu obiektem w regionie wykorzystywanym zgodnie ze swoim oryginalnym przeznaczeniem. Jednym z najstarszych zachowanych budynków przemysłowych w regionie jest dawna fabryka włókiennicza w Zielonej Górze przy ul. Fabrycznej 17 E i F, zbudowana przed 1846 rokiem. Liczne zakłady włókiennicze z drugiej połowy XIX wieku,

po wymianie maszyn, częściowo utrzymały produkcję. Duże zielonogórskie fabryki włókiennicze z XIX i XX wieku zaadoptowane zostały na galerie handlowo-usługowe, mieszkania, bądź zmieniły profil produkcji. Do innych cennych obiektów przemysłowych z II poł. XIX w. i początku XX w. należą m. in. zielonogórski ZASTAL, nowosolski DOZAMET, fabryka obuwia „Carina” w Gubinie, fabryka mebli w Nowym Miasteczku i Żukowie oraz w Zielonej Górze. Większość z nich jest nieużytkowana. Jedną z nielicznych jest nadal funkcjonująca huta szkła w Wymiarkach, zbudowana w trzeciej ćwierci XIX wieku.

Powstające od II połowy XIX w. i w I połowie XX w. wielkie zakłady przemysłowe były istotnym czynnikiem rozwoju urbanistycznego miast, powiązanych z komunikacyjną infrastrukturą w postaci linii kolejowych, bocznic itp. Pozostałości torów kolejowych są również ważną spuścizną epoki industrializacji, które obecnie nieużytkowane często ulegają rozbiórkom.

Obiekty obronne i militarne

Jak już wspomniano ważnym elementem obronnym średniowiecznych miast i miasteczek były mury obronne. Na terenie województwa lubuskiego obwarowania miejskie wraz z bramami, basztami łupinowymi oraz cylindrycznymi basztami prochowymi lub więziennymi, zachowały się w pełnych obwodach w Koźuchowie, Ośnie Lubuskim i Strzelcach Krajeńskich. Krótkie odcinki murów lub ich relikty przetrwały w Dobiegniewie, Gorzowie Wlkp., Sulęcinnie, Świebodzinie i Zielonej Górze. Baszty i wieże, zachowały się w Dobiegniewie, Gubinie, Lubsku, Szprotawie, Trzebielu, Wschowie, Zielonej Górze i Żarach. Ciekawym przykładem architektury obronnej są bramy miejskie w Łagowie, który nie posiadał murów miejskich.

Ośno Lubuskie, Baszta Krzaków

Wraz z rozwojem artylerii mury obronne przestawały spełniać swoją podstawową funkcję i począwszy od XVII wieku, jako bezużyteczne popadały stopniowo w ruinę. W XIX wieku, w związku z rozwojem przestrzennym miast i wymogami komunikacji, rozebrano większość bram i murów. Proces likwidacji obwarowań zahamowany został pod koniec XIX wieku z uwagi na dostrzeżone w nich wartości zabytkowe.

Z nowożytnych przykładów architektury militarnej najważniejszymi są XVI i XVII - wieczne realizacje zespołów fortyfikacji: twierdzy w Kostrzynie nad Odrą i w Drezdenku. Twierdza Kostrzyn została w XIX wieku rozbudowana i zmodernizowana, a po 1850 roku wzmocniona o dalsze forty. W Krośnie Odrzańskim pozostała część jednego z bastionów ziemnych, jakimi Szwedzi umocnili w 1633 roku miasto. Czytelny jest do dziś system murowanych fortyfikacji bastionowych zamku w Siedlisku z lat 1612-1614. Projektantami fortyfikacji byli wybitni inżynierowie – m. in. Valentin von Säbisch z Wrocławia.

Cenne są także „najnowsze” XX - wieczne systemy fortyfikacyjne Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego oraz umocnienia rozmieszczone wzdłuż koryta rzeki Odry, zwane Pozycją Środkowej Odry. Fortyfikacje MRU zbudowane zostały przez Niemców w latach 30. i 40. XX wieku. To najpotężniejszy tego typu system obronny w Europie. Słabo rozpoznane pozostają nadal fortyfikacje polowe wznoszone przez Niemców pod koniec II wojny światowej. Jest to zespół schronów bojowych obserwacyjnych lub biernych wzniesionych wzdłuż lewego brzegu Odry na odcinku od Wrocławia do Krosna Odrzańskiego.

2.7. Cmentarze

Pierwsze cmentarze w okresie średniowiecza zakładano jedynie przy kościołach oraz klasztorach. Począwszy XVI wieku nekropolie zakładano zazwyczaj poza murami miejskimi, co upowszechniło się w XVII i XVIII wieku w miastach, zwłaszcza wśród gmin ewangelickich. Z tego okresu pochodzą trzy niezwykle cenne cmentarze, stanowiące obecnie lapidaria rzeźby nagrobnej we Wschowie z 1609 roku, Kożuchowie z 1634 roku i Bytomiu Odrzańskim z 1654 roku.

Z najstarszych nekropoli czynny jest cmentarz przy kościele pw. Nawiedzenia NMP w Żaganiu, czy cmentarz w Kożuchowie, istniejący poza murami miasta od XIV wieku. Jego początki związane są z epidemią dżumy. Wiejskie cmentarze przykościelne utrzymały się do XIX wieku. Nieliczne przykościelne cmentarze wiejskie są nadal czynne np. w Lipinkach Łużyckich, Lubanicach i Lubięcinie. Niekiedy wiejskie cmentarze zakładano z dala od kościoła już w XVIII wieku, np. w Gębicach, Mościcach, Tarnawie Krośnieńskiej. Na terenie

województwa lubuskiego w owym czasie upowszechnił się także zwyczaj zakładania rodowych cmentarzy (dworskich i pałacowych), które powstawały zazwyczaj na obrzeżach parków. Posiadały one niekiedy mauzolea i połączone były z rezydencją aleją. Tego typu założenia istnieją w licznych rezydencjonalnych założeniach parkowych (np. Bielicach, Borowie Wielkim, Dankowie, Cybince, Drwalewicach, Wiechlicach, Popęszycach). Wraz ze zmianą regulacji prawnych na początku XIX wieku, kiedy wykluczono zakładanie cmentarzy w obrębie lub na obrzeżach miejscowości, w drugiej połowie XIX wieku na wsi założono liczne cmentarze lokalizowane w znacznej odległości od zabudowy. Obecnie pozostałością po tych założeniach są zwykle zespoły nasadzeń, zauważalne w krajobrazie, rzadko już kwatery grobowe i nieliczne ogrodzenia murowane i żeliwne. Dużą grupę wśród dawnych nekropolii stanowią cmentarze przekształcone w XIX i XX w. w parki i skwery, np. w Krośnie Odrzańskim, Gorzowie Wielkopolskim, Międzyrzeczu, czy w Zielonej Górze.

Cmentarze żydowskie zgodnie z dawną tradycją już od czasów średniowiecza lokalizowane były z dala od zabudowy miast. Zachowały się nieliczne tego typu miejsca spoczynku (Gorzów, Słubice, Skwierzyna) lub pozostałości po nich (Ośno Lubuskie, Międzyrzecz, Sulęcín, Szprotawa, Wschowa, Zielona Góra, Żagań).

2.8. Parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni

Najstarsze znane w naszym regionie formy komponowanej zieleni to wirydarze klasztorne. Tego typu zabytki zachowały się w Gościkowie-Paradyżu i we Wschowie. Renesansową genezę posiadają założenia w ramach rezydencji w Brodach, Sławie, Żarach i Żaganiu, a także ogród przy pałacu w Małomicach. Wśród 157 wpisanych do rejestru zabytków lubuskich parków występują założenia pałacowe (107), dworskie (39), zamkowe (4), czy ogrody willowe (3). Ponadto to ochroną objęte są pojedyncze przykłady parków sanatoryjnych, szpitalnych, szkolnych, leśnych i jedno arboretum.

Z pewnością najcenniejszym wśród zabytkowych parków jest wspomniany już Park Mużakowski, uznany za pomnik historii oraz wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, stworzony przez ekscentrycznego księcia Hermanna von Pückler-Muskau w latach 1815-1835. W uzasadnieniu decyzji o wpisie oceniono go jako *arcydzieło geniuszu ludzkiego, wyjątkowy przykład europejskiego parku krajobrazowego, który wywarł ogromny wpływ na europejską sztukę ogrodową i wyznaczył nowe tendencje w rozwoju architektury krajobrazu*. Park ten jest także największym założeniem – o powierzchni 700 ha (522 ha po stronie polskiej). Zabytek ten stanowi także modelowy przykład udanej

współpracy transgranicznej służącej ochronie wspólnego europejskiego dziedzictwa po obu stronach Nysy Łużyckiej. Równie cenne są zabytkowe parki (oba przypałacowe) wywodzące się z barokowych ogrodów, a następnie przekształcone w stylu krajobrazowym w XIX w. - park w Żaganiu, w Brodach, a także park w Siedlisku i Iłowej.

Park pałacowy w Iłowej, tzw. „brama księżycy”

Niektóre założenia parkowe słynne są ze względu na autorstwo cenionych europejskich architektów krajobrazu, jak to ma miejsce w przypadku parków zaprojektowanych przez Eduarda Petzolda – np. w Gębicach, Mostkach, Sławie, czy czynnego nieco wcześniej (w I poł. XIX w.) Petera Josepha Lenné, autora parków w Dąbroszynie, Kamieniu Wielkim, Kiełpinie, Sosnach i w Zielonej Górze – Zatoniu.

Wśród publicznych zieleńców odnotować należy promenady miejskie, zakładane zwykle na terenach pofortyfikacyjnych. Najlepiej zachowały się w Kozuchowie, Gorzowie Wlkp., Wschowie i Żarach. Na terenie województwa znajdują się również ogrody japońskie, wydzielone np. w parkach w Brodach, Trzebiechowie i najcenniejszy w Iłowie Żagańskiej, będący pierwowzorem ogrodu japońskiego we Wrocławiu.

Nieliczną grupę stanowią ogrody zakładane przy willach, pojawiające się już od 2 poł. XIX wieku a najczęściej spotykane w XX wieku. Ważnym zabytkiem w tej kategorii jest modernistyczny ogród przy nieistniejącej willi Wolfa w Gubinie, wybudowanej w 1926 r. przez twórcę stylu międzynarodowego w architekturze – Ludwiga Miesa van den Rohe. Nowatorski modernistyczny budynek wzniesiono na wysokiej skarpie, na wschodnim brzegu Nysy Łużyckiej, z widokiem na jej dolinę. Tarasowo urządzonego ogród na skarpie jest istotnym komponentem całego założenia, które czytelne jest do dziś.

Nie można pominąć również tak istotnego elementu komponowanej zieleni, kształtującego krajobraz kulturowy w Lubuskim jakim są aleje. Należy podkreślić, iż są one sukcesywnie obejmowane ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (np. aleja dębów czerwonych w Zielonej Górze – Suchej, czy aleja lipowa w Gołaszynie). Aleje są również ewidencjonowane przez organ ochrony zabytków, co jest ważnym krokiem w celu ich rozpoznania, udokumentowania oraz zachowania.

2.9. Zabytki ruchome

Na terenie województwa lubuskiego większość zabytków ruchomych, jakie zachowały się do naszych czasów, to wystrój i wyposażenie obiektów sakralnych. Ze względu na zniszczenia i straty wojenne, a także trudną sytuację w jakiej znalazły się zabytkowe zamki, dwory i pałace (grabieże, dewastacje itp.) po zakończeniu II wojny światowej, bogaty zasób zabytków ruchomych stanowiących ich wystrój został mocno uszczuplony.

Do najstarszych przykładów zabytków ruchomych w naszym regionie zalicza się XIII-wieczne kamienne portale w kościołach w Biedrzychowicach Dolnych, Lubsku oraz w Iławie. Cenna jest także chrzcielnica (będąca obecnie podstawą ambony) w kościele w Iławie oraz kropielnica w kościele w Bojadłach. Z początku XIV wieku pochodzą rzeźbione, kamienne portale w Witkowie, Dzikowicach, Wichowie i Szprotawie. Z tego czasu zachował się również ceramiczny portal i fryz podokapowy w kościele farnym w Dobiegniewie, złożony z glazurowanych cegieł i kształtek, zdobionych motywami fantastycznych masek, zwierząt i winnej latorośli. Natomiast wczesnogotyckie, o znamionach romańskich, są ceramiczne zworniki i wsporniki sklepienne zdobione motywami roślinnymi i zoomorficznymi w kościele pocysterskim w Gościkowie i w kościele farnym w Gorzowie. Równie cenne są ceramiczne zworniki w sklepieniu w kościele joannitów w Słońsku, z płaskorzeź -

bionymi wyobrażeniami świętych, scen biblijnych, znaków zodiaku, narzędzi pracy i innych przedmiotów, datowane na lata 1520-1522.

Dojrzały i późny gotyk reprezentują liczne zabytki sztuki sepulkralnej takie jak kamienny sarkofag księcia Henryka IV w kościele poaugustiańskim w Żaganiu, datowany na połowę XIV wieku oraz figuralny nagrobek proboszcza Mikołaja Stevica w kościele farnym w Żarach. Ponadto w kościołach przetrwały liczne gotyckie płyty nagrobne upamiętniające głównie stan rycerski.

Niewątpliwie ważną grupę zabytków ruchomych, które powstały w południowej części Ziemi Lubuskiej są późnogotyckie ołtarze szafkowe z XV i początku XVI wieku. Nastawy ołtarzowe wykonane są w drewnie, z licznymi figurami świętych, a ich skrzydła zdobią malowane kwatery. Wiele z nich przypisywanych jest warsztatowi tzw. Mistrza ołtarza z Gościszowic, który działał na terenie Śląska, Saksonii, Brandenburgii i Wielkopolski. Ołtarze występują w rejonie Szprotawy, Kozuchowa i Żagania (np. w Bukowinie Bobrzańskiej, Chichach, Chotkowie, Dzikowicach, Gościszowicach, Jeleninie, Mycielinie, Nowogrodzie Bobrzańskim), a także Babimoście. Niekiedy gotyckie rzeźby w późniejszych epokach były wtórnie wkomponowane w ołtarze renesansowe (np. w kościele farnym w Gorzowie, w kościołach w Borowie Wielkim, Klępsku, Świebodzinie).

Cenną spuścizną sztuki wieków średnich, wciąż nie w pełni odkrytą, są polichromie, występujące często w niewielkich gotyckich świątyniach wiejskich, zwłaszcza w południowej części województwa. Są to najczęściej wielobarwne malowidła kwatrowe, zdobiące ściany wnętrz sakralnych, prezentujące bogate programy ikonograficzne, zwykle związane z pasją Chrystusa. Malowidła te najczęściej przetrwały pod wtórnymi warstwami malarskimi. Z uwagi na popularność ruchów reformatorskich na omawianym obszarze, w XVI w. większość parafii przeszła na luteranizm. Z tego względu wystrój świątyni został dostosowany do zasad nowej liturgii. Obecnie gotyckie polichromie odsłonięto m. in. w Przyczynie Górnej (1430), Dębince (1491), Niwiskach, Mirocinie Górnym, Jeleninie, Dietrzychowicach, Wichowie, farze szprotawskiej i kościele poaugustiańskim w Żaganiu. Z nowszych „odkryć” wymienić należy malowidła w Kosierzu i Ługach. W budowlach świeckich relikty gotyckiej polichromii zachowały się np. w wieży rycerskiej w Witkowie (scena Ukrzyżowania).

Sztuka renesansu i manieryzmu rozwijała się w czasach reformacji. W wielu kościołach znalazło się wówczas nowe, odpowiadające liturgii protestanckiej wyposażenie. Z tego czasu pochodzą ołtarze wykonane w typie architektonicznym zachowane w kościołach

w Lubsku, Ośnie Lubuskim, Stypułowie Górnym, Czetowicach i Słońsku. Szczególnie cennym, wykonanym z płyt alabastrowych, jest ołtarz z kościoła pojoannickiego w Słońsku, pochodzący z berlińskiego zamku elektorskiego. Wysokimi wartościami charakteryzuje się ołtarz Trójcy Świętej z przełomu XVI i XVII wieku z kościoła poaugustiańskiego w Żaganiu.

Z tego czasu pochodzą kamienne płyty nagrobne i epitafia z przedstawieniami figuralnymi, prezentowane najczęściej na murach kościołów (m. in. w kościołach w Borowie Wielkim, Bytomiu Odrzańskim, Iławie, Lubięcinie, Popęszycach i Świdnicy, a także w wielu innych świątyniach). Tradycja upamiętniania zmarłych w tej formie żywa była również w późniejszych okresach, zwłaszcza w baroku. Barokowe kamienne epitafia przetrwały umieszczone w murach wielu kościołów. Liczny zbiór płyt epitafijnych zachował się w lapidariach w Kozuchowie, Wschowie i Bytomiu Odrzańskim.

Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Klepsku, wewnątrz -zwieńczenie ambony

Wyjątkowym dziełem sztuki renesansowej jest malarsko-rzeźbiarski wystrój kościoła w Klepsku, powstały na początku XVII wieku. Najliczniejszą grupę wśród zabytków ruchomych stanowią natomiast ruchomalia z epoki baroku. Na szczególną uwagę zasługuje wyposażenie kościołów klasztornych w Gościkowie, Wschowie i Żaganiu. Dorównują im świątynie w Rokitnie, Kozuchowie i Szprotawie. Zasobne w barokowe wyposażenie są też ko-

ścioły w Brzeźnicy, Broniszowie, Bytomiu Odrzańskim, Nowym Miasteczku, Żaganiu (pw. św. Ducha). Wybitnymi dziełami barokowego malarstwa są iluzjonistyczne polichromie sklepień w kościołach w Żaganiu (dawna biblioteka klasztorna) autorstwa Georga Neunhertza, polichromie w Sanktuarium Maryjnym w Rokitnie autorstwa Francesco Arculario oraz w kościele we Wschowie, wykonane przez Walentego Żebrowskiego.

W obiektach świeckich wystrój wnętrz zachował się głównie w zabytkach rezydencjonalnych. Na XVI w. datowane są sztukaterie sklepień na zamku w Żaganiu. W następnym stuleciu sztukateriami ozdobione zostały stropy dworów w Broniszowie, Świdnicy, w Bojadłach, Ochli (dwór) i Suchej Dolnej. Jednym z cenniejszych jest rokokowy wystrój sztukatorski sali balowej w pałacu w Zaborze, poddany w 2017 r. pracom konserwatorskim i restauratorskim.

Dzięki rzetelnie prowadzonym remontom konserwatorskim, a przede wszystkim wyprzedzającym je badaniom konserwatorskim, zabytki województwa lubuskiego wciąż pokazują nam nowe oblicze. Z najważniejszych „odkryć” konserwatorskich ostatnich lat warto odnotować malowidło ścienne z przedstawieniem św. Barbary w kościele parafialnym w Ługach (XV w.), malowaną kwaterę ze sceną Ostatniej Wieczery w kościele w Kosierzcu (XV w.) czy też gotyckie dekoracje na żebrach sklepiennych w kaplicy Ogrójcowej w konkatedrze w Zielonej Górze oraz jej późniejszy nowożytny wystrój z panoramą miasta. Z czasów nowożytnych pochodzą także odkryte w 2015 r. dekoracje malarskie o motywach roślinnych w Sanktuarium w Otyniu (datowane prawdopodobnie na 1 poł. XVII w.), czy też odsłonięta w 2020 r. polichromia przedstawiająca podwieszoną kotarę w prezbiterium w kościele poaugustiańskim w Żaganiu (prawdopodobnie z wczesnej barokowej fazy wystroju). Z innych przykładów możemy wymienić barokowe malowidło z iluzjonistyczną kotarą wokół ambony w kościele parafialnym w Krośnie Odrzańskim, a także rozety zdobiące sklepienie pozorne w kościele w Zielonej Górze-Zatoniu, czy też sensacyjne odkrycie z 2014 r. malowideł cenionego barokowego malarza Josepha Knechtla w kaplicy pw. Krzyża św. przedstawiające Golgotę w szprotawskiej farze. Warto odnotować, iż w wyniku prowadzonych w 2020 r. w farze w Kozuchowie badań konserwatorskich odkryto bogaty wystrój malarski z różnych okresów – gotycki, renesansowy, barokowy, a także XIX-wieczny.

W obiektach świeckich także zdarzają się konserwatorskie odkrycia, jednakże dotyczy to głównie zabytków rezydencjonalnych, rzadziej zwykłych budynków mieszkalnych. Przykładowo w ostatnich latach podczas remontu pałacu w Zaborze ukazały się nieznane dotąd elementy wystroju malarskiego (m. in. w glichach okiennych przy najstarszym pałaco-

wym oknie natrafiono na dobrze zachowaną nowożytną dekorację malarską w formie panoplii). Nie można pominąć kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich wykonanych w oranżerii przy pałacu w Zielonej Górze - Zatoniu, dzięki którym odzyskała ona pełen nasyconych barw historyczny wystrój z XIX wieku.

Zabytki ruchome z drugiej połowy XIX wieku, to przede wszystkim stolarka i sztukatorski wystrój elewacji i wewnątrz powstałych wówczas rezydencji, willi i kamienic. Ich uzupełnieniem są, nielicznie już zachowane, piece i kominki posiadające niejednokrotnie bardzo malowniczą formę. Szczególną rangę posiada wyposażenie oraz wystrój budynku sanatorium w Trzebiechowie, zaprojektowany przez Henrego van der Velde w stylu secesyjnym na początku XX wieku. Jest to jedyne dzieło cenionego twórcy na terenie Polski.

Zabytki modernizmu oraz architektura I poł. XX w. choć już znane i doceniane w dalszym ciągu wymagają szczegółowych badań i rozpowszechnienia. Warto dodać, iż wojewódzki konserwator zabytków podejmuje działania także w celu ochrony spuścizny z II poł. XX w., czego przykładem może być objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków w roku 2017 ceramiczna mozaika autorstwa Adama Sadulskiego, zdobiąca elewację budynku handlowego w Iłowej przy ul. Żagańskiej.

2.10. Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych

W systemie ochrony zabytków ważną rolę odgrywają muzea, które mają za zadanie nie tylko chronić zabytki, w tym zwłaszcza ruchome, ale też prowadzić badania naukowe oraz działania popularyzatorskie i edukacyjne. Muzea gromadzą istotny zbiór materiałów źródłowych do badań historii i kultury regionu, a tym samym służą budowaniu lokalnej tożsamości i identyfikacji z przestrzenią kulturową. Przedmioty znajdujące się w zbiorach muzealnych nie są wpisywane do rejestru zabytków, lecz do inwentarzy muzealnych, co wynika z uregulowań ustawowych.

W województwie lubuskim według danych gromadzonych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, aktualnie działają 3 muzea wpisane do państwowego rejestru muzeów (działające w oparciu o statuty uzgodnione z MKiDN) oraz 20 placówek które udostępniają samorządy i podlegające im instytucje kultury, a także osoby prywatne, a oficjalne ich statuty nie zostały zarejestrowane – te muzea ujęte są w wykazie muzeów (łączenie w wykazie znajduje się 23 placówek, razem z muzeami w rejestrze). W zbiorach muzeów województwa lubuskiego uwzględnianych przez GUS znajdowało się na dzień 31.12.2019 prawie 325 tysięcy muzealiów. Najliczniejsze zbiory posiadają Muzeum im. Jana Dekerta

w Gorzowie Wlkp., Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze oraz Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze-Ochli. W większości muzeów regionu zbiory liczą od kilkuset do kilku tysięcy zabytków.

W województwie nie ma żadnej placówki prowadzonej wyłącznie przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Muzea prowadzone przez samorząd województwa to:

1. Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp. (cztery oddziały),
2. Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze,
3. Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze-Ochli.

Muzea prowadzone przez starostwa powiatowe i miasta na prawach powiatu:

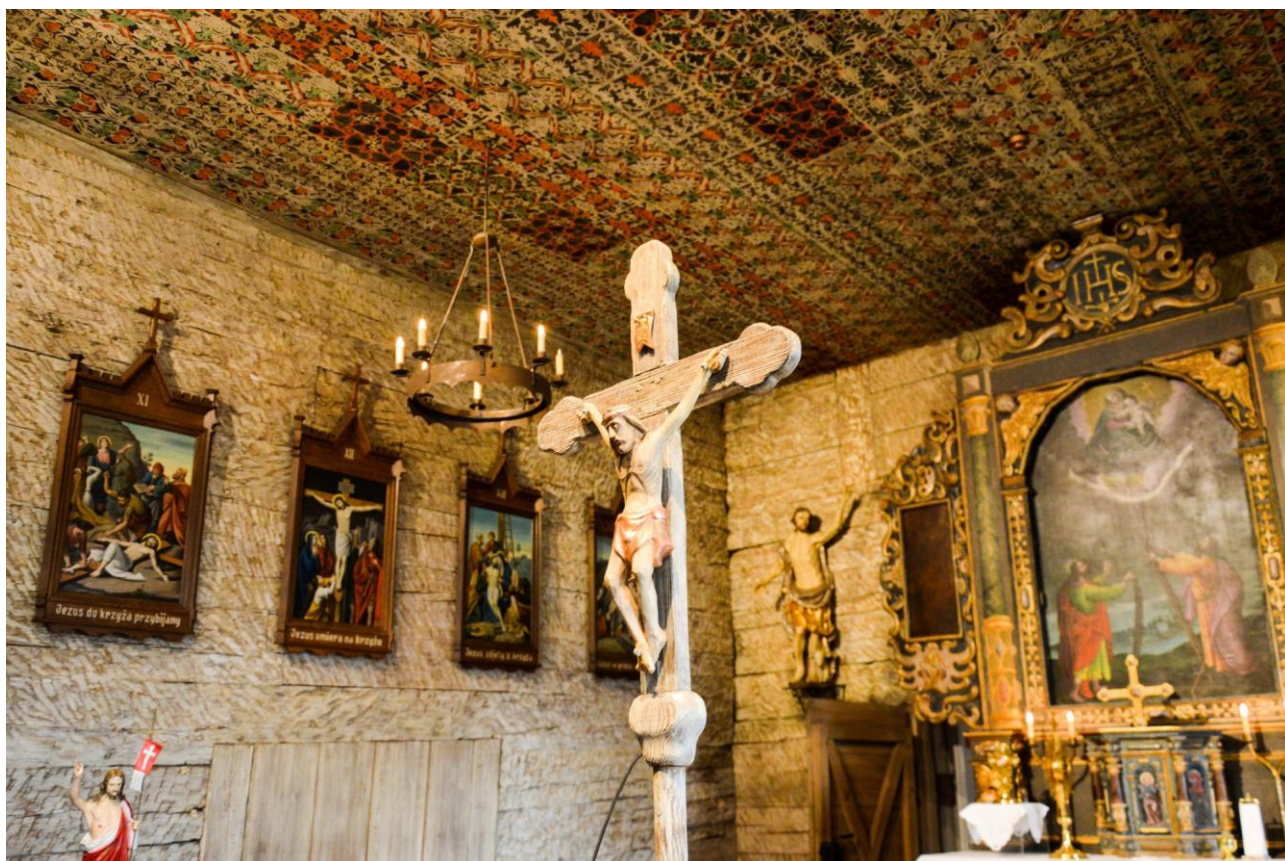
1. Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego w Międzyrzeczu,
2. Muzeum Wojskowe w Drzonowie,
3. Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy.

Kolejną grupę stanowią muzea prowadzone przez samorządy gminne, których jest 12 (zaprezentowane zostały w aneksie wraz z krótką charakterystyką). Poza tym w wykazie muzeów znajduje się spora liczba muzeów prywatnych (9). Co interesujące tematyka tych placówek w większości oscyluje wokół II wojny światowej, co określa również kierunek zainteresowań historią militarną społeczeństwa. Za niezwykle pożyteczne należy uznać ciekawe inicjatywy lokalne, najczęściej wspierane przez władze gminne - izby regionalne, izby muzealne, izby pamięci, gabinety, itp. Wartością zbiorów i aranżacją ekspozycji wyróżniają się m. in. Izba Regionalna w Kozuchowie, Izba Muzealna w Krośnie Odrzańskim, Muzeum Cysterskie w Paradyżu, Muzeum Ziemi Torzymskiej w Ośnie Lubuskim, Izba Historii w Szprotawie, Skansen Łużycki w Buczynie (gm. Trzebiel), Izba Regionalna w Witnicy i Gabinet Historii Miasta w Żarach. Liczba takich placówek ciągle wzrasta, świadcząc o rosnącym zainteresowaniu historią i dziejami regionu.

Na terenie naszego województwa nadal tworzone są nowe placówki muzealne. Aktualnie trwają prace nad budową Ośrodka Muzealno-Edukacyjnego Parku Narodowego „Ujście Warty” w Słońsku który z pewnością poszerzy ofertę edukacji przyrodniczej dla dzieci i młodzieży. Należy wyrazić ubolewanie, że plany utworzenia Muzeum Odry w Nowej Soli nie zostały zrealizowane.

Niestety nawet największe muzea w województwie lubuskim nie posiadają własnych pracowni konserwatorskich, co z pewnością rzutuje na stan zachowania zbiorów. Warto odnotować, iż liczne z muzeów mają swoje siedziby w zabytkowych obiektach. Dbłość użytkowników tych placówek o własne mienie stanowi jednocześnie realizację ustawowego obowiązku - opieki nad zabytkami spoczywającym na właścicielu lub posiadaczu zabytku.

Kościół pw. śś Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Kosieczynie - wewnątrz

2.11. Dziedzictwo niematerialne

Istotnym elementem dziedzictwa kulturowego jest także dziedzictwo niematerialne, o ochronie którego stanowi Konwencja UNESCO z 2003 r. Zgodnie z definicją zawartą w konwencji dziedzictwo niematerialne to przekazy, praktyki, wyobrażenia, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki, uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo to przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przycy -

niając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

W 2013 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego uruchomił Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Na liście tej nie znalazły się dotychczas przykłady tego typu przejawów kultury z obszaru województwa lubuskiego. Lista ma charakter czysto informacyjny i jednocześnie stanowi wymaganą zapisami Konwencji podstawę do przygotowywania wniosku o umieszczenie elementów dziedzictwa występujących na terenie Polski na międzynarodowych Listach prowadzonych w ramach Konwencji UNESCO. Krajową listę NDK prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a jej obsługą zajmuje się Narodowy Instytut Dziedzictwa. W każdym z 16 oddziałów NID-u we wszystkich województwach powołano konsultanta odpowiedzialnego za kwestie związane z ochroną i promocją niematerialnego dziedzictwa kulturowego w swoim województwie. Koordynatorzy Regionalni służą poradą i pomocą zwłaszcza w kwestiach związanych z przygotowaniem wniosków o wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Na listę mogą się zgłaszać wszystkie środowiska związane z praktykowaniem tradycji, zwyczajów, obyczajów, wykonywaniem tradycyjnego rzemiosła i rękodzieła, kultywujące pamięć historyczną, przechowujące wiedzę tradycyjną i wierzenia, zajmujące się tradycjami muzycznymi, widowiskowymi, językowymi i wszelkimi innymi przejawami usankcjonowanej tradycją działalności człowieka.

Na terenie województwa lubuskiego z pewnością odnajdujemy tego typu podmioty czy grupy społeczne kultywujące dziedzictwo niematerialne, które mogłyby zostać wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dobrym przykładem mogą być działania Stowarzyszenia Gmin Rzeczypospolitej Regionu Kozła, w skład którego wchodzi 6 gmin regionu pogranicza województwa lubuskiego z wielkopolskim (4 gminy lubuskie – Babimost, Kargowa, Zbąszynek i Trzciel i 2 wielkopolskie - Siedlec i Zbąszyń). Podejmują one działania w celu aktywizacji lokalnej społeczności, z dużym naciskiem na promocję tradycji ludowych związanych z graniem na koźle – tradycyjnym polskim instrumencie muzycznym. W tym specyficznym mikoregionie żywa jest działalność społeczna mieszkańców, przejawiająca się min. w powstawaniu licznych klubów i zespołów, w tym śpiewaczych oraz kapel koźlarskich.

Dziedzictwo niematerialne lubuskiego jest ściśle związane z sytuacją polityczną, jaka zaistniała po zakończeniu II wojny światowej. Niemal całkowita wymiana ludności na terytorium Ziemi Lubuskiej w latach 1945 – 1947 spowodowała nagłe przerwanie ciągłości roz-

woju kulturowego. Tradycje, zwyczaje, obrzędy, pieśni i tańce przeniesione przez nowych mieszkańców, reprezentujących wiele narodowości i grup etnicznych, zdecydowały o różnorodności kulturowej regionu, co stanowi z jednej strony o jego bogactwie kulturowym, z drugiej jednak strony może być utrudnieniem w podtrzymaniu w miarę jednolitego dziedzictwa niematerialnego w niejednorodnych kulturowo społecznościach lokalnych.

Przejawy kultury niematerialnej na terenie województwa lubuskiego są więc tak zróżnicowane, jak bogata i złożona jest przeszłość regionów tworzących dziś jeden organizm administracyjny. Nie bez powodu lubuskie nazywane jest tygłem kultur. Przejawia się to w bogatych obyczajach i tradycjach grup o różnym pochodzeniu etnicznym, osiadłych na Ziemi Lubuskiej po 1945 r. Całe grupy przesiedleńców z jednej miejscowości na dawnych Kresach zamieszkały w jednej lub kilku sąsiadujących ze sobą wsiach. Przesiedleńcy przywieźli z sobą narzędzia pracy, stroje ludowe, pamiątki rodzinne, a nawet elementy wystroju i wyposażenia wnętrz kościelnych. Wokół tych przedmiotów kultywowano pamięć na temat dawnych Małych Ojczyzn. Spośród wielu grup etnicznych przesiedlonych na teren województwa lubuskiego wyróżniają się górale czadeccy z Bukowiny Rumuńskiej, którzy zamieszkują okolice Brzeźnicy i w Złotnika w gminie Żary. Ich folklor pielęgnują zespoły „Watra” w Brzeźnicy, „Wichowianki” w Wichowie, „Dolina Sołońca” w Złotniku oraz Zespół "Stanowianie" ze Stanowa.

Ludowe tradycje Polesia podtrzymują zespoły „Gościszanki” w Gościeszowicach i „Mycielinianki” w Mycielinie. Ożywioną działalność kulturalną prowadzą dawni Tarnopolanie, skupieni w okolicach Żar. Zespoły śpiewacze Tarnopolan to „Jutrzenka” w Olbrachtowie i „Broniszowianki” w Broniszowie. W powiecie strzelecko-drezdeneckim, w miejscowości Brzoza, Ługi, istnieją skupiska społeczności łemkowskiej, działają zespoły pielęgnujące tradycje swoich pieśni i obyczajów, jak np. LEMKO TOWER.

Należy także zaznaczyć, że na niektórych terenach województwa lubuskiego, mimo rozbiorów, mamy do czynienia z ciągłością kulturową Polaków, a przetrwanie polskości w regionie Babimojszczyzny jest zasługą tamtejszej społeczności. Do utrwalenia odrębności kulturowej tych terenów przyczyniają się ludowe zespoły folklorystyczne. Kontynuują one tradycje gwary, stroju, pieśni i obyczaju. W Nowym Kramsku, Dąbrówce Wielkopolskiej i Zbąszynku działają zespoły kultywujące tradycje Wielkopolski Zachodniej. Działają zespoły „Dąbrowczanka”, „Kotkowiacy” w Zbąszynku, „Wiolinki” w Nowym Kramsku o różnym profilu, śpiewaczym, tanecznym, muzyczno-koźlarskim lub mieszanym.

Dziedzictwem niematerialnym w naszym województwie są przykładowo nazwy tere-

nowe, w tym nazwy miejscowości. W rejonie Wschowy, Babimostu, Międzyrzecza oraz Skwierzyny utrzymało się polskie nazewnictwo topograficzne. Większość miejscowości na pozostałym terenie posiada rdzeń polski lub dolnołużycki. Wiele wcześniejszych nazw miejscowości zostało w okresie kolonizacji niemieckiej zamienionych np. na odnoszące się do miejsc pochodzenia kolonistów. Znacząca przewaga nazw wsi i miasteczek od początku niemieckich występuje m. in. w rejonie Strzelec Krajeńskich, Szprotawy, Żagania, Żar i częściowo Kozuchowa. Obco brzmiące nazwy otrzymały też osady powstałe na zasiedlonych w XVII-XVIII wieku dolinach Warty i Noteci. Nazwy takie jak Altona, Malta, Savannach, Saratoga, Quebec, odnoszą się do kolonii amerykańskich lub wojny o wolność Stanów Zjednoczonych Ameryki. Odmienny charakter posiadają osady powstałe w okresie od XVI do XIX wieku np. przy folwarkach.

Ważną tradycją w zbiorze dziedzictwa materialnego, która przetrwała na terenie obecnego województwa lubuskiego aż do 1945 r. była kultura słowiańskich Łużyczan, zamieszkujących rejon Żar i Gubina. Po wojnie ludność ta podzieliła losy niemieckich przesiedleńców. Dzięki takim inicjatywom jak działające w rejonach Buczyny Centrum Sorabistyczne Łużyc Wschodnich, czy funkcjonującym przy Uniwersytecie Zielonogórskim „Studium Sorabistycznym”, a także współpracy z łużyckim ośrodkiem „DOMOWINA” w Budziszynie, tradycje łużyckie są popularyzowane w Lubuskiem. Działalność w postaci badań etnograficznych, publikacji, sesji naukowych może przyczynić się do przetrwania tradycji kulturowych Łużyczan. Szczególnie należy docenić zrealizowany w latach 2013-2015 transgraniczny projekt badawczy pn: „Dolne Łużyce i południowa część województwa lubuskiego. Krajobraz kulturowy w centrum Europy”, w ramach „Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)-Brandenburgia 2007-2013” przy wsparciu funduszy unijnych, czego pokłosiem są publikacje naukowe badaczy polskich i niemieckich (*Krajobraz kulturowy: arystokratyczny, przemysłowy oraz krajobraz przyszłości*, pod red. Güntera Bayerla i Lesza C. Belzyta – 2014, *Krajobraz kultury w centrum Europy* pod red. Güntera Bayerla i Lesza C. Belzyta – 2015 oraz *Historia krajobrazu kulturowego Dolnych Łużyc i południowej części województwa lubuskiego*, pod red. Güntera Bayerla, Lesza C. Belzyta i Axela Zutza – 2016).

Szczególne wartości niematerialne posiada odradzająca się wciąż na terenie województwa lubuskiego tradycja winiarska. Ważną rolę w popularyzowaniu tej tradycji ma powstałe w 2015 w Zaborze Lubuskie Centrum Winiarstwa z Winnicą Samorządową, szczytującą się mianem największej winnicy w kraju. Centrum przybliży historię winiarstwa na terenie województwa, odnawia winiarskie tradycje regionu i promuje współczesne winiar-

stwo lubuskie. Ponadto prowadzi działalność edukacyjną w zakresie upraw winiarskich, popularyzuje kulturę winiarską i lokalne winnice. Wyrazem odraźającej się tradycji winiarskiej w lubuskim jest także coraz lepiej rozpoznawalny Lubuski Szlak Wina i Miodu, utworzony w 2007 r., obejmujący także winnice położone na terenie Dolnego Śląska, Wielkopolski, województwa zachodniopomorskiego i Brandenburgii. W 2014 r. szlak zrzeszał 61 winnic. Należy podkreślić, iż tradycje winiarskie Ziemi Lubuskiej związane były z wieloma ośrodkami miejskimi, zwłaszcza z Zieloną Górą, ale także Gubinem, Krosnem Odrzańskim, Żaganiem, Żarami, Sulęcinem. Obecnie odradzają się w wielu mniejszych ośrodkach, takich jak np. Łaz, Mierzęcín, Gościkowo, Stara Wieś, Trzebule, Koźla, Wiechlice. Uprawy winorośli pojawiły się na tych ziemiach już w połowie XII wieku. Obecnie w regionie zarejestrowanych jest 36 producentów wina, którzy uprawiają ponad 100 hektarów winnic. Odradzająca się tradycja winiarska spowodowała popularyzację enoturystyki w naszym regionie. Szczególną wartość posiada organizowane co roku w Zielonej Górze święto miasta – Winobranie, które wraz z barwnym korowodem przyciąga rzeszę turystów do Winnego Grodu. O tym jak żywe jest zainteresowanie tematyką winiarską w Lubuskiem świadczą takie inicjatywy jak powstała w 2020 roku Fundacja Tłocznia, której głównym celem działania jest ochrona materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Zielonej Góry i regionu, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji winiarskich, a także otwarty również w 2020 r. w piwnicach Zespołu Poklasztornego Kanoników Regularnych Trakt Winny, składający się z minimuzeum winiarstwa, sali degustacyjnej, leżakowni win oraz niewielkiej winnicy utworzonej w przyklasztornym ogrodzie.

2.12. Lubuskie dziedzictwo kulturowe i turystyka

Gwarancją skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego miast i regionów historycznych w systemie wolnorynkowym jest umiejętne powiązanie dziedzictwa ze sferą gospodarczą. Koniecznością staje się stworzenie nowych ram prawnych i finansowych funkcjonowania obszarów zabytkowych. Oznacza to konieczność znalezienia kompromisu pomiędzy kanonami ochrony a wymogami życia i prawami ekonomii. Nie można dziś mówić o skutecznej ochronie zabytkowego obszaru bez skutecznych strategii w zakresie zarządzania.

Turystyka, która w znacznym stopniu wyrasta z kulturowego kontekstu dziedzictwa, jest nie tylko ważnym mechanizmem rozwoju wielu ośrodków, ale i skutecznym instrumentem ochrony. Wymaga to jednak zintegrowanego podejścia do zagadnienia dziedzictwa kulturowego, funkcji miejskich i rynku. W tym kontekście lokalność staje się wartością samą w sobie.

Z punktu widzenia ochrony dóbr kultury właśnie turystyka może pomóc obywatelom uświadomić sobie fakt, że obszary chronione zawierają dziedzictwo kulturowe, które powinno być zachowane dla obecnych i przyszłych pokoleń. W kontekście tak zdefiniowanych zadań pojawia się problem zarządzania turystyką. Sprawność działań w tym zakresie zależy zarówno od zagospodarowania turystycznego określonego obszaru, jak i od oferowanego „produktu turystycznego” w znaczeniu dziedzictwa kulturowego tego obszaru.

Człowiek poszukuje wypoczynku, odczuwa potrzebę poznania kultury własnego kraju i innych narodów. Właśnie przemysł turystyczny wychodząc naprzeciw tym potrzebom proponuje coraz więcej szlaków i tras, które dostarczają nowych doświadczeń. Przestały istnieć bariery stanowiące jeszcze nie tak dawno przyczynę izolacji i wzajemnej obcości narodów.

Rozwój turystyki, zwłaszcza turystyki kulturowej przynosi niewątpliwie korzyści tym, którzy ją uprawiają, oraz społecznościom, które goszczą odwiedzających turystów. Powszechna jest świadomość znaczenia wielkich dzieł sztuki jako znaków tożsamości różnych cywilizacji, coraz mocniej odczuwana jest też – również przez społeczność międzynarodową – konieczność ich ochrony.

Mówiąc o podróży mamy na myśli zmianę środowiska społecznego, geograficznego, ale też kulturowego i naturalnego. Pojęcie podróży w odniesieniu do innych zjawisk ma sens metaforyczny. Wszak podróż, wędrówka, pielgrzymka to najstarsza i najbardziej uniwersalna ze wszystkich metafor ludzkiego losu. Stosuje się ją także w odniesieniu do zgoła odmiennej kategorii doświadczeń jakie stają się naszym udziałem: literacka podróż w czasie, czy psychologiczna podróż w głąb siebie. Formą podróży mentalnej jest zdobywanie wiedzy o innych krajach i kulturach.

Ludzkość wędruje od zarania dziejów, choć przez wieki zazwyczaj nie przekraczała granic zamieszkania swojej wspólnoty. Dopiero rewolucja w transporcie, która nastąpiła w latach 1825–1854 umożliwiła ludziom podróżowanie. Wówczas, począwszy od Wielkiej Brytanii, zaczęły pojawiać się koleje żelazne wykorzystujące wynalazek maszyny parowej George’a Stephena. Wcześniej brakowało nawet bitych traktów, oczywiście z wyjątkiem systemu dróg budowanego przez Rzymian od IV wieku p.n.e. W wiekach późniejszych osadnictwo ciągle jeszcze było bardzo rozproszone. Duże odległości, różnorodne zagrożenia na szlakach komunikacyjnych, a co najważniejsze trwanie w związkach rodowych nie sprzyjały podróżom.

Stąd wędrówki jeśli miały miejsce, wynikały z przymusu: uchodźcy religijni - Żydzi, potem chrześcijanie, hugenoci, arianie; uczestnicy wypraw wojennych. Jedyne dobrowolne

wyprawy grupowe to pielgrzymki do miejsc świętych. Od IV wieku pielgrzymowano do Ziemi Świętej, po odcięciu drogi przez Islam do Rzymu, Asyżu, Lourdes i wznoszonych w Europie kopii Grobu Chrystusa. Najliczniej pielgrzymowano w XIII-XIV wieku. Wcześniej w mniejszej skali zjawisko to występowało w starożytnym Egipcie i Grecji. Dzisiaj wielu autorów zalicza pielgrzymów do kategorii podróżnych – turystów, a pielgrzymą uznaje za archetyp turysty.

Motywacja turysty to chęć wypoczynku, poznania innego środowiska, także kulturowego. W tym znaczeniu ślady początków turystyki odnajdujemy w starożytnej Grecji i Rzymie. Już w II wieku p.n.e. naczelny wódz armii rzymskiej zwiedzał zabytki Grecji.

W tym samym czasie nieznany z imienia Aleksandryczyk sporządził listę najwspanialszych obiektów wartych zobaczenia. Herodot w V wieku p.n.e. odbył podróż po imperium perskim. „Zwiedził” wówczas Babilonię, Syrię i Mezopotamię. Jego „Historia wojen perskich” – opis podróży po Egipcie, stanowiła przez wieki niedościgniony wzór pisarstwa podróżniczego. Wiemy, że już w I wieku p.n.e. patrycjusze rzymscy wyjeżdżali na odpoczynek do podmiejskich willi w Tivoli, Salerno, Ostii. Mamy więc do czynienia ze zjawiskiem, które po wielu wiekach stanie się specyfiką turystyki: wakacje, zwiedzanie zabytków, poznanie innych kultur. Czasy nowożytne zasmakowały w podróży dosyć późno. Był wiek XVI. Polska młodzież szlachecka wyruszała na objazdy po Europie. Celem było zdobycie wykształcenia uniwersyteckiego i poznanie życia w innych krajach. Grand Tour, termin ukuty w 1667 roku zyskał rangę nazwy własnej dla podróży edukacyjnej. Wiek XVIII to celebrowanie życia towarzyskiego w czasie „podróży do wód”.

Produkt turystyczny w dzisiejszym rozumieniu zainicjował Thomas Cook, Anglik który założył pierwsze biuro podróży. W 1841 roku wykupił 570 biletów kolejowych i zorganizował wycieczkę z Leicester do Loughborough. Taki przełom mógł się dokonać tylko za sprawą nowego środka transportu – kolei żelaznej. W 1863 roku powstaje we Wrocławiu biuro podróży Stangen. Jednak pionierem grupowej turystyki pozostaje Thomas Cook. Pierwszą wycieczkę zorganizował w 1865 roku do Szwajcarii, dwa lata później do Egiptu, w 1878 pierwszą podróż dookoła świata. Kolejna rewolucja w podróżowaniu ma miejsce dopiero po II wojnie światowej. Samoloty pasażerskie umożliwiły dotarcie na inny kontynent w ciągu kilku godzin. Kolumb, aby przepłynąć Atlantyk potrzebował od 36 do 132 dni. Cóż więc dziwnego że poznawanie świata zajęło ludzkości kilka tysięcy lat. Trzeba raz jeszcze przypomnieć słowa Jana Pawła II, aby sens podróżowania nie zamknął się w rewolucjach industrialnych, teoriach poznawczych i konserwatorskich rzecz jasna. Podróż-pielgrzymka prowadzi człowieka do odkrycia samego siebie i innych jako jednostek i jako społeczności zanurzonych w rozległej historii rodzaju ludzkiego, dziedziców i solidarnych współmieszkańców świata znanego

i zarazem obcego.

Turystyka – to „przemieszczanie się osób z miejsc ich stałego zamieszkania do miejsc atrakcji kulturalnych w celu zdobycia nowych informacji i doświadczeń oraz zaspokojenia własnych potrzeb”. Związana jest zarówno z poznawaniem wytworów kultury z przeszłości, jak i wytworów kultury współczesnej oraz sposobów życia danych grup ludzi lub regionów. Obejmuje działania zorientowane na dziedzictwo kultury oraz sztukę”. Inaczej mówiąc, głównym motywami wyjazdów jest chęć zwiedzania różnorodnych obiektów, np. miejsc historycznych, archeologicznych, obiektów sakralnych, zespołów urbanistycznych miast, pałaców, zamków, galerii, parków i ogrodów, a poza tym uczestnictwo w imprezach i wydarzeniach kulturalnych. Bezpośrednią konsekwencją tego faktu jest wzrost popytu na takie produkty turystyczne, w których sztuka, kultura i historia odgrywa większą rolę, w których kładzie się nacisk na doświadczenia duchowe i poznawcze.

W sukurs funkcjom spadkobierców, strażników (dzisiejszych urzędników i społeczników) przyszła turystyka z całym spektrum możliwości. Jej złożoność oraz wielka różnorodność zaangażowanych w nią podmiotów wymaga współpracy wszystkich stron zainteresowanych w planowaniu i wdrażaniu odnośnych programów ochrony. Instytucje Wspólnoty, administracje krajowe, organizacje zawodowe, pracodawcy i pracownicy, organizacje pozarządowe i naukowcy powinni budować partnerstwo na wszystkich szczeblach, aby podnieść konkurencyjność turystyki kulturowej i zademonstrować jej jakże ważną rolę w ochronie, promocji i odkrywaniu „epifanii piękna, aby podarować je światu”.

Turystyka w województwie lubuskim oparta jest o wartościową ofertę zachęcającą do odwiedzenia województwa. Region w ostatnich latach kojarzony jest ze słonecznymi winnicami i ciekawymi produktami kulinarnymi, drogami wodnymi, szlakami sztuki sakralnej i militariami. Wszystkie wymienione atuty stanowią pretekst do uprawiania turystyki, która angażuje i stanowi nietuzinkową formę edukacji. Pozwala to (właściwie przy okazji), zapoznać z historią i bogactwami naturalnymi regionu.

Oferta turystyczna jest jednak znacznie bardziej rozległa, a jej horyzontalne spoiwo stanowi sieć szlaków kulturowych, rowerowych, wydarzenia i festiwale kulturalne lokowane w urokliwych miastach i miasteczkach.

Kluczem dotarcia do nich jest dobrze skomponowana informacja turystyczna, dostępna zarówno w wydawnictwach, Internecie jak i zauważalna w przestrzeni fizycznej. Dopełnieniem oferty turystycznej regionu są unikatowe miejsca, które uatrakcyjniają pobyt, dla określonych grup odbiorców mogą wręcz stanowić cel podróży, np.: Rzeczpospolita Ptasia w Ujściu Warty, Przystanek Woodstock, Geopark Łuk Mużakowa, Turystyka transgraniczna

Słubice/Frankfurt nad Odra i inne.

Turystyka, to kluczowy obszar budowania wizerunku regionu. Z tego powodu jednostki samorządu terytorialnego, wraz z branżą turystyczną, jednoczą wysiłki w celu wykreowania w świadomości Polaków spójnego, zgodnego z tworzonymi produktami turystycznymi obrazu regionu.

Zadaniem turystyki, szczególnie kulturowej jest wzmacnianie wewnętrznej jedności regionu, ponad podziałem na „północ i południe” województwa. Dlatego powstaje szereg produktów turystycznych o charakterze sieciowym. Aktywna współpraca podmiotów i samorządów z całego województwa gwarantuje stworzenie zaktualizowanej, kompleksowej informacji o ofercie turystycznej. Lubuskie to wreszcie miejsce pierwszego kontaktu turysty zagranicznego, odwiedzającego Polskę drogami kołowymi.

Województwo lubuskie mimo, że dogodnie położone i dysponuje atrakcjami turystycznymi wyróżniającymi się na tle reszty kraju, w porównaniu z konkurencją europejską pozostaje pod wieloma względami w tyle, jeśli chodzi o walory kulturowe, jak i zwłaszcza rozwój produktów turystycznych. Zmiany zachodzące w środowisku turystów i współczesnej turystyce uwidoczniają się w podobnym stopniu w całej Polsce Zachodniej. Przejawiają się one w zmianach popytu, nieco wolniej w zmianach podaży. Turyści w rosnącym stopniu kierują się dostępnością produktów (zagospodarowaniem turystycznym przestrzeni).

Strategia Rozwoju Polski Zachodniej kładzie nacisk na wspólne rozwiązania sieciowe, które bez wątplenia mają znaczenie w stałym procesie ochrony i opieki oraz promocji dziedzictwa kulturowego. Stąd wybór kluczowych projektów, uszeregowanych hierarchicznie do sukcesywnej realizacji:

1. Turystyka w stolicach regionów;
2. Sieć miast turystycznych;
3. Sieć pałaców i dworów wzorowana na jeleniogórskiej „Dolinie Pałaców i Ogrodów Kotliny Jeleniogórskiej” oraz inne kłustry o podobnej charakterystyce;
4. Wykorzystanie Odry (i dopływów) do rozwoju turystyki kulturowej;
5. Obiekty dziedzictwa militarne (powojkowego);
6. Obiekty sakralne (pielgrzymkowe);

O ile pierwsze dwa produkty silnie korzystają z już osiągniętego dorobku turystyki, także kulturowej, kolejne przedstawione produkty w coraz większym stopniu wymagają nie tyle środków, co bardzo przemyślanej strategii rozwoju produktów i infrastruktury.

Przedstawiona lista projektów w niczym nie koliduje z innymi formami interwencji w sferze opieki nad zabytkami i turystyki, finansowanymi z dowolnych innych źródeł

(lokalnych, regionalnych czy centralnych). Wspólny program dla Polski Zachodniej mógłby stać się otwartym narzędziem koordynacji działań w tej sferze.

Zgodnie z zasadą subsydiarności, właściwe w sprawach rozwoju turystyki kulturowej podmioty regionalne i lokalne mogą realizować własne projekty. W trosce o osiągnięcie celów synergii ważne jest, aby w miarę możliwości w wyborze projektów o znaczeniu subregionalnym i lokalnym kierowały się one zarówno ich adekwatnością do współczesnego standardu turystycznego, produktowym charakterze, jakością, efektywnością oraz dającym się udowodnić powiązaniem z ostatecznie wybranymi i realizowanymi produktami o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.

Ważnym postulowanym czynnikiem jest koncentracja środków na niewielu, ale ważnych projektach. Szczęśliwie dla lubuskiego, zarówno istniejące walory, jak i zagospodarowanie turystyczne w wielu obszarach, pozwala oczekiwać pozytywnych i dynamicznych zmian przy zaangażowaniu władz regionalnych i lokalnych, organizacji turystycznych i przedsiębiorców.

Zamek w Siedlisku

3. Analiza stanu zachowania zabytków i krajobrazu kulturowego

Stan zachowania zabytków na terenie województwa lubuskiego był przedmiotem analizy prowadzonej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, w związku z ogólnokrajowym opracowaniem wydanym w 2017 r. - *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*⁵. Dla każdego z województw przygotowano także osobny raport, w tym dla województwa lubuskiego – *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie lubuskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*/zwany dalej *Raportem*⁶. Dokument ten stanowi aktualne źródło informacji dotyczących stanu zachowania zabytków

5 <https://nid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/RAPORT%20O%20STANIE%20ZACHOWANIA%20ZABYTEK%20W%20NIERUCHOMYCH.pdf> (dostęp 15.11.2020 r.). Opracowanie to wykonane zostało w ramach realizacji Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017

6 <https://nid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/RAPORT%20ZABYTEKI%202017%20Lubuskie.pdf> (dostęp 15.11.2020 r.). Raporty powstały na podstawie danych dotyczących stanu zachowania zabytków nieruchomych w Polsce (księgi A i C), które Instytut zgromadził w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych oraz badań terenowych reprezentatywnej grupy zabytków przeprowadzonych specjalnie na potrzeby Raportu w 2016 roku.

w województwie lubuskim. W *Raporcie* nie uwzględniono jednakże grupy zabytków ruchomych wpisanych do księgi B rejestru zabytków, a także krajobrazów kulturowych, gdyż w naszym regionie nie występują krajobrazy kulturowe wpisane do rejestru zabytków.

Podczas prac analitycznych brano pod uwagę różnorodne czynniki, które mają wpływ na stan zachowania zabytków, takie jak struktura własnościowa, czas powstania, funkcja pierwotna, sposób użytkowania, materiał czy konstrukcja budowy zabytku. Różne kategorie poczynionych analiz dają ciekawe rezultaty. Szczegółowe wyniki tych analiz zestawiono w tabelach ze zróżnicowaniem na powiaty.

Pozytywnie oceniono stan zachowania obiektów o szczególnej randze, tj. Pomników Historii i obiektów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz obiektów o wartościach ponadregionalnych. Do grupy obiektów zachowanych w najlepszym stanie klasyfikowanych ze względu na funkcję pierwotną zaliczono obiekty obronne, sakralne oraz zieleń. W najgorszym stanie zachowania znalazły się obiekty przemysłowe, gospodarcze i folwarczne. Przyczyną tego stanu rzeczy jest brak użytkowania tych obiektów, co związane jest z przemianami społeczno-gospodarczymi lat 90. XX w., kiedy to nierentowność produkcji doprowadziła do likwidacji wielu przedsiębiorstw na terenie województwa. W skutek tego zaprzestano produkcji, a obiekty przemysłowe opustoszały i zaczęły stopniowo popadać w ruinę. W przypadku obiektów folwarcznych sytuacja wygląda analogicznie jak wśród zabytków przemysłowych. Po II wojnie światowej w obiektach folwarcznych zakładano Państwowe Gospodarstwa Rolne, które w latach 90. XX w. zaczęły być masowo likwidowane. Po ich likwidacji obiekty folwarczne najczęściej pozostają nieużytkowane i popadają stopniowo w stopniową ruinę bądź też przestały istnieć.

Trudności związane z rewitalizacją i adaptacją obiektów poprzemysłowych obejmują np. miasta Nowa Sól i Żary, z kolei w mniejszych miejscowościach problemy te dotyczą budynków gospodarczych i folwarcznych (np. wsie Studzieniec i Osiek).

Biorąc pod uwagę materiał, a także konstrukcję z jakiej wykonane są zabytki najlepszy stan zachowania prezentują przede wszystkim obiekty ziemne, kamienne i ceglane. Najgorszy stan zachowania odnotowano wśród obiektów drewnianych o konstrukcji szachulcowej i drewnianych o konstrukcji wieńcowej i innej, co może być spowodowane m. in. brakiem odpowiedniej konserwacji i zabezpieczenia drewnianych elementów, z których wzniesiono zabytkowe obiekty. Ponadto drewno jest materiałem, który ulega szybszej degradacji i zniszczeniu niż kamień i cegła, wymaga więc szczególnej opieki.

Z raportu wynika, iż ze względu na rodzaj własności, w najlepszym stanie zachowania znajdują się obiekty, które są własnością kilku właścicieli (w tym np. wspólnot mieszkaniowych mieszanych, w których część własności przypada gminom), a także będące własnością prywatnych przedsiębiorców, instytucji finansowych, banków, które mają siedziby w obiektach zabytkowych. W dobrym stanie zachowania znajdują się także zabytki będące własnością kościołów i związków wyznaniowych. W tym przypadku zauważalna jest duża troska władz kościelnych i społeczności lokalnej w utrzymaniu świątyń i plebanii. W grupie najgorzej zachowanych zabytków znajdują się obiekty prywatne oraz samorządowe. Główną przyczyną ich gorszego stanu zachowania może być brak właściwego nadzoru nad zabytkiem ze strony władz samorządowych. Zły stan zachowania prezentują na przykład mieszkania komunalne, w których nie przeprowadza się bieżącej konserwacji. Organy samorządowe tym samym nie dochowują staranności w należyтым zarządzaniu posiadanym majątkiem. W przypadku własności prywatnych wiąże się to również zwykle z ograniczonymi możliwościami finansowymi oraz brakiem skutecznego egzekwowania przez służby konserwatorskie poprawy stanu zachowania zabytku będącej ustawowym obowiązkiem właściciela.

Największą grupą obiektów zabytkowych, które nie są obecnie użytkowane są obiekty należące do Skarbu Państwa oraz będące własnością prywatną. Nieruchomości państwowe to najczęściej obiekty rezydencjonalne, których sprzedaż jest utrudniona, ze względu na duże koszty, które wiążą się z utrzymaniem takich obiektów. W przypadku obiektów prywatnych sytuacja związana z rzadkim użytkowaniem obiektu może być spowodowana różnymi czynnikami. Jednym z nich jest sytuacja, w której właściciele zakup obiektu zabytkowego traktują jedynie jako lokatę kapitału. Innym powodem nieużytkowania obiektu, np. w mniejszych miejscowościach, są kwestie własnościowe, gdy brak jest możliwości sprzedaży nieruchomości dziedzicznej. Kolejnym, częstym powodem nieużytkowania obiektów jest emigracja zarobkowa, dosyć popularna na terenach przygranicznych.

Najlepszy stan zachowania zabytków odnotowano w miastach na prawach powiatu – w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze oraz w powiecie sulęcińskim. Być może do lepszej sytuacji zabytków w tych ośrodkach przyczynia się lepszy stan budżetów miast wojewódzkich, jak również dobre praktyki w pozyskiwaniu środków zewnętrznych z funduszy Unii Europejskiej. Zabytki w najgorszym stanie zachowania znajdują się na terenie powiatów ślubickiego, następnie strzelecko-drezdeneckiego oraz międzyrzeckiego. Są to regiony zlokalizowane w północnej części województwa lubuskiego, słabiej zaludnione, niż pozostałe obszary województwa. Mniejszy odsetek liczby mieszkańców może przekładać się na niż -

szy poziom uzyskiwanych dochodów przez władze samorządowe, które w znacznej mierze partycypują w kosztach remontów zabytków.

Jako główną przyczynę utraty wartości przez obiekty zabytkowe wskazano brak użytkowania oraz brak zabezpieczeń. W grupie obiektów zagrożonych oraz tych, które utraciły wartości zabytkowe ok. 1/3 tych obiektów jest nieużytkowana oraz nieodpowiednio zabezpieczona. Zły stan zachowania niektórych cennych obiektów zabytkowych jest efektem prywatyzacji, jaka miała miejsce na początku lat 90. XX w. Wówczas zabytkowe nieruchomości nabywały osoby, które następnie oddawały je pod zastaw bankowy. Częsta zmiana właścicieli nie przekładała się na poprawę stanu zachowania obiektów, a kolejni właściciele zwlekali z rozpoczęciem remontów, przez co obiekty popadały w ruinę. Przykładami takiej niefortunnej prywatyzacji mogą być losy zamku wraz z klasztorem Jezuitów w Otyniu, który znajduje się w stanie postępującej ruiny.

W przypadku cmentarzy istotnym czynnikiem wpływającym na ich zły stan zachowania był brak poszanowania cmentarzy innych wyznań (protestanckich i żydowskich), przez ludność napływową, która została przesiedlona na te tereny po 1945 r. Przede wszystkim jednak poniemieckie nekropolie przestały być użytkowane, przez co ulegały degradacji. Obecnie wzrasta społeczna troska o znikające dziedzictwo i coraz częściej organizowane są akcje wolontariuszy i lokalnej społeczności mające na celu uporządkowanie i odrestaurowanie opuszczonych nekropolii. Akcje takie mają również charakter edukacyjny, pokazują, że o miejsca spoczynku należy dbać niezależnie od narodowości osób tam pochowanych.

W grupie zabytków zagrożonych jako główne przyczyny występowania zagrożeń wskazano zużycie materiału/konstrukcji, następnie brak użytkownika oraz brak zabezpieczenia lub prac konserwatorskich. Natomiast w odniesieniu do obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, główną tego przyczyną było przekształcenie, następnie zły stan techniczny oraz zniszczenie substancji historycznej.

Biorąc pod uwagę funkcję pierwotną, najliczniejszą grupę zabytków, które utraciły wartości zabytkowe, stanowią obiekty folwarczne. Jak podaje *Raport*, w tej grupie najczęściej obiektów znajduje się w powiatach strzelecko-drezdeneckim, krośnieńskim oraz zielonogórskim. Przykładem takiego obiektu jest spichlerz dworski w Kotowicach w powiecie zielonogórskim - w chwili obecnej z budynku zachowany jest tylko niewielki fragment ścian. Kolejną liczną grupę obiektów, które utraciły wartości zabytkowe (według ich funkcji pierwotnej), stanowią obiekty o funkcji mieszkalnej. W tej grupie najczęściej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znajduje się w powiatach gorzowskim, zielonogór-

skim oraz nowosolskim. Przyczyną takiego stanu rzeczy są remonty obiektów mieszkalnych bez poszanowania ich wartości zabytkowej, zmieniające oryginalną formę architektoniczną oraz niszczące zabytkową substancję. Ostatnią liczną grupę obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, stanowią budowle rezydencjonalne. Przyczyną takiego stanu może być mała świadomość właścicieli zabytków przystępujących do remontów swoich obiektów. W wyniku źle przeprowadzonych prac remontowych objekty tracą wartości zabytkowe. Przykładem efektu takich działań jest dwór - obecnie budynek mieszkalny w Grabowie w powiecie żarskim (bryła budynku została całkowicie przekształcona przez współczesne remonty i zyskała wygląd typowego bloku mieszkalnego). W tych trzech grupach obiektów - folwarcznych, mieszkalnych i rezydencjonalnych, występuje procentowo najwięcej zabytków, które utraciły wartości zabytkowe w skali województwa.

W odniesieniu do zabytków obszarowych wpisanych do rejestru zabytków, autorzy *Raportu* wskazują, iż wszystkie one zachowały wartości kulturowe. W przypadku wartości historycznych stwierdzono, iż zachowało je 16 układów urbanistycznych, a 12 układów zachowało częściowo wartości historyczne. Z kolei wartość artystyczną zachowało 20 układów urbanistycznych, a 8 częściowo. Prawie wszystkie układy urbanistyczne zachowały wartość naukową (27). Jedyne układy ruralistyczne, wpisane do rejestru zabytków – układ ruralistyczny wsi Trzebiszewo (pow. międzyrzecki), analizowany na potrzeby *Raportu*, zachował wartość naukową oraz częściowo wartość historyczną i artystyczną. Analizowane trzy zespoły zabudowy zachowały wartości historyczną, artystyczną i naukową.

19 obszarów wpisanych do rejestru zabytków zachowało wartości historyczne, artystyczne i naukowe, co stanowi to 58% wszystkich wpisów obszarowych. Natomiast biorąc pod uwagę stan zachowania elementów kompozycyjnych obszarów wpisanych do rejestru, ustalono że 16 nich zachowało rozplanowanie, zabudowę i ekspozycję. Stanowi to 48% wszystkich wpisów obszarowych.

Odnosząc się do zabytków archeologicznych stwierdzono, iż duża część stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków jest zagrożona uszkodzeniem lub zniszczeniem spowodowanym działaniami różnych czynników, m. in. naturalnych, a przede wszystkim z powodu działalności człowieka. Do czynników tych zalicza się erozję gleby, prace melioracyjne i inwestycyjne podejmowane w dolinach rzek, wydobywanie kruszyw, wyrąb lasów, głęboką orkę, eksploatację zwirowni i piaśnic, inwestycje związane z rozbudową miast i osiedli, inwestycje przemysłowe i drogowe, a także działalność rabunkową związaną z poszukiwaniem zabytków archeologicznych przez kolekcjonerów

i handlarzy. Poza tym zagrożenia ze strony człowieka pojawiły się z chwilą podjęcia w rejonie stanowisk różnego typu działalności gospodarczej, a miało to niejednokrotnie miejsce na wiele lat przed zainicjowaniem prawnej ochrony niektórych obiektów.

W podsumowaniu raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych i archeologicznych na terenie województwa lubuskiego wskazano, iż analizując zasób wymienionych grup pod kątem ich stanu zachowania, należy podkreślić, że oceniając całościowo województwo lubuskie, można uznać ich stan za zadowalający. W większości kategorii forma obiektu, wartości zabytkowe nie zostały zniszczone, a stan zachowania można ocenić jako dobry.

Wyniki *Raportu* zasadniczo pokrywają się z uwagami dotyczącymi stanu zachowania zabytków na terenie województwa lubuskiego w minionych edycjach programów, w których zwracano uwagę na dobry stan zachowania obiektów sakralnych i mieszkalnych. Jednakże w odniesieniu do obiektów najbardziej zagrożonych i szczególnie cennych, czyli architektury rezydencjonalnej, niestety poza nielicznymi pozytywnymi przykładami, ich stan zachowania, nie ulega poprawie, a z biegiem lat, dochodzi do coraz większej destrukcji substancji zabytkowej i tym trudniej jest uratować ginące dziedzictwo. W *Raporcie* wykazano, iż wśród obiektów zagrożonych, aż 1/3 z nich jest nieużytkowana. Brak zagospodarowania szczególnie dotyczy wspomniane już zabudowania folwarczne, gospodarcze, przemysłowe, a także obiekty rezydencjonalne. Wśród obiektów zagrożonych szczególną pozycję zajmują zabytki rezydencjonalne. Mamy tu bowiem do czynienia z architekturą o dużych wartościach historycznych i artystycznych tworzoną przez cenionych europejskich architektów, ciągle jeszcze wymagającą pogłębionych badań z zakresu historii sztuki. Wśród obiektów najbardziej zagrożonych należy wymienić dwór w Studzieńcu, pałac w Suchej Dolnej, dwór i pałac w Zimnej Brzeźnicy, pałac w Kosierzu, zamek w Krośnie Odrzańskim (w części odbudowany), pałac w Międzylesiu, pałac w Osieku, zamek w Janowcu, pałac w Jeziorach, pałac w Trzebielu oraz wiele innych. Wśród obiektów sakralnych szczególnie narażone są budowle wzniesione w konstrukcji szkieletowej – np. kościół w Przeborowie, a także obiekty, które stoją nieużytkowane od wielu lat np. kościół ewangelicki w Szprotawie. Wobec takiego stanu rzeczy tym bardziej należy docenić pozytywne przykłady rozpoczęcia procesu ratowania obiektów rezydencjonalnych i sakralnych z ostatnich lat. Zabytkami przy których podejmowane są takie działania są np. pałac w Bojadłach, zamek w Broniszowie, zabudowania folwarczne pałacu w Lipnej, zamek w Siedlisku (częściowo zabezpieczony jako trwała ruina) czy w ostatnim czasie zamek joannitów w Słońsku. Udaną realizacją jest także rewitalizacja

parku w Zielonej Górze - Zatoniu wraz z zabezpieczeniem ruiny pałacu. Prace zabezpieczające podejmowane były również przy obiektach sakralnych m. in. przy kościele w Gębicach w 2017 r. (nieużytkowanym), a także przy kościele cmentarnym w Lubięcinie w latach 2017-2018. W Bytomiu Odrzańskim zaadaptowano na siedzibę Centrum Historyczno-Kulturalnego dawne kalwińskie gimnazjum akademickie, wzniesione na początku XVII wieku, w 1716 roku przekształcone na zbór ewangelicki. Wymienione tu dobre praktyki są jednakże kroplą w morzu potrzeb jakie stwarza aktualny stan zachowania europejskiego dziedzictwa kulturowego w lubuskim.

Przenosząc się na płaszczyznę stanu zachowania i zmian w obrębie układów urbanistycznych, w tym względnie niewiele się zmieniło. Stan zachowania obszarów wpisanych do rejestru zabytków nadal można określić jako zróżnicowany. Charakterystyczną cechą lubuskich miast są nadal widoczne skutki zniszczeń wojennych oraz gospodarki i działań planistycznych w okresie powojennym, kiedy to część z nich całkowicie utraciło swoją pierwotną czytelność układów przestrzennych (np. Kostrzyn nad Odrą, Krosno Odrzańskie, Gubin), a część uległo częściowym przekształceniom (m. in. Gorzów Wlkp., Międzyrzecz, Skwierzyna). Lepszy stan zachowania przedstawiają układy ruralistyczne, gdzie mniejszy napór procesów modernizacyjnych przyczynił się do zachowania szeregu pierwotnych elementów w postaci układów przestrzennych, architektury i innych.

W przypadku krajobrazu kulturowego, który nie były przedmiotem analizy ww. *Raportu*, można jedynie zasygnalizować pewne zagrożenia, które niesie przyspieszony rozwój cywilizacyjny, jednakże w szerszym aspekcie, stan zachowania krajobrazu kulturowego wymagałby podjęcia specjalistycznych analiz. Zadanie to wypełni być może przygotowywany przez Urząd Marszałkowski audyt krajobrazowy. Dużą ingerencję w krajobraz kulturowy województwa lubuskiego powodują realizowane w ostatnich latach inwestycje drogowe.

Pomimo faktu, że dziedzictwo kulturowe województwa lubuskiego stanowi cenny element kulturowy, społeczny i gospodarczy regionu, jego potencjał nadal nie jest w pełni wykorzystany i wyeksponowany, a zły stan zachowania zabytków obniża znacznie walory tych obiektów i atrakcyjność turystyczną regionu.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Lubiechni Małej

4. Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego – analiza SWOT

Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego zestawiono w postaci analizy SWOT, wzorując się na analizach zawartych w poprzednich edycjach programów (z lat 2009-2012, 2013-2016 i 2017-2020), z uwzględnieniem aktualizacji niektórych czynników, które uległy zmianie, bądź się zdezaktualizowały. Celem prezentowanej analizy SWOT jest wskazanie uwarunkowań i tendencji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz cech województwa, które mają istotne znaczenie dla realizacji *Programu*.

Mocne strony	Słabe strony
<p>Zasoby i uwarunkowania wynikające z położenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> - duża różnorodność i wysoka wartość dziedzictwa kulturowego, w tym zespołów o walorach istotnych w skali europejskiej i wybitnych w skali krajowej, o walorach 	<p>Zasoby:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brak kompletnego katalogu zabytków województwa, - brak pełnej ewidencji zabytków i rozpoznania dziedzictwa kulturowego, - niezidentyfikowane zasoby kultury niematerialnej,

<p>ponadregionalnych i lokalnych,</p> <ul style="list-style-type: none"> - wielokulturowy charakter dziedzictwa kulturowego, - zróżnicowany i bogaty pod względem wartości przyrodniczych krajobraz regionu, - zachowane aleje przydrożne, - bogactwo i zróżnicowanie niematerialnego dziedzictwa, - w niewielkim stopniu przekształcony krajobraz kulturowy i licznie zachowane zabytki ruralistyki, - różnorodność architektoniczna zabudowy umożliwiająca wydzielenie regionów o wspólnych cechach stylistycznych, - zachowany czytelny średniowieczny układ urbanistyczny wielu miast, - duża ilość zachowanych zabytków architektury w konstrukcji szkieletowej w skali kraju (4 miejsce pod względem ilości w skali kraju), - funkcjonowanie na terenie województwa skansenów budownictwa ludowego samorządowych i prywatnych, - duża liczba obiektów i zespołów rezydencjonalnych z założeniami zieleni towarzyszącej, w tym liczne dzieła wybitnych architektów i projektantów parków i ogrodów, związanych m. in. ze środowiskiem berlińskim, - bogaty zasób zabytków ruchomych o wysokiej klasie artystycznej, stanowiących wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych, - wysoka wartość historyczna, architektoniczna, krajobrazowa i turystyczna zabytków militarnych, - znaczna koncentracja budowli zamkowych i fortecznych z uwagi na przygraniczny charakter regionu, - wielokulturowość regionu – założenia cmentarne różnych wyznań, - unikatowe kolekcje w muzeach w Międzyrzeczu i Zielonej Górze, - przygraniczne usytuowanie regionu, na skrzyżowaniu szlaków, sprzyjające krajowej i międzynarodowej promocji turystycznej oraz wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego na cele 	<ul style="list-style-type: none"> - zły stan techniczny znaczącej części zasobu zabytków folwarcznych, gospodarczych, przemysłowych i rezydencjonalnych i brak zagospodarowania dużej części tego zasobu, - postępujący proces degradacji i niszczenia zabytków, zwłaszcza nieużytkowanych, - brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w wielu obiektach zabytkowych, - brak bieżącej konserwacji i systematyczności w działaniach, - remonty zabytków niezgodne z doktryną konserwatorską, np. przez wykorzystywanie niewłaściwych technologii i materiałów przy pracach budowlanych i konserwatorskich, - niszczenie krajobrazów kulturowych przez realizację projektów nie uwzględniających ochrony cennych krajobrazów kulturowych, - inwestycje ingerujące w historyczne układy miast i wsi, - komercyjne modernizacje zabytkowych budowli, bez poszanowania wartości autentyczności zabytków, - wprowadzanie współczesnych technologii ociepleń do zabytków, - postępujące negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miast i wsi, - znaczna lub całkowita dewastacja obiektów przemysłowych i kolejowych, - zanikanie obiektów tradycyjnej architektury drewnianej, - liczne zdegradowane tereny poprzemysłowe, powojenne, popegeerowskie, - niewielka ochrona obszarów wiejskich – tylko jeden układ ruralistyczny wpisany do rejestru zabytków, - niekontrolowany ruch inwestycyjny, ingerujący w historyczne układy przestrzenne i krajobraz kulturowy, - trudności z identyfikacją zabytków wynikające ze znikomego ich oznakowania Znakiem Konwencji Haskiej – tzw. Błękitną Tarczą,
---	---

<p>usługowe i komercyjne,</p> <ul style="list-style-type: none"> - dobre połączenia komunikacyjne między ważnymi zabytkami sprzyjające turystyce i rozwijająca się baza turystyczna z wykorzystaniem zabytków, - istnienie lokalnych szlaków kulturowych powiązanych z ogólnokrajowymi i europejskimi szlakami kulturowymi, - stosunkowo dobre rozpoznanie i zgromadzenie dokumentacji zasobu dziedzictwa kulturowego regionu przez instytucje zajmujące się ochroną zabytków, - dobre przykłady odbudowy i adaptacji obiektów zabytkowych, <p>Instrumenty wsparcia, organizacje i działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - organizowane cykliczne imprezy kulturalne w obiektach zabytkowych, - dobrze przygotowana kadra merytoryczna w muzeach i archiwach oraz w służbach konserwatorskich, - ożywiona działalność centrów informacji turystycznej, także promujących turystykę transgraniczną (np. Visit Zielona Góra), - inicjatywy lokalne i społeczne w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego, - tworzenie nowych szlaków turystycznych promujące dziedzictwo kulturowe (np. Pałace i Parki Środkowego Nadodrza) wraz z ich oznakowaniem w terenie, - turystyczne ożywienie rzek, przystanie dla statków w zabytkowych miastach i miasteczkach, - wykorzystanie techniki cyfrowej do promocji zabytków w internecie (np. Pałace i Parki Środkowego Nadodrza – www.palaceiparki.pl), w mediach społecznościowych (Niesamowite Lubuskie), w blogach podróżniczych; - wykorzystanie w systemach informacji przestrzennej danych NID-u dotyczących zabytków nieruchomych i archeologicznych, - zaangażowanie organizacji pozarządowych 	<p>Doświadczenia, wiedza, tożsamość:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niedobór metod skutecznego egzekwowania istniejących przepisów przez organy ochrony zabytków, - niedoinwestowanie i braki etatowe w instytucjach odpowiedzialnych za ochronę i opiekę nad zabytkami, duża rotacja zatrudnianych parowników, - niski poziom budowy samorządowych służb ochrony zabytków (powiatowych, miejskich konserwatorów zabytków), - brak dostatecznych środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków, w tym bardzo niski poziom dotacji z budżetu państwa, zwłaszcza środków wojewody, którymi dysponuje wojewódzki konserwator zabytków, - brak profesjonalnych kadr zajmujących się ochroną zabytków w gminach, w tym brak przypisania obowiązków dotyczących ochrony zabytków konkretnym stanowiskom, a także brak szkoleń pracowników gmin w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego, - niskie wykorzystanie prawnych instrumentów ochrony zabytków, w tym powoływania parków kulturowych przez jednostki samorządu terytorialnego, ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, - niska aktywność samorządów lokalnych w opracowywaniu gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami, - mała aktywność samorządów w przygotowywaniu tzw. uchwał krajobrazowych, pozwalających m. in. na uporządkowanie reklam w przestrzeni publicznej, - brak edukacji o dziedzictwie kulturowym na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych, - słaby poziom udostępnienia zabytków - brak oferty turystycznej dla większości zabytków sakralnych i rezydencjonalnych i szczególnie utrudniony dostęp do zabytków rezydencjonalnych,
--	--

<p>w kultywowanie tradycji ludowych i kultury lokalnej,</p> <ul style="list-style-type: none"> - wzmożona działalność organizacji pozarządowych na rzecz dziedzictwa kulturowego, opieki nad zabytkami, edukacji i popularyzowania wiedzy o zabytkach regionu, przejawiająca się dużą ilością powstających fundacji i stowarzyszeń (Fundacja Pałac Bojadła – rok powołania 2014, Fundacja Tłocznia - 2020, Fundacja Ogrody Kultury im. księżnej Dino - 2020, Fundacja Monumenta Poloniae związana z pałacem w Bieczu, Stowarzyszenie „Region Łużyce“ - 2016, Stowarzyszenie Lubuska Grupa Eksploracyjna „Nadodrze“ – 2014, Stowarzyszenie Panzerwerk7 skupione wokół obiektów militarnych, Stowarzyszenie Klaster Turystyki Historycznej/KTH - 2017 czy też działające od 2007 r., a od 2017 r. pod nową nazwą - Stowarzyszenie na rzecz Dziedzictwa Książąt Żagańskich i Kurlandzkich), - wzorcowa działalność edukacyjna Fundacji Pałac Bojadła, w tym zorganizowanie projektu „Wspólnie dla dziedzictwa”, - działalność promująca i edukująca w zakresie ochrony przyrody i krajobrazu kulturowego (np. działalność Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego), - działalność Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr”, - rozwijająca się współpraca transgraniczna związana z ochroną zabytków, np. działalność Europejskiego Związku Parków Łużyckich, budującego dobre sąsiedzkie relacje pomiędzy parkami położonymi na terenie województwa lubuskiego, Brandenburgii i Saksonii, - działalność „Towarzystwa przyjaciół Zamków i Ogrodów Marchii” integrująca polskie i niemieckie środowisko historyków i konserwatorów w badaniach nad wspólnym europejskim dziedzictwem, - zainicjowanie budowy systemu informacji turystycznej dla infrastruktury rowerowej na pograniczu polsko-niemieckim w ramach partnerskiego projektu "ODRA VELO - ODER VELO", którego nadrzędnym celem jest 	<ul style="list-style-type: none"> - brak działań planowanych i związana z tym presja szybkiego wydawania środków unijnych i niewłaściwe przygotowanie inwestycji, - brak zintegrowanej, systemowej opieki nad krajobrazem kulturowym i naturalnym, - niewielki zasób publikacji naukowych z zakresu historii sztuki popularyzujących zabytki województwa lubuskiego, a także niewielki zasób publikacji popularno-naukowych w tej dziedzinie, - brak scentralizowanej bazy danych na temat możliwości pozyskiwania środków dla właścicieli i posiadaczy zabytków oraz brak szkoleń w tym zakresie, - niski udział budżetu samorządów w ochronie zabytków, - brak środków na wkład własny do programów europejskich, - brak promocji dobrych praktyk oraz brak katalogu dobrych praktyk, czyli udanych remontów konserwatorskich i adaptacji zabytków, - niewystarczająca integracja działań w zakresie ochrony zabytków i ochrony przyrody, - mała świadomość społeczna znaczenia opieki nad zabytkami, - niedostateczna identyfikacja mieszkańców z dziedzictwem kulturowym związana z ciągle tworzącym się poczuciem tożsamości mieszkańców regionu, - zanikanie tradycyjnych technik sztuki budowlanej, brak rzemieślników, - niedostateczna ilość projektantów i wykonawców posiadających doświadczenie w pracy przy zabytkach, - niedostateczna ilość konserwatorów dzieł sztuki posiadających niezbędne kwalifikacje do kierowania pracami konserwatorskimi, pracami restauratorskimi lub badaniami konserwatorskimi, prowadzonymi przy zabytkach wpisanych do rejestru, - zbyt słabe działanie mediów w popularyzowaniu dziedzictwa kulturowego
---	---

<p>stworzenie bazy rozwoju sieci szlaków turystyki rowerowej w województwie lubuskim i Brandenburgii, co może przyczynić się również do promocji turystyki kulturowej na tych obszarach,</p> <ul style="list-style-type: none"> - stymulowanie ruchu turystycznego poprzez rozwój atrakcyjności kulinarnej regionu zapoczątkowane wstąpieniem województwa lubuskiego w 2020 r. do Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego, - udana współpraca między instytucjami, organami ochrony zabytków i samorządami przy dorocznej organizacji wydarzeń promujących zabytki w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa, - owocna współpraca policji, straży pożarnej oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w ramach rządowego programu ograniczania przestępczości i społecznych zachowań „Razem bezpieczniej” - polegająca na współdziałaniu w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom na terenie województwa lubuskiego (ok. 20 kontroli zabytków sakralnych i ich wyposażenia rocznie) - poprawa aktywności gmin w zakresie opracowywania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, rosnącej liczby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz sukcesywnie opracowywanych gminnych ewidencji zabytków, - źródła i instrumenty wsparcia rozwoju regionalnego ze środków UE, - doświadczenie w pozyskiwaniu pomocy finansowej UE wykorzystywanej dla rozwoju regionu, <p>Inne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwijające się społeczne poczucie tożsamości regionalnej, - wzrost zainteresowania niematerialnym dziedzictwem kulturowym, - formowanie się regionalnych markowych produktów turystycznych oraz produktów 	<p>i jego ochrony,</p> <ul style="list-style-type: none"> - niedostateczna popularyzacja wiedzy o wartościach dziedzictwa kulturowego, jego historii i wielokulturowości, - niedostateczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w promocji regionu oraz w tworzeniu jego marki, <p>Inne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nieuregulowana własność obiektów zabytkowych, - kradzieże, niszczenie zabytków, akty wandalizmu, pożary, - niedostateczna ilość infrastruktury turystycznej przy obiektach zabytkowych, - niewielka liczba muzeów i regionalnych placówek kulturalnych prezentujących dziedzictwo kulturowe regionu, - brak placówek muzealnych ministerialnych, powodująca marginalizację lubuskiego, - ograniczone budżety muzeów, powodujące trudności w realizowaniu statutowych działań, - niskie uposażenie pracowników muzeów, powodująca dużą „rotację” pracowników, - brak digitalizacji zbiorów muzealnych i upowszechniania ich w internecie, - brak pracowni konserwatorskich w muzeach, - niewystarczająca liczba kulturowych szlaków tematycznych, - brak połączeń transportem publicznym z miejscowościami posiadającymi unikalne zasoby zabytków, - brak wykorzystania wartości krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionu, - niewielka ilość dobrych przykładów projektowania nowej architektury w zabytkowej przestrzeni miasta, - brak opracowanego audytu krajobrazowego, wyznaczającego krajobrazy priorytetowe.
--	--

<p>lokalnych i regionalnych,</p> <ul style="list-style-type: none"> - większa wrażliwość społeczna na akty wandalizmu i kradzieże, - wzrost zainteresowania enoturystyką oraz turystyką kulinarną. 	
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - rosnąca rola samorządu lokalnego i stały rozwój organizacji pozarządowych, - wzrost wartości zabytków jako produktu turystycznego, napędzającego gospodarkę, - tworzenie szlaków kulturowych powiązanych ze szlakami turystyki aktywnej (wodnej i rowerowej), a także wzmacnianie pozycji szlaków istniejących, - szeroki dostęp do funduszy strukturalnych, które mogą być wydatkowane na ochronę i opiekę nad zabytkami, - kreowanie produktów turystycznych i tematycznych szlaków turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe, - rozbudowa infrastruktury turystycznej ułatwiającej dostęp do zabytków, - potencjalne możliwości rozwoju sieci muzealnej, - wykorzystanie współczesnych technologii do zwiększenia atrakcyjności istniejących ekspozycji muzealnych i ożywienia muzeów (multimedia, audioprzewodniki itp.), - stworzenie oferty umożliwiającej lepsze poznanie zabytków urbanistyki (np. poprzez udostępnianie punktów widokowych w wieżach ratuszowych lub kościelnych, gry terenowe, spacer edukacyjne, mapping), - wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla potrzeb nauki i edukacji, - rozwój ośrodków akademickich w województwie oraz utworzenie kierunków studiów związanych z ochroną dziedzictwa, - większa wrażliwość społeczna dotycząca ochrony zabytków i zieleni, reagowanie społeczeństwa na akty niszczenia zabytków i zieleni, 	<ul style="list-style-type: none"> - bezpowrotna utrata części dóbr kultury wynikająca z braku dokumentacji, - brak wystarczających środków finansowych na prace konserwatorskie, co prowadzi do remontów w systemie gospodarczym, - samowolne modernizacje wystroju i wyposażenia obiektów zabytkowych, - niedostosowanie nowej architektury do zabytkowej i jej kontekstu, - słabo rozwinięta edukacja na temat dziedzictwa kulturowego województwa i jego wielokulturowej tradycji, - niedostateczna świadomość potencjału ekonomicznego dziedzictwa, - niespójność przepisów różnych ustaw związanych z ochroną zabytków, - niska skuteczność stosowania prawa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami i jego egzekwowania przez organy ochrony zabytków, - niskie płace, mała liczba pracowników, duża rotacja zatrudnienia, brak doświadczenia nowych pracowników i nadmiar bieżących spraw w organach ochrony zabytków, - brak realnych zachęt dla inwestorów prywatnych do inwestowania w zabytki, - brak specjalistycznych fakultetów w zakresie konserwacji zabytków i zarządzania ich zasobem w regionie, - trudna do powstrzymania presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych, - ekspansja inwestycyjna ingerująca w historyczny układ urbanistyczny i ruralistyczny, - zanieczyszczenie powietrza i wód, zmiany

<ul style="list-style-type: none"> - powiązanie dziedzictwa kulturowego z turystyką w strategicznych dokumentach województwa, - ujęcie problematyki dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych, - postępujący rozwój turystyki kulturowej, w tym turystyki weekendowej, rowerowej, kulinarnej, enoturystyki, a także turystyki militarnej, - wzrost poczucia tożsamości lokalnej i regionalnej wśród mieszkańców województwa, - wzrost znaczenia zabytku i tradycji jako potencjalnego produktu turystycznego, - popularyzowanie dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem nowych technologii, w tym social media, blogi, wideoblogi, itp. - rosnąca świadomość unikalności zabytków województwa na tle kraju wynikająca z dowartościowania dorobku europejskiego dziedzictwa kultury województwa lubuskiego, - wzrost zainteresowania przedsiębiorców wykorzystaniem obiektów zabytkowych na cele komercyjne, - wzrost wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych, - wzrost zainteresowania samorządów dziedzictwem kulturowym, jego ochroną i udostępnianiem w ofercie turystycznej, - włączanie przez samorządy lokalne ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego, - wzrost tożsamości kulturowej przez promocję krajobrazu kulturowego i rozszerzanie działań edukacyjnych, - aktywizacja ekonomiczna i społeczna mieszkańców regionu, - możliwość tworzenia nowych miejsc pracy w związku z rewitalizacją zespołów i obiektów zabytkowych, w tym zwłaszcza stwarzanie możliwości pracy dla lokalnej społeczności (dowartościowanie lokalnej społeczności), - popularyzowanie prawidłowego utrzymania 	<ul style="list-style-type: none"> rzeźby terenu oraz zmiany struktury hydrogeologicznej, - niewystarczająca popularyzacja działań na rzecz ochrony zabytków, - brak doradztwa dla osób prywatnych inwestujących w obiekty zabytkowe, - niedostateczne finansowanie z budżetu samorządów robót budowlanych, prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach, - bezpowrotna utrata zabytkowej stolarki drzwiowej i okiennej ze względu na presję dostosowania zabytkowych budynków do współczesnych standardów cieplnych, - termomodernizacje elewacji zewnętrznych zabytkowych budynków bez poszanowania oryginalnej substancji zabytkowej, powodujące zatarcie ich cech stylowych, - brak lub niedostateczne finansowanie z budżetu państwa zadań w zakresie prac przy zabytkach, - prymat działań inwestycyjnych nad opieką nad dziedzictwem kulturowym, - słaba identyfikacja mieszkańców regionu z dziedzictwem kulturowym i zarazem brak zrozumienia dla problematyki ochrony zabytków, - niska świadomość na temat wartości zabudowy mieszkalnej i gospodarczej na terenach wiejskich, - wyludnianie się terenów wiejskich, - presja inwestorów na prowadzenie działań kolidujących z zachowaniem wartości obiektów zabytkowych i ich otoczenia, - skomplikowane procedury związane z nadawaniem zabytkom nowych funkcji, - zanikanie działalności rolniczej na terenach wiejskich i związana z tym degradacja zabudowy mieszkalnej i gospodarczej, - dekapitalizacja i techniczne niedostosowanie do współczesnych wymogów obiektów zabytkowych pełniących funkcje użyteczności
---	---

<p>i odnawiania zabytków przy wykorzystaniu tradycyjnego rzemiosła,</p> <ul style="list-style-type: none"> - promowanie dobrych praktyk przy zabytkach poprzez przygotowanie katalogu dobrych praktyk, - prestiż wyróżnienia w dorocznych konkursach ogólnopolskich promujących wzorcową opiekę nad zabytkami np. Zabytek Zadbany, - promowanie przykładów dobrej architektury kontynuującej miejscową tradycję, - współpraca międzyregionalna i międzynarodowa w zakresie opieki nad zabytkami, - tworzenie miejsc pracy w oparciu o dziedzictwo kulturowe w sektorach takich jak - budownictwo, konserwacja, promocja i turystyka, - poprawa koordynacji działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego, - zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotyczące administracyjnych kar pieniężnych np. za prowadzenie robót budowlanych przy zabytku bez pozwolenia, co może przyczynić się do zmniejszenia samowoli budowlanych, - wzrost zamożności społeczeństwa skutkujący poszukiwaniem domów letnich na terenach wiejskich oraz inwestowaniem w adaptację obiektów zabytkowych, slow life, ekoturystyka, - partycypacja mieszkańców województwa, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego, - inicjowanie, wspieranie i koordynowanie badań oraz prac z dziedziny ochrony zabytków przez samorządy i organy ochrony zabytków 	<p>publicznej,</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyłączenie z ruchu pasażerskiego linii kolejowych - utrata zabytków techniki, rozbiórki linii kolejowych, - brak spójnego systemu finansowania oraz brak funduszy kierunkowych na organizację zadań opieki nad zabytkami, - brak środków finansowych właścicieli obiektów na konserwację, - presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych, - tworzenie strategii, przy braku mechanizmów ich efektywnego wdrażania, - brak strategii rewitalizacji wsi i małych miasteczek, - brak doradztwa dla osób prywatnych inwestujących w obiekty zabytkowe, - brak użytkowania i odpowiedzialnego gospodarowania obiektami zabytkowymi, skutkujące brakiem prowadzenia bieżącej konserwacji, prac zabezpieczających, prowadzące do stopniowej degradacji, - brak silnego środowiska naukowego związanego z ochroną zabytków, konserwacją zabytków, historią sztuki, co przekłada się na niewystarczający stan badań nad dziedzictwem kulturowym regionu oraz braki kadrowe w służbach ochrony zabytków, - brak skutecznych narzędzi umożliwiających wywłaszczenia w przypadku obiektów zabytkowych wobec których właściciele nie podejmują działań zapobiegających niszczeniu, - brak infrastruktury turystycznej przy zabytkach i efektywnej promocji, - niewystarczająca działalność badawcza, dokumentacyjna, informacyjna, promocyjna, - mała aktywność społeczna w sferze dziedzictwa kulturowego, - brak środków na zakup muzealiów i rozwijanie kolekcji, ograniczone powierzchnie magazynowe muzeów.
--	--

Brama Marchijska w Łagowie

5. Wizja, priorytety, kierunki działań i zadania

Prezentowany układ zamierzeń w sferze realizacji *Programu opieki nad zabytkami na lata 2021-2024* tworzą wizja, cel strategiczny, cele priorytetowe, kierunki działań i zadania.

Określona strategia wynika z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego i oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego województwa oraz kierunków zagospodarowania przestrzennego województwa określonych w wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego.

Wyznaczona **wizja** to - **wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.**

Celem *Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2021-2024* jako dokumentu kontynuującego założenia z lat 2009-2012, 2013-2016 oraz 2017-2020 jest w szczególności realizacja wizji określającej założenia w zakresie ochrony i opieki

nad zabytkami, w tym pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego, procesów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz optymalnego wykorzystania zasobów dziedzictwa województwa w celu kształtowania rozwoju gospodarczego i budowania tożsamości społeczeństwa, a także promocji województwa lubuskiego poprzez dziedzictwo kulturowe także w wymiarze transgranicznym.

Realizacja przyjętych celów wymagać będzie skutecznej polityki monitorowania założeń programowych – wyznaczonych priorytetów, a także realnej współpracy pomiędzy instytucjami administracji wszystkich szczebli, związków wyznaniowych, instytucjami wyspecjalizowanymi w opiece nad zabytkami i innymi instytucjami kultury oraz współdziałania organizacji pozarządowych, a także osób prywatnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Przyjęte priorytety w zakresie ochrony wynikają zarówno z potrzeb praktycznych, jak też założeń prawnych i dokumentów o charakterze programowym na szczeblu krajowym, wojewódzkim.

Jako **cel strategiczny** wyznaczono – **zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego.**

Zgodnie z tym założeniem dziedzictwo kulturowe jest zasobem dającym możliwość budowania i pielęgnowania wspólnej tożsamości regionu oraz rozwijania potencjału społecznego. Wielokulturowe dziedzictwo o europejskim rodowodzie może być wykorzystane dla zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Realizacja wizji i celu strategicznego odbywać się będzie poprzez określenie celów priorytetowych, kierunków działań i zadań.

Cel priorytetowy 1 - Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem

Cel priorytetowy 2 - Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego

Cel priorytetowy 3 - Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie

Cel priorytetowy 4 - Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu

Cel priorytetowy 1 Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem	
Kierunki działania	zadania
Rozpoznanie stanu zachowania zasobu	<ul style="list-style-type: none"> - weryfikacja stanu zachowania zabytków oraz określenie najpilniejszych potrzeb w zakresie zabezpieczenia, rewaloryzacji i konserwacji obiektów zabytkowych, - utworzenie i stałe uzupełnianie <i>listy zabytków zagrożonych</i> – obiektów wymagających podjęcia pilnych prac ratowniczych w pierwszej kolejności, ze szczególnym uwzględnieniem architektury drewnianej, - rozpoznanie stanu zachowania zabytków będących własnością jednostek samorządu terytorialnego (w tym województwa lubuskiego) i wyznaczenie planu remontów wedle najpilniejszych potrzeb.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa
Budowa bazy danych o zabytkach i obszarach chronionych	<ul style="list-style-type: none"> - wdrożenie jednolitego i zintegrowanego systemu informacji o zabytkach województwa lubuskiego, stanowiącego integralną część Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej Województwa Lubuskiego, - weryfikacja zasobu - granic obszarów wpisanych do rejestru zabytków (parków, zespołów pałacowych i folwarcznych) w celu ich lepszej ochrony, - weryfikacja zasobu poprzez rozpoczęcie procedury wykreślenia z rejestru zabytków tych obiektów, które nie istnieją, lub utraciły wartości zabytkowe, - transparentne dane – dostęp do informacji o aktualnych danych zasobu rejestru zabytków za pośrednictwem strony internetowej wojewódzkiego konserwatora zabytków, - tworzenie stron internetowych poświęconych wybranym grupom tematycznym zabytków,
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, organizacje pozarządowe
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury, budżet państwa, programy strukturalne, fundacje
Digitalizacja zasobów zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie cyfryzacji dokumentacji naukowych i archiwalnych będących w zasobach wojewódzkiego konserwatora zabytków, - wspieranie cyfryzacji zbiorów muzealnych, - tworzenie mechanizmów w celu zapewnienia powszechnego dostępu do zbiorów cyfrowych i baz informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego, - utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej w celu ich ochrony przed bezpowrotną utratą, - wspieranie digitalizacji materiałów dotyczących zabytków ruchomych zaginionych bądź ukradzionych.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, organizacje pozarządowe, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury, budżet państwa, programy strukturalne, fundacje
Wsparcie finansowe działań	- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze

związanych z ochroną zabytków	województwa lubuskiego (a także możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa), - prewencja - wspieranie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków w systemy alarmowe przeciw włamaniom i przeciwpożarowe, zwłaszcza obiektów architektury drewnianej, a także obiektów posiadających cenny wystrój wnętrza.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, minister kultury i dziedzictwa narodowego
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa, programy strukturalne, osoby prywatne, fundacje
Przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego	- podnoszenie kompetencji pracowników jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za ochronę zabytków przez szkolenia ze specjalistami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, - popularyzowanie „dekalogu postępowania konserwatorskiego z zabytkami“ przez wydawnictwa broszurowe, stronę internetową wojewódzkiego konserwatora zabytków, media społecznościowe, - realizacja gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa,

Cel priorytetowy 2	
Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego	
Kierunki działania	zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków nieużytkowanych	- wytypowanie listy najcenniejszych i możliwych do uratowania obiektów nieużytkowanych będących własnością jednostek samorządu terytorialnego oraz stworzenie planu adaptacji ich do nowych funkcji, - wsparcie organizacyjne i merytoryczne dla potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych poprzez opracowanie poradnika zawierającego niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach, porady dotyczące aplikowania o środki zewnętrzne, - promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych przez stworzenie katalogu udanych adaptacji na terenie województwa.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa, fundacje
Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad	- współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną,

zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych zagrodach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach, - wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp. - wspieranie rozwoju oferty turystycznej, która może dać zatrudnienie w celu jej obsługi
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, osoby prywatne
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury
Rozwijanie i tworzenie produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie rozwijających się form turystyki kulturowej, militarnej, rowerowej, kulinarnej, enoturystyki i turystyki wodnej poprzez tworzenie transgranicznych i transregionalnych tras turystycznych łączących aktywne formy wypoczynku z poznawaniem dziedzictwa kulturowego, - budowanie marki regionu w oparciu o turystykę kulturowo-przyrodniczą, - tworzenie sieci współpracy (wzajemnego polecenia się) różnych podmiotów związanych turystyką kulturową (wzorem np. Kaczawskiej Sieci Współpracy).
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, osoby prywatne, organizacje pozarządowe
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, programy strukturalne, osoby prywatne, fundacje

Cel priorytetowy 3	
Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie	
Kierunki działania	zadania
Wspieranie programów i projektów edukacyjnych promujących dziedzictwo kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> - organizowanie lekcji o dziedzictwie kulturowym adresowanych do dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, - popularyzowanie dostępnych materiałów edukacyjnych, np. publikacji NID-u <i>Rozgryźć dziedzictwo – Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym</i> (opublikowany w 2016), - organizowanie konkursów popularyzujących zabytki regionu dla dzieci i młodzieży, - popularyzowanie dziedzictwa kulturowego w przystępnej formie w internecie, a przez to ułatwienie jego odbioru społecznego, - realizacja ścieżek edukacyjnych dotyczących historii regionalnej i problematyki dziedzictwa kulturowego w formie interaktywnej i warsztatowej np. gier terenowych, spacerów edukacyjnych, - wsparcie projektów zgłaszanych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty, których cele statutowe obejmują prowadzenie działań popularyzujących szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe i edukację o dziedzictwie, - budowanie świadomości społecznej o zabytkach przez oznakowanie zabytków nieruchomych znakiem konwencji haskiej, tzw. Błękitną Tarczą - wsparcie dla inicjatyw artystycznych (festiwali, koncertów, seminariów) odbywających w obiektach zabytkowych, - popularyzację systemu zachęt do aktywnego uprawiania turystyki kulturowej dla dzieci i innych turystów poprzez zbieranie znaczków

	turystycznych, - utworzenie mapy zabytków lubuskich dostępnych dla turysty, - publikacje wydawnictw popularno – naukowych z zakresu dziedzictwa kulturowego.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami, organizacje pozarządowe
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury, budżet państwa, programy strukturalne, osoby prywatne, fundacje
Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami	- promowanie wolontariatu na rzecz ochrony opuszczonych cmentarzy w postaci społecznych akcji porządkowania cmentarzy, - promowanie roli społecznego opiekuna zabytków poprzez organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczących społecznej opieki nad zabytkami, - promowanie osób zasłużonych dla ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez system odznaczeń (np. odznaka „Za opiekę nad zabytkami” przyznawana przez MKiDN).
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, wojewódzki konserwator zabytków, organizacje pozarządowe
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa
Wspieranie działań dla budowania tożsamości regionalnej związanych z dziedzictwem niematerialnym	- wytypowanie zjawisk dziedzictwa niematerialnego wartego ochrony w celu przekazania danych do NID-u prowadzącego Krajową listę niematerialnego dziedzictwa, - powołanie przez Urząd Marszałkowski Konsultanta ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego, którego zadaniem stałoby się koordynowanie prac związanych z ochroną i inwentaryzacją dziedzictwa niematerialnego, - wspieranie aktywności społeczności lokalnych w zakresie kultywowania dziedzictwa niematerialnego oraz jego transmisji międzypokoleniowej poprzez promowanie regionalnych zespołów folklorystycznych i muzycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych, - wspieranie dawnych rzemiosł i technik budowlanych oraz ginących zawodów poprzez warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz pokazy ginących zawodów w ramach festynów gminnych i powiatowych, - promowanie specyficznych dla regionu przejawów dziedzictwa niematerialnego – odradzającej się tradycji winiarskiej oraz bartniczej oraz produktów lokalnych i regionalnych na targach turystycznych krajowych i międzynarodowych.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami, organizacje pozarządowe, społeczności lokalne, osoby prywatne
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury, budżet państwa
Wspieranie działań zmierzających do integracji transgranicznej i międzyregionalnej jako element budowania tożsamości	- budowanie oferty turystyki kulturowej dla obcokrajowców poprzez umieszczanie informacji o zabytkach w różnych językach obcych, - wspieranie badań naukowych nad wspólnym dziedzictwem kulturowym województwa lubuskiego, Saksonii i Brandenburgii, poprzez organizowanie sesji naukowych, wydawnictwa oraz wspieranie działań promujących wspólne dziedzictwo, - budowanie i utrwalanie powiązań instytucjonalnych w wymiarze transgranicznym i międzyregionalnym w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego,

	- wspieranie istniejących szlaków kulturowych o zasięgu międzyregionalnym i międzynarodowym (np. Drogi Św. Jakuba albo Szlaku Cysterskiego).
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami, organizacje pozarządowe, osoby prywatne
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżety instytucji kultury, budżet państwa, programy strukturalne

Cel priorytetowy 4 Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu	
Kierunki działania	zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie wiedzy i popularyzacja idei powoływania parków kulturowych, parków krajobrazowych, a także wprowadzania zapisów w dokumentach planistycznych mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego, panoram, osi widokowych, sylwet itp. - wprowadzanie zapisów w dokumentach planistycznych dotyczących ochrony alei stanowiących istotny czynnik kształtujący krajobraz kulturowy województwa, - wprowadzenie w dokumentach planistycznych zapisów umożliwiających ochronę przed nadmierną presją urbanistyczną obszarów otwartych, cennych przyrodniczo, atrakcyjnych pod względem turystycznym, - wytypowanie przez interdyscyplinarny zespół złożony ze specjalistów z zakresu ochrony dziedzictwa, ochrony krajobrazu oraz historyków sztuki listy obszarów proponowanych do miana krajobrazów priorytetowych, tj. krajobrazów szczególnie cennych ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe dla potrzeb audytu krajobrazowego, - popularyzowanie idei tworzenia uchwał tzw. krajobrazowych jako narzędzia sprzyjającego dbaniu o ład estetyczny i eliminującego przesyt reklam w przestrzeni publicznej, organizowanie szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.
Podmioty realizujące zadanie	jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego
Rozpoznanie i objęcie ochroną najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego świadczących o specyfice i tożsamości województwa	<ul style="list-style-type: none"> - identyfikacja obiektów, zespołów, założeń przestrzennych, obszarów o najwyższych, unikalnych wartościach artystycznych, historycznych i krajobrazowych, - utworzenie listy obiektów i obszarów o szczególnej wartości dla kultury (spośród wpisanych do rejestru zabytków bądź chronionych jako park kulturowy) proponowanych do objęcia ochroną jako pomniki historii i wsparcie ich właścicieli bądź użytkowników w zakresie działań związanych z tą procedurą, - popularyzowanie narzędzia ochrony krajobrazu kulturowego leżącego w kompetencjach samorządów – idei tworzenia parków kulturowych dla zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów, organizacja szkoleń

	dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.
Podmioty realizujące zadanie	- jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego
Rewitalizacja w obrębie obszarów zabytkowych	- wsparcie jednostek samorządów terytorialnych w identyfikacji obszarów zdegradowanych wymagających rewitalizacji w obrębie zabytkowej tkanki miejskiej lub wiejskiej, a także innych obszarów z historyczną zabudową przemysłową bądź wojskową które utraciły dotychczasową funkcję i wymagają rewitalizacji, - promowanie w dokumentach strategicznych na szczeblu wojewódzkim i lokalnym działań rewitalizacyjnych przy uwzględnieniu czynników społecznych.
Podmioty realizujące zadanie	- jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzki konserwator zabytków, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami
Potencjalne źródła finansowania	budżet jednostek samorządu terytorialnego, programy strukturalne

Pałac w Przystoku, obecnie Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii
im. Ireny Sendlerowej w Przystoku

6. Wdrażanie, monitorowanie i finansowanie programu opieki nad zabytkami

6.1 Wdrażanie programu

Za wdrażanie i monitoring realizacji *Programu* odpowiedzialny jest Zarząd Województwa Lubuskiego. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Program został sporządzony na 4 lata, tj. na lata 2021-2024.

Wdrażanie zapisów programu będzie odbywać się bezpośrednio w ramach wydziałów, zgodnie z kompetencjami, w strukturze Urzędu Marszałkowskiego oraz przez instytucje własne, tj. jednostki podlegające Marszałkowi Województwa, instytucje kultury, a także jednostki samorządu terytorialnego. W realizację *Programu*, w sposób pośredni, będą także zaangażowani - administracja rządowa odpowiedzialna za ochronę dziedzictwa kulturowego (wojewódzki konserwator zabytków), instytucje publiczne, naukowe, organizacje pozarządowe powołane do realizacji zadań w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, a także właściciele i użytkownicy zabytków.

Instrumentami wdrażania *Programu* dysponują wszystkie podmioty zobowiązane do tych działań zapisanych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzkie władze samorządowe posiadają instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym w szczególności:

- możliwość ujmowania w rocznych budżetach środków na dotacje prac przy zabytkach oraz problematykę związaną z dziedzictwem kulturowym;
- wspieranie działalności naukowo-badawczej, edukacyjnej i popularyzującej dziedzictwo kulturowe, np. w zakresie konferencji, szkoleń, eventów, warsztatów i wydawnictw,
- współorganizowanie i koordynowanie imprez na poziomie wojewódzkim, np. Europejskich Dni Dziedzictwa i Nocy Muzeów.

Samorządy powiatów, miast i gmin powinny wdrażać określone w programie zadania poprzez realizowanie ustawowych obowiązków, szczególnie zaś poprzez:

- możliwość ujmowania w rocznych budżetach środków na dotacje prac przy zabytkach oraz problematykę związaną z dziedzictwem kulturowym,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i objęcie ochroną w planie poza obszarami i obiektami wpisanymi do rejestru zabytków bądź ujętymi w gminnej ewidencji zabytków, innych wartych ochrony w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

- tworzenie parków kulturowych w celu ochrony unikalnego krajobrazu kulturowego,
- tworzenie uchwał tzw. krajobrazowych w celu eliminacji nadmiaru reklam i ich uporządkowania w przestrzeni miejskiej,
- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych i gospodarczych na rzecz zagospodarowywania zabytków, ich promocji i popularyzacji,
- stymulowanie działań właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych do ich utrzymywania w należytym stanie.

Działania Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w zakresie wdrażania ujętych w programie zadań, polegać będą na:

- monitorowaniu i bieżącym aktualizowaniu na stronie internetowej informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego,
- sukcesywnie prowadzonej weryfikacji zasobu rejestru zabytków,
- objęciu ochroną prawną zabytków poprzez wpis do rejestru zabytków,
- współpracy z samorządami terytorialnymi w zakresie przygotowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i programów opieki nad zabytkami,
- współfinansowaniu określonych zadań inwestycyjnych przy zabytkach, nieruchomościach i ruchomych, finansowaniu badań na stanowiskach archeologicznych oraz zabezpieczeń obiektów sakralnych z cennym wyposażeniem (system monitoringu, zabezpieczenia mechaniczne),
- promowaniu i popularyzacji pozytywnych działań związanych z opieką nad zabytkami – nagrody, dyplomy, odznaczenia (np. za adaptację, konserwację i restaurację zabytku, opiekę nad zabytkami),
- popularyzowaniu zabytków poprzez publikacje, sesje naukowe oraz udział i współorganizacja imprez typu: Lubuskie Spotkania z Zabytkami, Europejskie Dni Dziedzictwa, Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków.

Działalność instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, polegać będzie na:

- gromadzeniu, przechowywaniu, eksponowaniu, opracowywaniu i konserwowaniu zabytków, prowadzeniu badań w zakresie historii regionalnej i dziedzictwa kulturowego, a także popularyzacji tego rodzaju problematyki.

Ustawowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków we wdrażaniu zadań określonych w *Programie* polegają w szczególności na przestrzeganiu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - badaniu i dokumentowaniu zabytku, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Instrumenty wdrażania programu stanowią podstawę realizacji celów. Wśród podstawowych instrumentów wdrażania celów należy wymienić:

- instrumenty prawne, administracyjne i legislacyjne, w obrębie których należy uwzględnić stosowanie przepisów prawa, szczególnie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz innych aktów prawnych pośrednio odnoszących się do zagadnień opieki nad zabytkami, ponadto tworzenie i stosowanie aktów prawa miejscowego uwzględniających problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, a także tworzenie parków kulturowych oraz uchwał tzw. krajobrazowych,
- instrumenty finansowe - środki publiczne (budżetowe) przeznaczone na dotacje w celu poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie województwa lubuskiego, badań naukowych, edukacji,
  - instrumenty instytucjonalne, których podstawą jest współdziałanie instytucji różnego szczebla na poziomie samorządowym oraz organu ochrony nad zabytkami na poziomie wojewódzkim w celu wypracowania wspólnych strategii działania w obrębie zagadnień ukierunkowanych na ochronę dziedzictwa kulturowego w tym ochronę krajobrazu kulturowego,
- instrumenty marketingowe, określające proces popularyzacji zabytków oraz kreowania pozytywnej polityki w zakresie problematyki dziedzictwa kulturowego.

Ruina Pałacu w Zielonej Górze-Zatoniu

6.2 Monitorowanie realizacji programu

Monitoring działań związanych z realizacją *Programu* prowadzi Zarząd Województwa Lubuskiego, wykonujący zadania przy pomocy wydziałów Urzędu Marszałkowskiego. Zgodnie z wymogiem ustawowym (art. 87 ust. 5 ww. ustawy) z realizacji *Programu* Zarząd Województwa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawiane jest Sejmikowi Województwa Lubuskiego, do przyjęcia dokumentu w drodze uchwały. Sprawozdanie przekazywane będzie Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu wykorzystania przy aktualizacji i realizacji krajowego programu opieki nad zabytkami.

Proces monitoringu obejmuje gromadzenie i analizę danych dotyczących głównie:

- finansowania opieki i ochrony nad zabytkami przez Samorząd Województwa tj. wydatków finansowych z budżetu województwa na dotacje udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (lub ujętym w ewidencji zabytków),

- zadań realizowanych przez samorządowe instytucje kultury (przede wszystkim Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp., Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze, Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze – Ochli),
- współpracy Samorządu Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi- podejmującymi inicjatywy na rzecz opieki nad zabytkami,
- działań promocyjnych, edukacyjnych i innych podejmowanych na rzecz ochrony zabytków i zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie województwa lubuskiego.

Uzyskane w ten sposób dane stanowią będą podstawę do opracowania raportów dotyczących realizacji *Programu*. Podstawowymi wyznacznikami umożliwiającymi ocenę poziomu realizacji programu, wskazującymi na wartości odnoszące się do celów priorytetowych mogą być:

- ilość zabytków objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa lubuskiego oraz ilość zabytków wykreślonych z rejestru zabytków,
- ilość zabytków wpisanych na *listę zabytków zagrożonych* – obiektów wymagających podjęcia pilnych prac ratowniczych w pierwszej kolejności, w tym zabytków architektury drewnianej,
- ilość zabytków ujętych w katalogu dobrych praktyk, czyli udanych remontów konserwatorskich i adaptacji zabytków,
- ilość zidentyfikowanych przejawów kultury niematerialnej w tym ilość zjawisk zgłoszonych do wpisania na Krajową Listę niematerialnego dziedzictwa,
- ilość utworzonych parków kulturowych,
- ilość zabytków uznanych za pomnik historii,
- liczba realizowanych projektów naukowo-badawczych i dokumentacyjnych,
- ilość zrealizowanych prac przy zabytkach przy udziale środków publicznych,
- ilość przeprowadzonych procesów rewitalizacji,
- wartość zrealizowanych działań w stosunku do okresów wcześniejszych,
- ilość powstałych muzeów oraz ilość i charakter działań prowadzonych przez muzea, promujących dziedzictwo kulturowe województwa lubuskiego,

- ilość i charakter szkoleń, warsztatów, konferencji, działań edukacyjnych, charakter oraz ilość działań promocyjnych i wydawniczych.

Wskazane wyznaczniki odnoszące się do przyjętych celów priorytetowych pozwolą na dokonanie analizy i sformułowanie podsumowania realizacji *Programu* w cyklu dwu- i czteroletnim. W ten sposób przyjęte rozwiązanie przyczyni się do wzrostu możliwości przełożenia założeń programu na działania praktyczne.

Kościół pw. Narodzenia NMP w Marwicach

6.3 Źródła finansowania programu

Głównymi źródłami finansowania działań zaplanowanych w *Programie opieki nad zabytkami województwa lubuskiego* są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa, samorządu województwa lubuskiego, gmin i powiatów oraz z funduszy europejskich.

Środki pochodzące z budżetu państwa:

1. Środki finansowe w dyspozycji wojewody, przyznawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- Program „Ochrona zabytków” <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow3>
  - Program „Infrastruktura kultury” <https://www.gov.pl/web/kultura/infrastruktura-kultury3>
  - Program „Kultura ludowa i tradycyjna” <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna3>
  - Program „Kultura cyfrowa” <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-cyfrowa3>
  - Program „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju” <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju2>
  - Program „Ochrona zabytków archeologicznych” <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych3>
  - Program „Promesa dla Kultury” <https://www.gov.pl/web/kultura/promesa-dla-kultury>
  - Program „Wspieranie działań muzealnych” <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych3>
3. Programy Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
- Program „Rozbudowa zbiorów muzealnych” <https://nimos.pl/dzialalnosc/wsparcie-finansowe/rozbudowa-zbiorow-muzealnych>
4. Programy Narodowego Centrum Kultury
- Program „EtnoPolska” <https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/etnopolska>
  - Program „Kultura – Interwencje” <https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/kultura-interwencje>
5. Program Wieloletni Niepodległa na lata 2017-2022
- Program Dotacyjny „Niepodległa”, Priorytet 1, Schemat 1A

<https://niepodlegla.gov.pl/dotacje/>

- o Program Dotacyjny „Koalicje dla Niepodległej”, Priorytet 2, Schemat 2A

<https://niepodlegla.gov.pl/dotacje/>

- o Program Dotacyjny „Niepodległa”, Priorytet 2, Schemat 2B

<https://niepodlegla.gov.pl/dotacje/>

6. Programy Instytutu Muzyki i Tańca

- o Program „Szkoła mistrzów budowy instrumentów ludowych”

<https://imit.org.pl/artukul/4379>

7. Programy Narodowego Instytutu Dziedzictwa

- o Program „Wspólnie dla dziedzictwa”

https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/WSPOLNIE-DLADZIEDZICTWA/index.php?sphrase_id=75010

Środki pochodzące z budżetu samorządu województwa lubuskiego:

– dotacje celowe dla podmiotów posiadający tytuł prawny do zabytku na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa lubuskiego. Aktualne zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr XXXI/296/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 22 października 2012 r.

[https://bip.lubuskie.pl/system/obj/](https://bip.lubuskie.pl/system/obj/30587)

[30587 Dz.U. zasady udzielania dotacji celowej na zabytki-1.pdf](https://bip.lubuskie.pl/system/obj/30587)

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy (tzw. fundusze norweskie i EOG)

- Program „Kultura“ Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego 2014-2021, Działanie 2 – Poprawa dostępu do kultury i sztuki (Projekty kulturalne).

Fundusze unijne

W 2020 r. dobiegła końca perspektywa finansowa Unii Europejskiej, obejmująca lata 2014–2020. Obecnie znajdujemy się u progu nowej unijnej perspektywy finansowej, obejmującej lata 2021–2027. Wiadomo, że wsparcie dla działań, o dofinansowanie których można było się ubiegać do tej pory, w większości będzie kontynuowane. W obecnej perspektywie finansowej były to:

- środki z Programu Infrastruktura i Środowisko,
- środki z Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej/Interreg - Programy transgraniczne: Polska – Saksonia, Brandenburgia – Polska,
- środki w dyspozycji województwa (np. Regionalny Program Operacyjny – RPO oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich - PROW)
- wsparcie rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER.

Program regionalny na lata 2021-2027

Śladem wcześniejszych edycji programów regionalnych, również w kolejnej perspektywie finansowej Unii Europejskiej (2021-2027), planuje się wsparcie skierowane na obszar kultury i dziedzictwa kulturowego.

Aktualnie trwają prace nad zdefiniowaniem zakresu możliwego wsparcia w ramach programów krajowych jak i regionalnych. Końcowy efekty uzgodnień w ramach Celu Polityki 4: Europa o silniejszym wymiarze społecznym przez wdrażanie europejskiego filaru praw socjalnych, Cel Szczegółowy IV bis: Wzmocnienie roli kultury i turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych nie jest jeszcze znany. Niemniej jednak zakłada się, iż na poziomie regionalnym będą możliwe do realizacji działania związane z zachowaniem i modernizacją obiektów dziedzictwa kulturowego, konserwacją zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.

Ponadto przewiduje, iż wsparcie będzie mogło być przeznaczone na realizację przedsięwzięć dotyczących turystycznych szlaków tematycznych i produktów turystycznych (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych). Przewiduje się również działanie mające na celu ułatwienie dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Dodatkowo planuje się, iż szeroko pojętą ochronę dziedzictwa kulturowego będzie można wspierać w ramach Celu Polityki 5: Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych. Jednakże zakres tego wsparcia, demarkacja pomiędzy programami krajowymi a regionalnymi nie jest jeszcze znana i ustalona.

Należy przy tym mieć na uwadze, iż na zakres interwencji (możliwe do realizacji typy działań) będzie miała wielkość środków, jakie zasilą budżet przyszłego programu

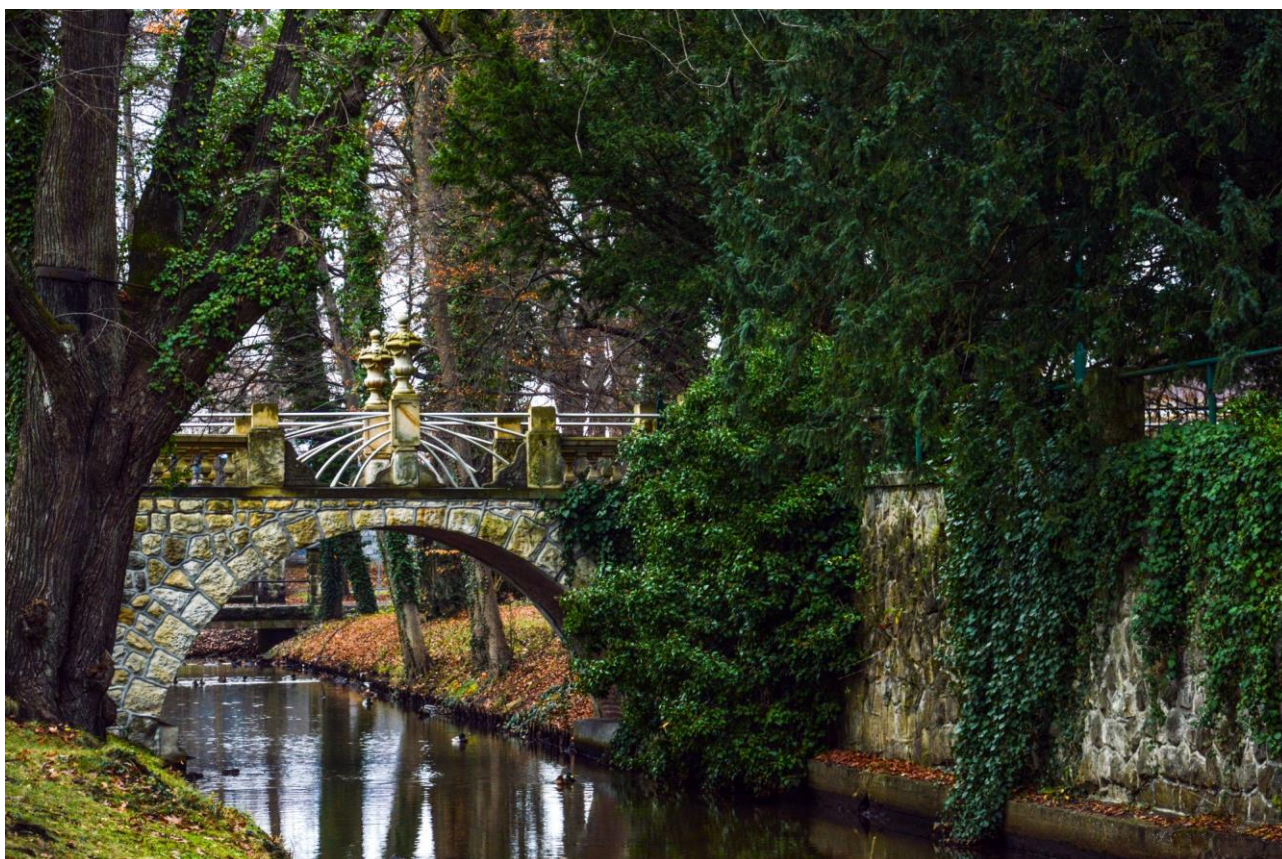
regionalnego. Biorąc pod uwagę priorytety UE związane z gospodarką, innowacjami i wpływem rozwoju na środowisko, należy spodziewać się, iż alokacja na działania spoza głównego nurtu, będzie ograniczona i w konsekwencji nie pozwoli na realizację działań związanych z szeroko pojętą ochroną dziedzictwa kulturowego w oczekiwanej skali.

Ponadto finansowanie zadań służących realizacji Programu będzie odbywać się z wykorzystaniem takich źródeł jak:

- dochody własne samorządowych instytucji kultury,
- budżety własne jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat),
- środki prywatne właścicieli obiektów zabytkowych,
- środki finansowe fundacji i stowarzyszeń polskich i międzynarodowych (np. Polska Fundacja Narodowa, Polsko-Niemiecka Fundacja Ochrony Zabytków Kultury, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej),
- Fundusz Kościelny (w ramach Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych MSWiA),
- Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Możliwość realizacji większości zadań jest uzależniona od wysokości środków publicznych przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami, budżetów projektów oraz możliwości finansowych podmiotów i jednostek jako wykonawców zadań.

Park w Iłowej

7. Zakończenie

Realizacja *Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego* przewidziana jest na 4 lata i wyrażamy nadzieję, iż przyczyni się przede wszystkim do poprawy skuteczności ochrony i stanu zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wiedzy o nim oraz systematycznego wzmacniania i utrwalania tożsamości mieszkańców Ziemi Lubuskiej. Najpoważniejszym wyzwaniem dla Samorządu Województwa, w perspektywie długookresowej, jest zapewnienie trwania dziedzictwa kulturowego w jak najlepszym stanie i wykorzystanie jego potencjału dla rozwoju regionu gospodarczo i turystycznie, a jednocześnie w sposób zrównoważony, pozwalając zachować równowagę między ruchem turystycznym, a nieprzekształconym bogactwem przyrodniczym regionu. W wymiarze technicznym wyzwanie to wymaga zbudowania bazy danych o zabytkach, umożliwiającej stały mo-

nitoring jego stanu, zaś w wymiarze społecznym, wzmacnianie obywatelskich postaw wobec dziedzictwa kulturowego, budowanie kapitału ludzkiego poprzez edukację zwłaszcza młodych ludzi, budowanie zachęt dla potencjalnych inwestorów, a także budowanie i rozwijanie wieloszczeblowej współpracy instytucji, organizacji i osób. Wskazane zadania powinny być realizowane w sposób ciągły i systematyczny, co istotne - przy zaangażowaniu podmiotów odpowiedzialnych za ochronę i opiekę nad zabytkami oraz przy wykorzystaniu funduszy zarówno publicznych (państwowych i unijnych), jak też prywatnych. Osiągnięcie założonych celów będzie procesem długotrwałym, wykraczającym poza ramy czasowe obowiązywania niniejszego programu. Wyrażamy nadzieję, iż konsekwentna realizacja *Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego* stworzy stabilny fundament dla bardziej ukierunkowanych działań na rzecz dalszej ochrony i opieki nad zabytkami w województwie lubuskim i pozwoli wydobyć drzemiący w europejskim dziedzictwie kulturowym lubuskiego potencjał.

8. Aneksy

8.1 Muzea

Muzea samorządowe organizowane przez województwo lubuskie:

Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp. (cztery oddziały):

- zespół willowo-ogrodowy, ul. Warszawska 35 (sztuka dawna, rzemiosło artystyczne),
- Spichlerz, ul. Fabryczna 1-3 (dzieje miasta, sztuka współczesna),
- Gród Santocki (zabytki archeologiczne związane z grodem santockim),
- Muzeum Kultury i Techniki Wiejskiej w Bogdańcu (o charakterze skansenu),

Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Al. Niepodległości 15

- dział historyczny, sztuki dawnej (znaczną kolekcją ikon, cenny zbiór rzeźby gotyckiej), sztuki współczesnej (kilkaset obrazów i grafik artystów polskich), winiarski (jedyne tego rodzaju w Polsce), muzeum miasta Zielona Góra, muzeum tortur;
- w roku 2020 zakończyła się rozbudowa muzeum, dzięki czemu powstała m. in. przestrzeń na nowe ekspozycje stałe. Poświęcone będą historii miasta Zielona Góra oraz regionu z uwzględnieniem osadnictwa na tych terenach po 1945 roku, a także sztuce współczesnej - przede wszystkim prezentowany będzie dorobek sympozjów plastycznych Złotego Grona, które odbywały się w Zielonej Górze w latach 1960-1980.

Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze-Ochli, ul. Muzealna 5

- skansen budownictwa ludowego – kilkadziesiąt obiektów przeniesionych z historycznych enklaw województwa – Wielkopolski, Łużyc, Brandenburgii,
- skansen sztuki ludowej, tradycyjnej (autochtonicznej z regionu babimojskiego) oraz przywiezionej przez ludność napływową z różnych stron przedwojennej Polski;

Muzea samorządowe – organizowane przez powiaty lub miasta na prawach powiatu:

Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego w Międzyrzeczu, ul. Podzamcze 2

- pięć działów: sztuki, historyczny, archeologiczny, kultury ludowej, numizmatyczny,

- wszystkie działy wiążą się z dziejami i kulturą zachodniego pogranicza Rzeczypospolitej,
- szczególnie cenna kolekcja – największy w kraju zespół portretów trumiennych oraz związanych z nimi tablic inskrypcyjnych i herbowych; cenne zbiory etnograficzne,
- zespół muzealny – XIV-wieczny zamek wzniesiony na grodzisku z czasów Bolesława Chrobrego, park krajobrazowy;

Muzeum Wojskowe w Drzonowie, Drzonów 54

- działy: historii dawnej wojskowości, historii wojskowości, historii lotnictwa wojskowego, historii fortyfikacji;
- ekspozycje gabinetowe i plener – sprzęt wojskowy, uzbrojenie, dokumenty, obrazy i przedmioty związane z wojskiem;

Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy, ul. Długa 27

- zbiory pochodzą z własnych badań wykopaliskowych, m.in. na grodzisku w Krośnie Odrzańskim i grodzisku kultury łużyckiej w Wicinie (gm. Jasień), z licznych badań ratunkowych związanych z działalnością inwestycyjną;

Muzea samorządowe – gminne:

Muzeum Twierdzy Kostrzyn nad Odrą, ul. Graniczna 1

- Bastion Filip (ekspozycja – dzieje miasta i garnizonu od początku istnienia twierdzy), 27
- Brama Berlińska (zabytki z terenu Starego Miasta i okolic Kostrzyna; punkt informacji turystycznej, sprzedaży pamiątek i wydawnictw), wystawa „Memento Küstrin – okruchy życia przedwojennego miasta”,
- Kostrzyńskie Pompeje – dawne Stare Miasto (zwiedzanie z przewodnikiem; prelekcje, imprezy plenerowe, firmowe itp.);

Muzeum Puszczy Drawskiej i Noteckiej im. Franciszka Grasia w Dreddenku, Pl. Wolności 11

- dwa działy: przyrodniczy (tematyka leśna, myśliwska, rolnicza, pszczelarska – narzędzia, sprzęt gospodarczy), historyczny (materiały związane z historią Dreddenka);

Muzeum Obozów Jeńców Wojennych w Żaganiu

- ekspozycja martyrologiczna na terenie dawnego obozu,
- kolekcja materiałów dotyczących historii miasta i regionu,

Muzeum Miejskie w Nowej Soli, ul. Muzealna 20

- trzy działy: historyczny, artystyczny, przyrodniczy,
- aktywna działalność wydawnicza odnosząca się do dziejów miasta i powiatu;

Międzyrzecki Rejon Umocniony – Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy, Pniewo 1 (gm. Międzyrzecz)

- muzeum utworzone w miejscu umocnień zbudowanych w latach 1934-1944 przez Niemców w celu ochrony wschodniej granicy Rzeszy;
- to jedno z największych podziemi fortyfikacyjnych świata, złożone z kilku odcinków o długości podziemnych korytarzy w przedziale 32-35 km. Podziemia odcinka centralnego MRU są obecnie rezerwatem nietoperzy w którym zimuje ponad 30 tys. osobników;

Muzeum Regionalne w Świebodzinie, Pl. Jana Pawła II 1

- trzy działy: historii sztuki, historii regionalnej, historyczno-archeologiczny,
- cenne zbiory z zakresu malarstwa i rzemiosła artystycznego dotyczącego historii miasta i regionu, zbiory archeologiczne z własnych badań;

Muzeum Ziemi Wschowskiej, Pl. Zamkowy 2

- dział historyczny - zbiór materiałów z dziejów miasta i regionu,
- dział sztuki – lapidarium rzeźby nagrobnej na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego;

Muzeum Martyrologii w Słońsku, ul. 3 Lutego 54

- muzeum poświęcone ofiarom obozu koncentracyjnego KZ Sonnenburg (w latach 1933-1945 więźniami byli przedstawiciele europejskiej elity intelektualnej),
- zmodernizowana i nowoczesna placówka – działalność kulturalna i artystyczna, centrum edukacji;

Muzeum Obozów Jenieckich w Żaganiu, ul. Lotników Alianckich 6, Żagań,

- celem działalności muzeum jest upamiętnienie martyrologii alianckich jeńców wojennych

oraz ich działań mających na celu ucieczkę z niewoli;

- utworzone w 1971 r. pod nazwą Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych, pod obecną nazwą funkcjonuje od 2009 r.

Muzeum Pogranicza Śląsko-Łużyckiego w Żarach, ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2

- w ramach wystaw prezentowane są ekspozycje dotyczące wykopalisk archeologicznych na terenie miasta i okolicy, a także poświęcone żarskiemu przemysłowi, m. in. górnictwu, produkcji szkła, porcelany oraz browarnictwa;

Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, ul. Gorzowska 11

- monotematyczna placówka poświęcona pamięci polskich oficerów osadzonych w oflagu Woldenberg II C w latach 1940-1945;
- muzeum mieści się w jednym z baraków niemieckiej komendantury obozu,
- zbiory – (ponad 2 tys. eksponatów oraz liczne depozyty) oryginalne pamiątki z czasu niewoli podarowane przez Woldenberczyków lub ich rodziny;

Muzeum „Dom Szewca” Regionalne w Pszczewie, Rynek 19

- muzeum mieści się w zabytkowym XVIII-wiecznym domu szewca;
- ekspozycję stanowi warsztat szewski z różnymi narzędziami związanymi z tym zawodem;

Pozostałe muzea zarejestrowane w państwowym wykazie muzeów – muzea prywatne:

1. Muzeum II Wojny Światowej w Lubiszynie (w organizacji), ul. Polna 1
2. Muzeum Militariów „Atena” w Skwierzynie (w organizacji), ul. Rzeźnicka 1
3. Muzeum Operacji i Działań Specjalnych (w organizacji) we Wschowie, ul. Słowackiego 3
4. Muzeum Regionalnego Pogranicza i Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego w Kaławie (w organizacji), Kaława 68a
5. Muzeum Rowerów w Żaganiu (w organizacji), ul. Szkolna 68
6. Muzeum Wojen i Życia (w organizacji) w Żarach, Pl. Przyjaźni 14/2
7. Muzeum Wojskowe i Regionalne w Klenicy (w organizacji), ul. Bolesława Chrobrego 14
8. Regionalne Muzeum Historyczne Nowej Soli (w organizacji) os. Konstytucji 3 Maja 2c/46

9. Muzeum Lokalne Kolejki Szprotawskiej w Zielonej Górze (w organizacji), ul. Ogrodowa 3c (muzeum prywatne – instytucja)

Inne placówki – muzea i izby muzealne:

- Muzeum Bociana Białego w Kłopotcie, Kłopot 24 (gm. Cybinka),
- Muzeum Ilustracji Książkowej, WiMBP im. C.K. Norwida, Al. Wojska Polskiego 9, Zielona 28 Góra,
- Muzeum Lalek im. Ryszarda Jaworskiego, Al. Niepodległości 3/5, Zielona Góra,
- Muzeum Cysterskie przy Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu, Gościkowo 3 (gm. Świebodzin),
- Muzeum Kultury Dawnej, Dobrojewo (gm. Skwierzyna),
- Izba Historii w Szprotawie, ul. Niepodległości 15, Szprotawa,
- Izba Muzealna w Gubinie, ul. 3 Maja 3, Gubin,
- Izba Muzealna w Zamku Piastowskim w Krośnie Odrzańskim, ul. Szkolna 1, Krosno Odrzańskie,
- Izba Pamiątek Regionalnych w Babimostcie, Pl. Powstańców Wielkopolskich 9, Babimost,
- Izba Pamięci przy Szkole Podstawowej – Skansen maszyn i urządzeń rolniczych w Podmoklach Małych, Podmokle Małe 30 (gm. Babimost),
- Izba Pamięci Drogownictwa w Skwierzynie, ul. Gorzowska 17a, Skwierzyna,
- Izba Regionalna w Kożuchowie „Brama Krośnieńska”, Kożuchowski Ośrodek Kultury i Sportu „Zamek”, ul. Klasztorna 14, Kożuchów,
- Izba Tradycji przy Szkole Podstawowej w Nowym Kramsku, ul. Szkolna 15 (gm. Babimost),
- Muzeum Łąki w Owczarach, Owczary 17 (gm. Słubice),
- Muzeum Instrumentów Muzycznych, Dwór Szyba, Nowe Miasteczko,
- Muzeum Ziemi Torzyskiej, Rynek 1, Ośno Lubuskie,
- Muzeum Ziemi Szprotawskiej im. Felixa Matuszkiewicza, ul. Świerczewskiego 10, Szprotawa,
- Leśny Skansen Pszczelarstwa w Jodłowie, Jodłów 17 (gm. Nowa Sól),

- Park Drogowskazów i Słupów Milowych Cywilizacji w Witnicy,
- Przykościelne Muzeum w Rokitnie, Rokitno 37 (gm. Przytoczna),
- Prywatne Muzeum Chwały Oręża Polskiego w Witnicy, ul. Sikorskiego 35,
- Regionalna Sala Pamięci im. Rodu Szczanieckich w Szcząncu, Szczaniec 75,
- Skansen Maszyn Rolniczych, Jemiołów (gm. Łagów),
- Skansen Łużycki w Buczynach, Buczyny 7 (gm. Trzebiel),
- Skansen Pszczelarski w Pszczewie, ul. Kasztanowa 9,
- Skansen Techniki Wiejskiej w Wielisławicach (gm. Strzelce Krajeńskie),
- Wystawa Pamiątek Regionalnych w Słońsku, Pl. Wolności 1

8.2. Wojewódzkie Instytucje Kultury

1. Filharmonia Zielonogórska im. Tadeusza Bairda w Zielonej Górze
2. Lubuski Teatr w Zielonej Górze
3. Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze – Ochli
4. Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp.
5. Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze
6. Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze
7. Teatr im. Juliusza Osterwy w Gorzowie Wlkp.
8. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze
9. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wlkp.

8.3. Szlaki kulturowe

Dankowski Szlak Pieszy

Drewniane kościoły szlakiem sztuki. Poznań – Zielona Góra

European Culture Route FORTE CULTURA (Europejski Szlak Kulturowy FORTE CULTURA)

Historyczny Szlak Bitewny

Kamienny Szlak

LUBTUTEJSZE – Kalejdoskop

Lubuska Droga św. Jakuba
Lubuski Szlak Fortyfikacji
Lubuski Szlak Organowy
Lubuski Szlak Wina i Miodu
Miejski Szlak Historyczny w Strzelcach Krajeńskich
Międzyrzecki Rejon Umocniony - MRU
Międzyrzecz. Poznaj Nasze Miasto
Pieszorowerowy „Szlak nenufarów”
Polsko-niemiecki szlak kulturowo-przyrodniczy „Zakonów rycerskich na Ziemi Lubuskiej”
Rowerowy Szlak Edukacyjny Trasa Trzech Muzeów
Rowerowy Szlak Królewski
Szlak Bachusików w Zielonej Górze
Szlak Bunkry, tamy, mosty
Szlak cysterski. Pętla Wielkopolsko-Lubuska
Szlak Czterech Pancernych i Psa w Żaganiu
Szlak Dolina Trzech Młynów
Szlak Dziedzictwa Kulturowego Augustianów Żagańskich
Szlak Dziesiątka Bogdaniecka
Szlak Elektrowni Wodnych
Szlak Kamiennych Zabytków Dawnego Prawa
Szlak Kościołów Drewnianych Regionu Kozła
Szlak Krzyży Pokutnych
Szlak „Nad Jabłonną”
Szlak Mistrza Ołtarzy z Gościszowic
Szlak Osobliwości Rezerwatów
Szlak Parków i Ogrodów po obu stronach Nysy
Szlak 15. Południka
Szlak po Starym Kraju
Szlak po Świętym Kraju
Szlak „Prowincja zapomniana”
Szlak Romański
Szlak „Rządzone Habitem”
Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna

Szlak Starej Kolejki Zielona Góra – Szprotawa
Szlak śladami Johanna Keplera w Żaganiu
Szlak „Wędrowniki melancholijne”
Szlak Wielkiej Ucieczki w Żaganiu
Szlak „Zamki, dwory i pałace”
Ścieżka geoturystyczna „Dawna kopalnia Babina”
Wiejski Szlak Budowniczych Organów
Zamki, dwory i pałace
Żagański Szlak Książęcy

8.4. Wykaz wybranych dotacji na roboty budowlane, prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach w latach 2017-2020

Dotacje z budżetu Województwa Lubuskiego

- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Województwa Lubuskiego w roku 2020 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych na obszarze województwa lubuskiego – 1 000 000,00 zł
wykaz udzielonych dotacji dostępny na bip-ie pod adresem:
  - https://bip.lubuskie.pl/system/obj/48913_Uchwała_nr_XXII-318-20_z_dnia_7_wrzesnia_2020_r..pdf
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Województwa Lubuskiego w roku 2019 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych na obszarze województwa lubuskiego – 950 000,00 zł
wykaz udzielonych dotacji dostępny na bip-ie pod adresem:
  - https://bip.lubuskie.pl/system/obj/45826_uchwala_z_dnia_14_paxdziernika_podpisana.pdf
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Województwa Lubuskiego w roku 2018 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych na obszarze województwa lubuskiego – 950 000,00 zł
wykaz udzielonych dotacji dostępny na bip-ie pod adresem:
  - https://bip.lubuskie.pl/system/obj/40042_aktualna_uchwala_zabytki.pdf

- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Województwa Lubuskiego w roku 2017 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych na obszarze województwa lubuskiego – 950 000,00 zł
wykaz udzielonych dotacji dostępny na bip-ie pod adresem:
- [https://bip.lubuskie.pl/system/obj/36465_590_-
Zalacznik do Uchwały projekt.pdf](https://bip.lubuskie.pl/system/obj/36465_590_-Zalacznik%20do%20Uchwal%20projekt.pdf)

Dotacje z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2020 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków – 439 000,00 zł
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2019 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków – 427 700,00 zł
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2018 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków – 2 415 000,00 zł
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2017 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków – 3 775 268,39 zł

Wykaz dotacji celowych udzielonych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2020 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

L. p.	Beneficjent dotacji	Zabytek	Kwota dotacji w zł
1	Parafia Rzymskokatolicka pw. WNMP w Szprotawie	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie barokowej ambony	<u>20 000,00</u>

2	Gmina Koźuchów	Koźuchów, lapidarium – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy dwóch płytach nagrobnych: Johanna Georga von Stentsch zm. 1639 r. i Elisabeth Weise z domu Klepperbein zm. 1731 r.	<u>19 000,00</u>
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie	Sulechów, Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – wymiana pokrycia dachowego nawy gł.	<u>22 088,22</u>
4	Parafia Rzymskokatolicka pw. WNMP w Leśniowie	Trzebule, Kościół filialny pw. Św. Jana Chrzciciela – remont instalacji elektrycznej i odgromowej	<u>30 000,00</u>
5	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Drągowinie	Przybymierz, Mur otaczający kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – roboty budowlane III etap	<u>10 000,00</u>
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Jana Chrzciciela w Chichach	Chichy, Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela – prace konserwatorskie i restauratorskie przy gotyckim ołtarzu bocznym – II etap,	<u>15 000,00</u>
7	Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Józefa w Dobiegniewie	Dobiegniew, kościół filialny pw. Chrystusa Króla – prace konserwatorskie i restauratorskie przy witrażach okien prezbiterium – II etap (witraż środkowy za ołtarzem)	<u>15 000,00</u>
8	Gmina Ośno Lubuskie	Ośno Lubuskie, Odcinek muru obronnego z basztą Zwinger - zabezpieczenie, wzmocnienie i renowacja - etap III	<u>19 000,00</u>
9	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Częstochowskiej Plac Wolności w Słońsku	Chartów, Kościół filialny pw. Przemienienia Pańskiego - prace konserwatorskie i roboty budowlane przy stropach oraz ścianach	<u>15 000,00</u>
10	Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Stanisława Biskupa w Łęgowie	Kłępsk, kościół filialny pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny - prace konserwatorskie i restauratorskie przy polichromowanych fryzach na belce tęczowej i na ścianie zachodniej - II etap.	<u>25 000,00</u>
11	Gmina Bytom Odrzański	Bytom Odrzański, ratusz – prace konserwatorskie przy stropie w pomieszczeniu tzw. sali lustrzanej w przyziemiu – etap I	<u>32 000,00</u>
12	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Różańcowej w Długoszynie	Drogomin, kościół filialny pw. św. Wojciecha - prace konserwatorskie i restauratorskie przy ławie proboszczowej -	<u>2 300,00</u>

		II etap	
13	Gmina Trzciel	Łagowiec, barokowy pomnik z figurą św. Wawrzyńca - badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie	<u>18 000,00</u>
14	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Bledzewie	Stary Dworek, Kościół filialny pw. św. Józefa - prace konserwatorskie i restauratorskie przy obrazie ołtarzowym Wizja św. Benedykta z Clairvux - II etap	<u>15 000,00</u>
15	Gmina Brzeźnica	Jabłonów, barokowa kaplica pasyjna - roboty budowlane przy dachu	<u>12 000,00</u>
16	Gospodarstwo Rolne Krzysztof Galik	Łłowa, wozownia - roboty budowlane - wykonanie nowego pokrycia dachu, obróbkę blacharskich, rynien i rur spustowych	<u>50 000,00</u>
17	Fundacja Ochrony Zabytków Monumenta Poloniae	Biecz, pałac - IV etap prac ratunkowych - roboty budowlane - naprawa okien, montaż rynien oraz rur spust. etap II	<u>15 000,00</u>
18	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Maszewie	Lubogoszcz, kościół filialny pw. Matki Bożej Królowej Polski - zabezpieczenia przeciwpożarowe - część elektryczna	<u>15 000,00</u>
19	Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rzepinie	Lubiechnia Mała, kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego - prace konserwatorskie - I etap,	<u>15 000,00</u>
20	Parafia Rzymskokatolicka pw. WNMP w Szprotawie	ołtarz św. Tekli i przy ołtarzu głównym należącym do wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szprotawie.	<u>28 477,78</u>
21	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Królowej Polski w Lesznie Górnym	ołtarz boczny Ukrzyżowania w kościele filialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lesznie Dolnym, gm. Szprotawa	<u>11 391,11</u>
22	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy	kościół filialny pw. św. Mikołaja w Stanowie, gm. Brzeźnica pow. Żagański, prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>9 112,89</u>
23	Parafia Rzymskokatolicka pw.	Pałck, gm. Skąpe, pow. Świebodziński,	<u>25 630,00</u>

	Najświętszego Serca Pana Jezusa w Kijach	kościół filialny pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny	
	razem		<u>439 000,00</u>

Wykaz dotacji celowych udzielonych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2019 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

L. p	Beneficjent dotacji	Obiekt zabytkowy/ Zakres dofinansowania	Kwota dotacji w zł
1	Gmina Ośno Lubuskie	Odcinek muru obronnego z basztą Zwinger w Ośnie Lubuskim – zabezpieczenie wzmocnienie – II etap	<u>20 000,00</u>
2	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie – prace konserwatorskie i restauratorskie przy oknie witraż.	<u>25 000,00</u>
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – badania, prace konserwatorskie i restauratorskie barokowego ołtarza głównego – III etap	<u>25 000,00</u>
4	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Królowej Polski w Lesznie Górnym	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Lesznie Dolnym – badania, prace konserwatorskie i restauratorskie ołtarza bocznego pw. Ukrzyżowania – II etap	<u>8 000,00</u>
5	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Mycielinie	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Mycielinie badania, prace konserwatorskie i restauratorskie chrzcielnicy – II etap	<u>8 900,00</u>
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. Świętej Rodziny w Lubieszowie	Kościół filialny pw. św. Judy Tadeusza i św. Szymona Gorliwego w Rudnie – wymiana i remont posadzek, naprawa stolarki oraz dzwonnica przykościelna – remont	<u>10 000,00</u>
7	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny w Niegosławicach	Kościół parafialny pw. św. Anny w Niegosławicach – remont konstrukcji i pokrycia dachu	<u>20 000,00</u> aneks: <u>19.557,08</u>
8	Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Lubięcinie	Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Lubięcinie – I etap remontu	<u>20 000,00</u>

9	Parafia Rzymskokatolicka pw. WP w Drągowinie	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Przybymierzu – remont muru otaczającego kościół – II etap	<u>10 000,00</u>
10	Fundacja Pałac Bojadła	Barokowy pałac w Bojadłach odtworzenie zabytkowej stolarki ryzalitu środkowego I etap	<u>10 000,00</u>
11	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Biskupa w Łęgowie	Kościół filialny pw. NNMP w Klepsku – badania, prace konserwatorskie i restauratorskie fryzu na belce tęczowej – I etap	<u>25 000,00</u>
12	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Józefa w Dobiegniewie	Kościół filialny pw. Chrystusa Króla w Dobiegniewie prace konserwatorskie i restauratorskie witraży okien prezbiterium	<u>12 000,00</u>
13	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Różańcowej w Długoszynie	Kościół filialny pw. św. Wojciecha w Drogominie – prace konserwatorskie i restauratorskie przy ławie proboszczowskiej	<u>8 000,00</u>
14	Gmina Kozuchów	Lapidarium w Kozuchowie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy 2 płytach nagrobnych: Johanna Philippa Kleinert (zm. 1724 r.) i Johanna Gottfrieda Knöffel (zm. 1684 r.);	<u>10 000,00</u>
15	Stowarzyszenie „Region Łużyce”	Dwór Sołtysi w Złotniku – wzmocnienie stropów i posadzki	<u>25 000,00</u>
16	Fundacja Ochrony Zabytków Monumenta Poloniae	Pałac w Bieczu – III etap prac ratunkowych – naprawa okien, uzupełnienie i wymiana rynien oraz rur spustowych	<u>25 000,00</u>
17	Powiat Nowosolski	Sala gimnastyczna w Nowej Soli (dawny zbór braci morawskich) – badania i prace konserwatorskie i restauratorskie przy drzwiach zewnętrznych	<u>19 600,00</u>
18	Gmina Szprotawa	Ratusz w Szprotawie – remont dachu – I etap	<u>40 000,00</u> zwrot VAT 661,95 <u>39 338,95</u>
19	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy	Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy – remont konstrukcji dachów II etap	<u>20 000,00</u>
20	Parafia Rzymskokatolicka pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Chotkowie	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Chotkowie - sanacja tynków w strefie przyziemia	<u>16 971,94</u>
21	Ireneusz Ganczar	Siecieborzyce, pałac – uzupełnienie pokrycia i obróbek blacharskich wieży	<u>10 000,00</u>
22	Ewa Dariusz Gac	Witków – wieża mieszkalna – remont dachu – wykonanie lukarn I etap	<u>9 000,00</u>

23	Parafia Rzymskokatolicka pw. Chrystusa Króla w Smolnie Wielkim	Podlegórz, Kościół parafialny pw. podwyższenia Krzyża Świętego – zabezpieczające prace konserwatorskie kamiennego portalu wejścia głównego – etap	<u>5 000,00</u>
24	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie	Prace konserwatorskie restauratorskie przy 5 oknach kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie	<u>16 273,52</u>
25	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szprotawie	Prace konserwatorskie przy ołtarzu bocznym św. Jadwigi i figurach Matki Bożej Bolesnej oraz św. Jana Chrzciciela eksponowanych wtórnie na ołtarzu głównym /przywrócenie pierwotnej lokalizacji w kaplicy św. Krzyża/ w kościele pw. WNMP w Szprotawie	<u>13 539,25</u>
26	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Różańcowej w Żarkach Wielkich	Remont elewacji kościoła w Żarkach Wielkich	<u>17 858,21</u>
		Razem	<u>427 700,00</u>

Wykaz dotacji celowych udzielonych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2018 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

L.p.	Beneficjent dotacji	Obiekt zabytkowy/ Zakres dofinansowania	Kwota dotacji w zł
1	Gmina Kożuchów	Dwie płyty nagrobne: NN kobiety – zm. 1 ćw. XVII w. i NN – zm. 1 ter. XVIII w. znajdujące się w lapidarium w Kożuchowie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie	<u>13 000,00</u>
2	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie – prace konserwatorskie i restauratorskie przy stolarce okiennej (okna nr 9, 10 i 12)	<u>22 000,00</u>
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. WP w Drągowinie	Mur otaczający kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Przybymierzu – roboty budowlane (remont muru)	<u>8 000,00</u>
4	Fundacja Pałac Bojadła	Barokowy pałac w Bojadłach – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy stolarce drzwi wejścia głównego, badania konserwatorskie wiatrołapu	<u>8 000,00</u>

5	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Bytnicy	Barokowy ołtarz główny w kościele parafialnym pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Bytnicy – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie – V etap	<u>8 000,00</u>
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Gubinie	Manierystyczny ołtarz główny w kościele filialnym pw. Świętej Rodziny w Sękowicach – prace konserwatorskie i restauratorskie – etap IV	<u>15 000,00</u>
7	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Żaganiu	Kościół filialny pw. Św. Ducha w Żaganiu – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy płycie nagrobnej NN mężczyzny	<u>13 000,00</u>
8	Państwo Ewa i Dariusz Gac	Budynek bramny przy wieży rycerskiej w Witkowie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy kamiennych elementach architektonicznych	<u>10 000,00</u>
9	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca w Ługach	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Ługach – badania i prace konserwatorskie oraz restaurat. przy gotyckim malowidle ściennym i pobiale na fragmencie ściany tęczowej we wnętrzu kościoła	<u>15 000,00</u>
10	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Mycielinie	Chrzcielnica w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Mycielinie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie – etap I	<u>5 000,00</u>
11	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Różańcowej w Długoszynie	Barokowa ambona z kościoła filialnego pw. św. Wojciecha Biskupa w Drogominie prace konserwatorskie i restauratorskie – etap III	<u>10 000,00</u>
12	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca w Ługach	Kościół filialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Zielonej Górze – Zatonie – remont empor i naprawa stropu kruchty – IV etap	<u>10 000,00</u>
13	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy	Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy – remont konstrukcji dachu i sklepień – I etap	<u>10 000,00</u>
14	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie	Relikty pomnika nagrobego Hansa von Schoenaicha z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>10 000,00</u>
15	Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Lubięcinie	Kościół cmentarny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Lubięcinie – stabilizacja i naprawa sklepienia, stolarki i ślusarki okiennej, tynków wewnętrznych i zewnętrznych	<u>50 000,00</u>
16	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku	Kościół filialny pw. św. Klemensa w Borowie Polskim – przebudowa wieży	<u>50 000,00</u>

17	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie	Budynek dawnej szkoły parafialnej przy ul. Szpitalnej 1 w Świebodzinie – remont elewacji	<u>10 000,00</u>
18	Gmina Szprotawa	Ratusz w Szprotawie – badania i prace konserwatorskie oraz restauratorskie przy nowożytnym malowidle ściennym znajdującym się w przyziemiu wschodniej wieży	<u>20 000,00</u>
19	Gmina Wschowa	Dawny kościół ewangelicki im. Żłóbka Chrystusa – II etap remontu dachu	<u>20 000,00</u> (zwrócono 880,23)
20	Gmina Nowogród Bobrzański	Dzwonnica w Kaczenicach – remont dachu i elewacji	<u>11 000,00</u>
21	Zakład Gospodarki Komunalnej w Bytomiu Odrzańskim	Płyta nagrobna Georga Kaspra Bürckholtz (zm. 1689 r.) znajdująca się na terenie cmentarza komunalnego przy ul. Cmentarnej w Bytomiu Odrzańskim – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>6 000,00</u>
22	Diecezja Zielonogórsko – Gorzowska	Kościół katedralny pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp. remont w związku z likwidacją skutków pożaru wieży roboty budowlane przy wieży II etap	<u>2 000 000,00</u>
23	Gmina Nowe Miasteczko	Ruiny zamku w Borowie Polskim – prace zabezpieczające – II etap	<u>15 840,00</u>
24	Parafia Rzymskokatolicka pw. Świętej Rodziny w Lubieszowie	Ołtarz główny w kościele filialnym pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Rudnie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>27 000,00</u>
25	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Bytnicy	Ołtarz ambonowy w kościele filialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Grabinie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>7 160,00</u>
26	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela w Dietrzychowicach	Kościół filialny pw. Matki Bożej Bolesnej w Karczówce – remont elewacji	<u>31 000,00</u>
		Razem	<u>2 405 000,00</u>

Wykaz dotacji celowych udzielonych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2017 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

L.p.	Beneficjent dotacji	Obiekt zabytkowy/ Zakres dofinansowania	Kwota dotacji w zł
1	Gmina Ośno Lubuskie	Mury miejskie z Basztą Zwinger w Ośnie Lubuskim – zabezpieczenie i wzmocnienie	<u>14 990,17</u>
2	Gmina Kozuchów	Barokowe płyty nagrobne: Anny Theodory Laube z domu Förster (zm. 1745 r.) i Johanna Weise (kupca – zm. 1719 r.) na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego, obecnie lapidarium rzeźby nagrobnej, przy ul. 1 Maja w Kozuchowie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>14 000,00</u>
3	Parafia Rzymskokatolicka Kościoła Katedralnego pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp.	Wczesnorenesansowy krucyfiks z kościoła katedralnego pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp. – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>8 000,00</u>
4	Zielonogórsko – Gorzowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gościkowie	Ołtarz główny w kościele pw. św. Marcina z Tours i Wniebowzięcia NMP w Gościkowie – Paradyżu – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>45 000,00</u>
5	Parafia Rzymskokatolicka pw. Macierzyństwa NMP w Zbąszynku	Kościół filialny pw. Narodzenia NMP w Chlastawie – prace konserwatorsko – restauratorskie przy elewacji północnej i stropie	<u>10 000,00</u>
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy	Obraz św. Mikołaja Biskupa z ołtarza głównego w kościele filialnym pw. św. Mikołaja Biskupa w Stanowie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>10 000,00</u>
7	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Drągowinie	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Przybymierzu – remont dachu	<u>20 000,00</u>
8	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Bolesnej w Gądkowie Wielkim	Krucyfiks (figura Chrystusa Ukrzyżowanego w typie przedstawień Arbor Vitae) stanowiący wyposażenie kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Bolesnej w Gądkowie Wielkim – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>8 000,00</u>
9	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Mycielinie	Gotycki ołtarz główny pw. Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Mikołaja i św. Małgorzaty w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Mycielinie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>14 000,00</u>
10	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie	Ołtarz boczny pw. św. Tekli w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>10 000,00</u>

11	Parafia Rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Gubinie	Ołtarz główny należący do wyposażenia kościoła filialnego pw. Świętej Rodziny w Sękowicach – prace konserwatorskie	<u>15 000,00</u>
12	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca w Babimoście	Późnogotycki ołtarz – Poliptyk Sulechowski w kościele parafialnym pw. św. Wawrzyńca w Babimoście – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>10 000,00</u>
13	Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wicinie	Kościół filialny pw. św. Stanisława Biskupa w Tucholi Żarskiej - remont elewacji	<u>15 000,00</u>
14	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela w Chichach	Kamienny, wczesnogotycki portal wejścia głównego z tympanonem Ukrzyżowania w kościele filialnym pw. Matki Bożej Rokitniańskiej i św. Michała Archanioła w Witkowie – prace konserwatorsko – restauratorskie	<u>10 000,00</u>
15	Parafia Rzymskokatolicka pw. Świętej Rodziny w Lubieszowie	Kościół filialny pw. św. Szymona i Judy Tadeusza w Rudnie – remont dachu	<u>25 000,00</u>
16	Pan I. Ganczar	Dwie płyty inskrypcyjne i dwie płyty herbowe stanowiące wystrój filarów bramy wjazdowej na teren zespołu pałacowo-parkowo-folwarcznego w Siecieborzycach – restauracja	<u>15 000,00</u>
17	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Królowej Rokitniańskiej w Rokitnie	Kaplica Polna (Lubikowska) w Rokitnie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>15 000,00</u>
18	Pan A. Michoński	Pałac w Bojadłach – remont dachu	<u>10 000,00</u>
19	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie	Budynek dawnej szkoły parafialnej przy ul. Szpitalnej w Świebodzinie – remont pokrycia dachowego, elewacji, stolarki okiennej i drzwiowej oraz schodów północnego wejścia	<u>15000,00</u>
20	Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Różańcowej w Długoszynie	Ambona w kościele filialnym pw. św. Wojciecha w Drogominie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>10 000,00</u>
21	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca w Ługach	Kościół filialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Zielonej Górze – Zatonie – remont empor	<u>10 000,00</u>
22	Gmina Nowe Miasteczko	Ruiny zamku w Borowie Polskim – zabezpieczenie	<u>24 000,00</u>
23	Gmina Krosno Odrzańskie	Mury miejskie przy ul. Słonecznej w Krośnie Odrzańskim – zabezpieczenie	<u>11 000,00</u>
24	Gmina Gubin o statusie miejskim	Kościół farny pw. Św. Trójcy w Gubinie – pokrycie kopuły wieży miedzianą blachą	<u>25 999,32</u>

25	Pani M. Burczak – Abramowicz	Pałac w Sobolicach – renowacja okien dachowych	<u>9 998,50</u>
26	Diecezja Zielonogórska – Gorzowska	Kościół Katedralny pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp. – remont w związku z likwidacją skutków pożaru wieży	<u>2 573 474,01</u>
27	Diecezja Zielonogórska – Gorzowska	Kościół Katedralny pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp. – naprawa i renowacja organów w związku z likwidacją skutków pożaru wieży	<u>786 806,39</u>
28	Gminny Ośrodek Kultury w Pszczewie	Muzeum „Dom Szewca” w Pszczewie – prace konserwatorskie stolarki okiennej oraz stolarki drzwiowej	<u>10 000,00</u> (zwrot VAT: <u>1869,92</u>)
29	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie	Ołtarz Ukrzyżowania w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>4 500,00</u>
30	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny w Jordanowie	Ołtarz główny pw. św. Anny z obrazem św. Anna Samotrzec i obrazem ze zwieńczenia w kościele parafialnym pw. św. Anny w Jordanowie – prace konserwatorskie i restauratorskie	<u>12 500,00</u>
31	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Drągowinie	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Przybymierzu – pomalowanie wieży	<u>3 500,00</u>
32	Państwo J. i J. Grzych	Budynek przy ulicy Kościuszki 39 w Małomicach, lokal nr 4 – wymiana okien i drzwi	<u>500,00</u>
33	Państwo M. i Z. Randla	Dwór w Starej Jabłonie – remont dachu	<u>1500,00</u>
34	Pan C. Lusiński	Dwór w Broniszowie – przemurowanie kominów, wymiana rynien i rur spustowych, wymiana instalacji odgromowej	<u>6 500,00</u>
35	Państwo E. i A. Zawadzcy	Lokal nr 5 w budynku przy ul. Rynek 35 w Żaganiu – wymiana stolarki okiennej	<u>1 000,00</u>
		Razem	<u>3 775 268,39</u> (zwrot VAT: <u>1869,92</u>)

Dotacje z budżetu Miasta Zielona Góra

- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Miasta Zielona Góra w roku 2019 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych w Zielonej Górze - 1 491 346,07 zł.
- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Miasta Zielona Góra w roku 2018 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych w Zielonej Górze - 1 144 260,00 zł.

- Wykaz dotacji dostępny na bip-ie Urzędu Miasta Zielona Góra pod adresem:
- https://bip.zielonagora.pl/system/obj/55919_2018_aktualizacja.pdf

- Suma dotacji celowych udzielonych z budżetu Miasta Zielona Góra w roku 2017 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru położonych w Zielonej Górze - 1 090 000,00 zł.
- Wykaz dotacji dostępny na bip-ie Urzędu Miasta Zielona Góra pod adresem:
- https://bip.zielonagora.pl/system/obj/55216_2017.pdf